

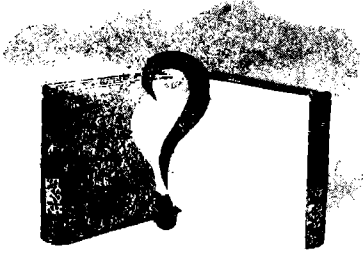
Biyografi

DESCARTES HAYATI VE ESERLERİ

C. Adam

MEB YAYINLARI

BİYOĞRAFI DİZİSİ

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI YAYINLARI: 1156

BİLİM VE KÜLTÜR ESERLERİ DİZİSİ : 284

Biyografi Dizisi : 4

Kitabın adı

DESCARTES

HAYATI VE ESERLERİ

Yayın kodu

91.34.Y.0002.486

ISBN 975.11.0138.7

Baskı yılı

1991

Baskı adedi

20.000

Dizgi, baskı, cilt

MİLLÎ EĞİTİM BASIMEVİ

Yayımlar Dairesi Başkanlığı'nın

20.7.1988 tarih ve 6211 sayılı yazıları ile

ikinci defa 20.000 adet basılması uygun görülmüş

birinci parti olarak 5.000 adet basılmıştır.

Biyografi Dizisi

DESCARTES

HAYATI ve ESERLERİ

Charles Adam

Çeviren

MEHMET KARASAN

İstanbul, 1991

ÖNSÖZ

Bu küçük cilt, daha büyük bir eserin ufaltılmış şeklidir: Descartes'ın Hayatı ve Eserleri, Charles Adam tarafından tarihî inceleme, in-4, 646 cahife, 1912. Paris.

Bununla beraber o büyük ciltteki bazı noktalar değiştirilmiş ve düzeltilmiştir. Feylesofun Adam ve Tannery tarafından 1897 den 1913 e kadar 12 cilt ve bir munzam ciltten müteşekkil, Desoartes'ın Eserleri adı altında yayımlanmış büyük baskıda tesbit edilen Mektuplar'ından alınan birçok metinler zikredilmiştir. Muhaberesi, hususiyle Constantin Huygens ile feylosof arasında teati edilen ve 1926 da Oxford'da Léon Roth tarafından neşredilen mektuplarla zenginleşmiştir. Monseigneur (Pek Muhterem) Monchamp'ın değerli aydınlatmalarından da faydalanılmıştır: Descartes üzerine Notlar (Notes sur Descartes) Liége, 1913. Sonra Gustave Cohen'in 1920 de yayımlanan Holânda'da Fransız Yazarları (Ecrivains français en Hollande) adlı eserinin bütün III. kitabından da istifade edilmiştir. Buna P. Marin Mersenne'in Madame Paul Tannery ile Cornélis de Ward tarafından yayımlanmakta olan muhaberatını da ekliyelim: I. II. ciltler 1933, 1937.

C. H. A.

DESCARTES
HAYATI VE ESERİ

BİRİNCİ BÖLÜM

HAYATI

1596-1617 : *Touraine, Poitou, Bretagne.* —
1618-1628: *Yabancı memleketlere seyahat ve Paris'te ikamet.* — 1629-1633: *Hollanda'da: Franeker, Amsterdam, Leyde, Amsterdam, Deventer.* — *Aralık 1633 - Yaz 1637: Amsterdam, Utrecht, Leyde.* — *Yaz 1637 - nisan 1640: Santpoort.* — *Nisan 1640 - mayıs 1644: Leyde, Endegeest, Egmond op den Hoef. Fransa'da seyahat, Yaz 1644 - kasım 1644 - eylül 1649: Egmond - Binnen. Fransa'da seyahat, 1647 ve 1648.* — *Ekim 1649 - şubat 1650: Stokholm.*

René Descartes, Saint - Georges de La Haye, papazlığının (paroisse) kütüğündeki kayda göre, 3 nisan 1596 tarihinde vaftiz edilmiştir, veya daha doğru olarak “önce kaydedillen aynı günde vaftiz edilmiştir” o da 3 tarihini taşımaktadır. Sonraları, bir portresinin çevresine yazılmak üzere şu malûmatı vermiştir: “31 mart 1596 da La Haye en Touraine'de doğmuştur.” Aradan, iki yüz elli küsur yıl geçtikten sonra, yani 1854 te bu küçük kasabada değil de, bir kır ortasında doğduğu ileri sürülmüş-

tür: anası, Châtellerault'dan La Haye'ye giderken, yolda ağrıları gelmiş, Fallot çayırı denilen bir yerde, bir çukurun kenarında çocuğunu doğurmuştur: bütün bunlar Descartes'ın, Poitou¹ topraklarında doğduğunu ispat etmek için ortaya atılmıştır. Kendisi de, her zaman Poitou Beyi veya asılzadesi (gentilhomme de Poitou) olduğunu söylemiştir. Ailesi, aslen burayalettendi, kendinin de burada birkaç mülkü vardı. Bunlardan biri Perron adında bir çiftlik (fief) idi, onun için, kendine Perron Beyi "Seigneur du Perron" derdi, ve bu adı her zaman taşıdı. Bununla beraber, son günlerine kadar, (23 nisan 1649 mektubu) Touraine¹ bahçelerinde doğduğunu söylemiştir.

Babası Bretanya Parlamentosunda âza idi: onun için Descartes'a Bretanya asılzadesi sıfatı da verilmiştir. Châtellerault'da doğan babası, Pierre Descartes adında bir hekimin oğlu idi, bütün hayatı boyunca hekimliğe, anatomiye pek meraklı olan feylosof bu noktada, dedesine benziyordu.

Anası, Jeanne Brochard'ı tanımadı 13 Mayıs 1597 de bir çocuk dünyaya getirirken ölmüştü. Üç gün sonra, 16 mayısta, çocuk da öl-

---

¹ Poitou, eski eyalet taksimatına göre, merkezî Paitiers olan bir vilâyetin ismidir.

¹ Touraine de, merkezi Tours olan bir vilâyetin ismidir.

dü. Descartes'a bir sütanası ve dadı baktı. Onu da hiç unutmadı. Ölüm döşeginde kardeşlerine yazdığı bir mektupta, sağlığında verdiği parayı, gene kadına vermekte devam etmelerini vasiyet etti.

Ellisinden sonra, bir dostuna yazdığı bir mektupta (6 haziran 1647) çocukluk hâtırası olarak, bir çocukluk aşkını anlatırken; ben çocukken, kendi yaşımda, biraz şaşı bir kızı seviyordum. Aradan epey zaman geçtikten sonra bile, şaşılıarı görünce, başkalarından çok onları sevmeye meylettiğimi hissediyordum" diyor.

Descartes'ı Poitou Vilâyetinin Umami Valisi olan ve La Haye'de bir evi bulunan. René Brochard'ın dulu anne annesi Jeanne Brochard büyüttü ve yetiştirdi. Şüphesiz, ablası Jeanne Descartes da büyük annesine yardım etmiştir. 1598 den 1609 a kadar yapılan birçok vaftiz muamelelerinde, vaftiz anası olarak, onun adına raslıyoruz. Descartes ablasın çok bağlı kalmıştır.

Ablasının Rogier ed Crevy ile evlenmesinden dünyaya gelen oğlunun tahsili ile yakından alâkadar olmuştur. Feylesof çocukluğunda hususi bir ihtimam görmüştür. Annesinden "kuru bir öksürük ile hafif bir ateş" tevarüs etmişti. Doktorlar da, söylediğine göre, genç öleceğine hükmetmişti. Ama yirmisine

doğru iyileşti ve sağlığı gelişti. İyileşmesini de “hayatta karşılaştığı şeylere, her zaman ona onları en iyi gösteren açıdan bakma temayülüne” atfetti (mayıs - haziran 1645).

Onu bir Cezvit kolejine verdiler; ancak sekiz yaşında bulunduğu 1604 te değil de, on yaşına bastığı zaman, 1606 da verdiler. Kendisine babalık edecek olan bir akrabası, P. Charlet, o yıl La Flèche kolejine tâyin edilmişti. Sonraları Descartes “bütün gençlik terbiyemi ona borçluyum, Rektörü bulunduğu La Flèche Kolejinde kaldığım sekiz yıl boyunca, gençliğimi hep o idare etti” diyor. Başka bir mektubunda da kolejde kaldığı müddeti sekiz veya dokuz yıl olarak gösteriyor. Şüphesiz, koleje, 1606 yılının paskalyasında girmiş, 1614 ders yılı sonunda da oradan çıkmıştır.

Metot üzerine konuşma'da, okuduğu dersleri sıra ile anlatıyor: İlkönce 4 üncü, 5 inci, 6 ıncı sınıflarda masallar (Ovidius'un *Metamorfozlar*'ı, Esoppos'un *Hikâyeler*'i), tarihler (bir nevi *De Viris* veya Plutarkhos'un *Meşhur Adamlar*'ı); sonra hümanite sınıflarının, yani üçüncü ve ikinci sınıfla retorik sınıfının programına giren Şiir ve Beelâgat. Burada eline bir şiir külliyatı geçirmişti. Sonraları bu kitabı rüyasında görüyor ve içinde bulunan şu mısraı hatırlıyor:

Hayatta hangi yolu tutacağım?

Sonra şu iki vecize hatırına geliyor: biri Ovidius'tan alınmıştır:

Mesut hayat, gizli hayattır.

Öteki de, Seneka'dandır:

Başkalarınca çok tanınmış, ama kendince hiç tanınmamış olarak ölmek, insana çok ağır gelir.

Felsefeyi P. Fournet okutuyordu. 1637 de, ilk eserini yayımladığı zaman onu hatırlıyor ve minnetinin ifadesi olarak bir nüsha takdim ediyor. Felsefe derslerinin tamamı üç yıla taksim edilmişti: mantık (ve ahlâk), fizik (ve matematik), metafizik. *Metot Üzerine Konuşma*'da, bu da vardır. Fakat sıra tersine çevrilmiştir: Descartes'ın getirdiği inkılâbın esası da budur: matematik üzerine dayanan yeni bir fiziğin temellerini kurmak için, her şeyden önce metafizik.

Genç Descartes, sorduğu sorularla matematik profesörünü birçok defa şaşırtmıştır. Bu ilmi ilk olarak Clavius'un eserinde tetkik etmiştir, o da İsa Cemiyeti'nin (yani cezvitlerin) *Euklides*'i idi. Cebirde, hâlâ "Cossique,, kossik harfleri kullanıyordu. Uzun zaman, Viète'in reformundan haberi olmadı. Çünkü Viète çok gayretli, ateşli bir Kalvinci protes-

tan olduğundan, cezvitlerce iyi görülüyordu. Descartes, cevitlerin öğretimini takdir ederdi. Oğluna verilecek felsefe tahsili için, fikir so-ran bir aile babasına, çocuğunu Blois'dan pek uzak olmıyan La Flèche'e göndermesini tavsiye ediyordu. Bunu yazdığı zaman, yani 1639 da, kendi felsefesi henüz yayılmamıştır.

La Flèche'in talebesi şüphesiz tatillerini La Haye'de büyük annesinin yanında geçiriyor-du. Onun ölümünden sonra da (1609 sonunda veya 1610 başlangıcında) Châtelleraut'da, baba evinde, öteki büyük annesinin yanında kalı-yordu. Uzun zamandır dul yaşayan Pierre Descartes'ın karısı Claude Ferrand da, 1612 sonunda veya 1613 başında ölmüştü.

9 ve 10 kasım 1616 da René Descartes, Poitiers - Üniversitesinde hukuk başelyesi ve li-sansiyesi unvanını alıyor (medenî hukuk ile kilise hukuku). 1614 - 1615 ve 1615 - 1616 ders yıllarında, iki kıl, üniversite talebeliği etmiş midir? bilmiyoruz. Bununla beraber Poitiers'-ye yalnız imtihan vermek için gelmediği de muhakkak: çünkü 21 mayıs 1616 da, evinde kaldığı bir terzinin çocuğunun vaftiz muamelesinde bulunuyor, vaftiz kütüğüne, vaftiz ba-bası olarak imza atıyor. Fakültede verdiği im-tihanın soruları elimizdedir. Daha sonraları mektuplarında bazı hukuk metinlerini hatırla-dığını görüyoruz. Şüphesiz babası onu bir ida-

reci veya bir hâkim yapmak istiyordu; nitekim Bretaillière Beyi (Seigneur) adını taşıyan büyük oğlu Pierre'i hâkim yetiştirmişti. O da Rennes Parlmanında âza olmuştur. İkinci karısından dünyaya gelen küçük oğlu Joachim'i de öyle yetiştirmişti. Daha sonraları, kitap müellifi, olan oğlundan, "dana derisinden ciltlere bürünmekten başka bir işe yaramaz,, diye (belki gülümsiyerek ve babaca) şikâyet etmiştir.

Genç delikanlı 1617 yılını, Nantes'a yakın bir yerde, Chavagne en Sucé'de, ailesi yanında geçirdi. Babası orada yeniden evlenmişti. Paroisse'in (papazlığın) vaftiz kayıtlarında iki defa (22 ekim ve 13 aralık 1617) René Descartes imzasına raslıyoruz. Fakat ailenin ortanca çocuğu olması ve dediğine göre askerliğe de fazla hevesli bulunması, onu askerlik mesleğine sevk ediyor. Holânda'ya gidiyor, ve Maurice de Nassau'nun ordusuna gönüllü yazılıyor: burası zamanın genç asilzadeleri için bir nevi harb okulu idi.

Feylesofun bir tanıdığı, Schooten, daha sonraları, onun, Breda'da on beş ay kaldığından bahseder. Descartes, Holânda'yı ilk defa 1619 nisanı sonunda terk ettiğine göre, demek ki oraya, ocak, 1618 de gelmiş bulun-

yordu. Fakat Beekman'la ancak 10 kasım 1618 de karşılaşılıyor. Kendinden sekiz yaş büyük olan Beekman, genç askerin en iyi dostu oluyor. Beekman Descartes'ı sadece, Perron Beyi olarak tanıyor. Descartes, dostunun, kendisini, kışla hayatının sürüklediği zihin uyuşukluğundan kurtardığını söylüyor. İlk eseri *Muhtasar Musiki*'yi 1619 yılı hediyesi olarak ona ithaf ediyor. Aralarında birçok ilmî ve felsefî fikir alışverişleri oluyor. Beekman, memleketi olan Middelbourg'a döndükten sonra da iki dost, Descartes'in 29 nisanda hareketine kadar, mektuplaşıyorlar.

Descartes Danimarka'ya hareket ediyor. Sonra Polonya, Almanya ve Macaristan'a seyahat etmeği tasarlıyordu. *Metot Üzerine Konuşma* da anlattığına göre İmparator Ferdinand'ın 28 temmuzdan 9 eylül'e kadar devam eden taç giyme şenliklerinde bulunduğu muhakkaktır. Sonra daha önce Nassau Prensinin ordusuna yazıldığı gibi, bu sefer de, Lipstorp'un anlattığına göre, hangi orduya karşı harbedeceğini pek iyi bilmemekle beraber, Bavyera dükasının katolik ordusuna gönüllü yazılıyor. Fakat protestanların bayrakları olarak Bohemya kırallığına seçilen, Palâtina Dukası Ferdinand'a karşı harb etmek ve onu tahından indirmek gerektiğini anlayınca, sözünü geri aldı ve ordudan çekildi. Ordu kışlık karargâhına yerleşince, Descartes, da kışı, Ulm'a

yakın bir yerde bir sobanın başında kapalı olarak geçiriyor. Orada Güllü - Haç tarikatına mensup olan Faulhaber'le tanışıyor. Şüphesiz, onun sayesinde bu tarikat hakkında bazı bilgiler ediniyorsa da, daha sonraları kesin bir şey bilmediğini söylemiştir. Fakat bu kışın en önemli olaylarından biri 11 kasım 1619 gecesi gördüğü, bütün hayatı üzerine de tesir eden meşhur üç düşür. Metodunun kaidele-riyle cebirde yaptığı yenilikleri tesbit ediyor. Bundan sonra gelen üç ay içinde de, bu metodun kaidelerini matematiklere tatbik etmekle uğraşiyor. Kış henüz bitmeden de, şüphesiz 1620 martında, yeniden yolculuğa koyuluyor. Böylece, yukarıda söylediğimiz sebepten de aşikâr olduğu gibi, Prağ'a yakın bir yerde vukua gelen, ve Ferdinand'ın tahtı ile kiral-lığma malolan, Akdağ (Montagne Blanche) savaşında bulunmuş olmasına imkân yoktur.

Belki bu arada İtalya'ya gitmiş midir? Bu da az muhtemeldir. Fakat bu 1620 yılında Paris'te bulunmuş, bir baba dostu olan Le Vasseur'ün yanında kalmış olması mümkündür. Nitekim kendisi de 20 yıl sonra, 30 eylül 1640 ta yazdığı bir mektupta, bunu anlatmaktadır. Şüphesiz (kaydettiği) 23 eylül tarihinde, gelecek yılın paskalyasında, yani 1621 de, birşey neşretmeği de yine Paris'te tasarlamıştır. Fakat, onun gözünde hatırı sayılır günlerden biri olan 11 kasım 1620 de, "harikalı

veya mucizeli bir icadın temelini anlamaya başlıyor". O halde bu mucizeli icat ne idi? Descartes, *Dioptrik* adlı denemesinde yeni keşfedilen ve Fransa'da 1609 dan beri bilinen dürbin veya teleskopun icadını böyle vasıflandırıyor.

Şüphe yok bu icat, La Flèche'deki genç arkadaşları gibi, onu da heyecana düşürmüştü. Çünkü ertesi yıl Kolejde, Galilei'nin yeni aletle gökte yaptığı keşifler kutlanıyordu. Artık, bu işe yarıyacak, uygun gelecek camları yontmak için bir kaide bulmak, sadece ampirik denemelerle yetinmemek gerekiyordu. Descartes 1620 de işe ancak yeni başlıyor; tetkiklerine devam ederek, 1627 den itibaren kaidesinin tabikatını bulduğunu sanıyor. Acaba Mersenne'i bu sırada mı, yani 1620 de, veya daha ziyade 1623 veya hattâ 1625 de mi tanıyor. Mersenne onun pek aziz dostu oluyor, sonra Descartes Holânda'da iken kendisiyle sık sık mektuplaşıyor.

1622 yılında Descartes hâlâ Fransa'dadır. Paris'de veya Rennes'de oturuyor. Buralardan 3 nisanda kardeşi Pierre'e; 23 mayısta babasına; sonra 23 mart 1623 te gene kardeşine mektuplar yazıyor. Ertesi gün İtalya'ya hareket edecekti; fakat hareketi gecikiyor; çünkü şüphesiz 5 haziran 1623 te topraklarının satılmasında hazır bulunuyor. İtalya'ya vaftiz ba-

bası olan ve Valteline de orduda bulunan bir akrabasının mirasını paylaşmak için gidiyordu. Descartes bu ordugâhtan geçiyor. Oradan da Kasımdan önce tavaf etmeğe karar verdiği Lorette'ye kadar gidiyor mu? Roma'da bir zaman kaldıktan sonra, Galilei'yi görmeden, Floransa yoluyla Fransa'ya dönüyor. *Meteorlar*'da anlattığına göre, mayıs ayında Pas de Suze'den Fransa'ya geliyor. Çığların tehlikeli olduğu vâdilerde seyahat edenlere rehberlerin verdiği tavsiyeyi hatırlıyor: "Seslerinin gürültüsü karı harekete getirir korkusu ile, vâdilerden geçerken konuşmak ve öksürmekten sakınınz" diyorlar.

İtalya hakkında iyi bir intıba edinmiyor: "Gündüzün sıcaklığına katlanılmaz, akşamın serinliği de sağlığa zararlıdır, gecenin karanlığı ise hırsızlarla canileri barındırmaya yarıyor" diyor. Holânda ona daha mürecceh görünüyor: bundan başka Holânda hür bir memlekettir: bir engizisyon memleketi değildir. 24 haziran 1625 te Poitiers'den babasına yazıyor: Fransaya dönmüştür.

Ertesi iki yıl, 1625 yazından 1627 güzüne kadar, Paris'de oturuyor. O zaman birçok kimselerle tanışıyor. Bunları Holânda'da unutuyor. Bazıları, Balzac gibi ince, kibar zekâlar: daha sonra güzel bir lâtince ile Petrone tarzında, Balzac'ın *Mektuplar*'ı üzerine

bir tenkid (Jujement Hüküm) kaleme alıyor: *Mektuplar*'ın Silhon'un bir Önsözü ile yeni bir baskısı çıkıyor Descartes. yazısını Silhon'a gönderiyor. Sonra, M. de Serisay ile Silhon'dan malûmat alıyor. Bunlar da, kendisiyle 1627 de, ışığın kırılması üzerine denemeler yapan Mydorge ile Konik'leri tetkik eden Sebastian Hardy gibi, matematikçilerdi: ikisi de 1638 de Roberval'a karşı savaşmasında onu destekliyorlar. Collège de France'ın müstakbel bir profesörü Jean Baptiste Morin daha o zaman Descartes'in dehasını keşfettiğini iddia edecektir. Descartes 1626-27 de usta bir sanatkâr olan Ferrier ile gözlük camlarını yontma üzerinde denemeler yapıyor; icatçı kafası olan bir mühendisle, Villebresieu ile birlikte de, Optik'in meraklı taraflarına ilgi gösteriyor. Daha az ciddî ahbabları da yok değildi: Parleman âzası, meşhur dinsiz ve tanrı tanımazlardan Desbarreaux bunlardan biri idi. Sonra, Theophile de Viau'nun 1624 te Parleman tarafından mahkûm edilen açık saçık şiirlerini okumaktan da geri kalmıyor: yirmi yıl sonra hatırında kalan şiirleri ezberden okuyor. Fakat bunun yanında, Ortoire'dan¹ birçokları ile de tanışıyor: bunlardan biri Père Gibieuf'tur. Bir başkası, Père de Condren'dir.

---

¹ 1564 te Roma'da kurulan ve 1611 de Fransa'ya sokulan dinî bir tarikat.

En önemlisi de Oratoire'ın Başkanı Cardinal de Berulle'dür.

Descartes'in hayatında bu devri kapatıp, yeni bir devri açan başlıca olay 1627 güzünde meydana geliyor: Chandoux adında biri Bérulle kardinali ile Papanın mümessili Bagni'nin huzurunda bir konferans veriyor: Descartes onun fikirlerini noktası noktasına çürütüyor, tefelsüf tarzı dinî bir tarikatın kurucusu olan Berulle'ün dikkatini çekiyor. Kardinal de, kendisine, felsefeyi yeniden ıslaha çalışmak boynunuza borçtur, diyor. Bunun bir vicdan borcu olduğunu söylüyor. Daha sonra genç feylesofla aralarında hususi bir konuşma oluyor. Feylesof, felsefesi makinecilik ile hekimliğe uygulandığı takdirde halkın elde edeceği faydalar üzerine Kardinal'in dikkatini çekiyor: bu da din adamın az dokunmuyor.

Bu olayın tarihinden şüphemiz yok. Bérulle 1627 güzünde kardinal olmuştu. Bagni de, 1628 yılının büyük bir kısmında, hiç değilse mayıstan kasım sonuna kadar, Paris'de değildi: La Rochelle muhasarasında idi. Descartes da, daha sonra dediği gibi, çalışması için gerekli huzuru ve boş vakti bulabilmek için, cemiyet hayatından uzaklaşmağa karar vererek, ilkönce, bir kış, kırdan yalnız yaşamak istedi. Bunu da şüphesiz Bérulle'ün ısrarı üzerine verdiği karardan sonra 1627-28

kışında denedi. 22 ocak 1628 de Eleven en Morbihan da, ağabeyinin yeni dünyaya gelen çocuğuna vaftiz babası oluyor. 30 martta da Balzac kendisine Bretanya'ya mektup yazıyor ve pek lehinde olan lûtufkârca "Hüküm" ünden dolayı teşekkür ediyor. Aynı yılın 8 ekiminde, Beekman, dostunun Holânda'ya dönüşünü kaydediyor. Descartes 28 ekimde sona eren Laroche muhasarası daha bitmeden önce, hareket etmiş olsa gerek. Muhasara bir yıldan fazla bir zamandır devam ediyordu. Feylesofun, sırf meraklı olarak, sadece limanın ağzını İngiliz Donanmasına kapıyan bendi görmek için dahi, muhasarada bulunduğu görülmüyor. Bu bend, mühendislerin mühim bir eseri idi. Dolayısıyla matematikçileri ilgilendirmesi gerekirdi. Descartes'ın raslıyabileceği iki mühendis La Leu ile Roberval muhasarada hazır bulunmuşlardı. Fakat Holânda'ya çekilmesinden önce bundan söz edilmediği anlaşılıyor.

8 ekim 1628 de Beeckman, Holânda'ya dönen dostunu gördüğünü hâtıra defterine not ediyor. Fakat 1629 martında, Descartes'ın Fransa'ya döndüğünü söylüyor. Öyle anlaşılıyor ki feylesof, inzivası için seçeceği yer hakkında bir bilgi edinmek için Holânda'ya gelmişti. İlkönce, kalabalık merkezlerden müm-

kün olduğu kadar uzak bir yer arzu ediyor. Holânda'nın şimalinde, Frise'de, Franeker'de yerleşiyor. 16-26 nisan 1629 da Üniversiteye yazılıyor. Şu hüviyeti veriyor: felsefe talebesi, Fransız (Philosophus Gallus). Bu küçük şehirde ancak birkaç ay kalıyor. Şüphesiz burada profesörlerden Adrien Metius ile tanışmıştı. Bu, teleskopun mucidi Alkmar'lı Jacques Matius'un kardeşi idi. İcadın nasıl, ne şartlar içinde yapıldığını ondan öğrenmişti. Belki de, bu sırada ailesi Franeker'de bulunan Anne Marie de Schurman'ı da orada tanımıştı. Fakat onunla asıl daha sonra, 1635 te Utrecht'te daha iyi tanışmıştır.

Burada kısa ikameti sırasında, düşüncesinin iki temayülüne karşılık veren iki işle uğraşiyor: İlkin, küçük bir metafizik kitabı yazıyor, şüphesiz Lâtince kaleme alıyor, bu *Düşünceler*'in ilk taslağı oluyor, onu ilk olarak Oratoire'dan dostu P. Gibieuf'e göstermek istiyor. Sonra. Matematik aletleri ustası Ferrier'yi yanına çağırıyor; Paris'te yaptıkları gibi, burada da, birlikte gözlükler üzerine çalışmak istiyor: hangi yoldan geleceğini söylüyor, Holânda'ya gelince, yoluna devam edebilmek için, biraz paraya ihtiyacı olursa, Beekman'a başvurmasını tavsiye ediyor. Ona kendi ikametgâhında bir yer bile hazırlıyor. İki kardeş gibi yaşıyacağız. diyor. Ferrier'nin tereddütleri yüzünden bu tasarı gerçekleşmedi.

Fakat, Descartes'ın gözlüklere elverişli camları yontmak için verdiği malûmatı, bu maksatla şeklini çizdiği makineyi, bütün bunları *Dioptrik*'te buluyoruz.

20 mart 1629 da yapılan bir müşahede, yalancı güneşlerin (parhelines) müşahesi, âlimlerin merakını kamçılamişti. Descartes 1629 güzünde yeni yerleştiği Amsterdam'da Reneri vasıtasıyla bunu haber alıyor, sonra *Meteorlar*'ın bir nevi tacı hâline getiriyor. Daha sonra 27 şubat 1637 de Huygens'e söylediğine göre, Reneri çabucak en iyi dostlarından biri oluyor. Akademide bir profesörle, Hortensius ile de dost oluyor. Ama sonra onunla da bozuşuyor. Descartes gözlükler için hiperbolik camların yontulmasını tavsiye ediyor. Hortensius ise kûrrevî camlar üzerinde ısrar ediyordu. Descartes, 1 kasım 1635 te, alaylı bir şekilde "bu noktada bir keşişin muhayyilesinin icatlarından ziyade, zanaatçıların tecrübeleri üzerine dayanarak hüküm veren âlim bir profesörün otoritesine inanmak daha akıllıca olur" diyordu. Bu sırada Descartes Silezya'lı bir hekim olan Jean Elichman'ı tanıyor. O da ona pek az sonra, 3 ağustos 1633 te Louvain Üniversitesine profesör olan başka bir hekimi, Plempius'u tanıtıyor. Feylosofumuzun, daha sonra anlattığına göre, bütün bir kış teşrih ameliyeleriyle uğraştığı görülüyor. Kasaplar kendisine istediği parçaları getiriyordu. Bunu

da pek muhtemel olarak 1631 - 32 kışında yapıyor: ne 1632 - 33 kışı, ne de 1630 - 31 kışı Amsterdam'da bulunmuyor. 27 haziran 1630 da Leyde Üniversitesine matematikçi olarak kaydoluyor. Aynı şehirde bir ikamet yeri de gösteriyor. Reneri ve Hortensius da, biri 13 ekim 1629 da, öteki 7 mayıs 1630 da oraya kaydolmuştu. Acaba üç dost burada buluşmaya karar mı vermişlerdi. Descartes, Üniversitenin iki matematik profesörü ile tanışıyor: Schooten ile Golius. Schooten'in oğlu ilk çömezlerinden biri oluyor. 1636 - 37 de *Denemeler*'in, daha sonra da *İlkeler*'in şekillerini çiziyor. Hattâ feylosofun kalemle bir portresini bile yapıyor. Golius ise çabucak samimî bir dostu oluyor: ertesi yıl Papus meselesini ortaya atıyor, Descartes meseleyi halletmek için beş altı haftasını harcıyor, bu mesele *Geometri*'sinde önemli bir yer tutuyor. Dostu da, onun gibi, kendi payına kırılma tecrübeleri yapıyor. Üniversitede kendinden önce bulunan Sinellius'da başka bir metodla Kırılma Kanununu keşfetmişti. Feylosofumuzun bundan haberi yoktu. Her ikisi de tecrübeleri için Holânda güneşinin her gün parlamayışından şikâyet ediyorlar. Fakat Gollius tecrübelerini kandil ışığında yapmanın yolunu buluyor.

Feylosofu Constantin Huegens'e tanıtan da gene Gollius olmuştur. Huygens, Orange prensinin sekreteri idi. Bu bakımdan önemli

bir şahsiyetti. Descartes Holânda'lı başka bir asılzade daha tanıyordu: David Le Leu Wilhem. O da pek az sonra kızkardeşlerinden biriyle evlenerek Huygens'in eniştesi oluyor. Golius Huygens'e yazdığı bir mektupta, Descartes gibi bir dehanın dünyanın meçhulü olarak büyük bir şehirde gömülü kalmasından şikâyet ediyor. Gerçekten de, Descartes yeniden Amsterdam'a gitmişti. Bununla beraber 1631 de, hususî olarak Fransa'dan gelen Villebressieu ile birlikte Danimarka'ya gitmek üzere oradan ayrıldığı anlaşılıyordu. Seyahatinde arkadaşını yarı yolda bırakıyor. Kendisi oldukça ciddî bir hastalığa tutularak Amsterdam'a dönüyor. Beeckman 1 ekim 1631 de hastalıklı kalkan Descartes ile birlikte birkaç gün önce yemek yediğini anlatıyor.

Fakat ertesi yıl, 1632 de, haziran ayından itibaren Deventer'e yerleşmeğe gidiyor Oraya profesör tâyin edilen Reneri ile bir arada bulunmak istiyor, buradan daha sonra aleyhine şahlanacak olan bir Protestan papazı, Revius, onu Protestanlığa ihtida ettirmeğe çalışıyor. Fakat dadımla Kralımın dinine sadık kalmak isterim, diyerek cevap veriyor. Koyu dindar papaz, böyle beklenmedik bir cevap karşısında, şaşırıp kalıyor. Hélène'i de bu sırada tanıdığına şüphe yok. Hiç olmazsa 1634 ekiminde Amsterdam'da yanında bulunuyor. Öndan bir

kız çocuğu oluyor. Deventeri'deki Protestan Kilisesinde vaftiz ettiriyor.

Fakat, bu şehirde oturduğu sırada hususiyle 1633 yılında, başlıca uğraştığı şey, *Dünya'sını* yahut da *Işık Üzerine Kitap'ını* kaleme almak oluyor. Onu, Mersenne'e 1634 yılı hediyesi olarak vâdediyor. Fakat kasımda, Galilei'nin 22 haziran 1633 te Roma'da mahkûm olduğunu haber alıyor. Kendi kitabının başına da aynı âkıbet geleceğinden korkarak, yayımlamaktan vazgeçiyor. Küçük bir şehirde yapayalnız yaşıyordu. Yanında ona cesaret ve güven verecek bir kimse de yoktu. Paris'te olsaydı şüphesiz cesaretsizliğini önliyecek biri bulunurdu. Eser Fransızca da yazılmıştı. Eserinin yegâne bakıyesi olarak kalan, bahis başlıkları ölümünden sonra neşredilmiştir. Zaten eserinin özünü daha sonra Lâtince yazdığı *İlkeler*'de anlatmıştır.

1633 Aralığında gene Amsterdam'a geliyor. Bütün 1634 yılı boyunca orada oturuyor. Yalnız 30 saatlik bir müddet için Galilei'nin eserini görmek fırsatını elde ediyor. Beekmañ bir ziyaretinde eseri yanında getiriyor. Sonra giderken gene alıp götürüyor (14 ağustos). Böylece feylesofumuz eser hakkında bir hüküm veremiyor. Bu ziyaret sırasında, kanaatince âni olarak intikal eden ışığın hızı üzerine

meraklı bir tecrübe de yapıyor. 22 ağustosta yazdığı uzun bir mektupta bu tecrübeyi yeniden gözden geçiriyor.

Fakat Reneri, Utrecht'e profesör tâyin ediliyor. Descartes da, onun ardından Deventer'e gittiği gibi, bu şehre de gidiyor. Bütün 1635 yılı boyunca da yanında kalıyor. Allâme Anne Marie de Suchurman'dan başka, Reneri'nin meslektaşlarından Profesör Aemilius ile de tanışıyor. Sonra şehrin çevresinde oturan bir asılzade ile, Godefroy de Haestrecht ile de ahbap oluyor. O da daronha sa*Geometri*'sine bir giriş yazıyor. Sonra Muiden Şatosunun edebi çevresine mensup meşhur bir edebiyatçı olan Hooft ile tanışıyor. 1637 de eserini dağıtırken, onu da unutmuyor. En sonra da şehirde belediye başkanı olmuş nüfuzlu şahsiyetlerle tanışıyor. Bunlar daha sonra Reneri'nin ölümünde Aemilius'un yazdığı mersiyeyi resmen bastırıyorlar. Bu da aslında feylesofun, onun için, yazdığı bir methiye idi.

Feylesof gene arasına yer değiştiriyordu: hiç değilse Deventer'e gidip geliyor. İkinci gidişinde, 7 ağustosta, kızı Francine'in vaftizinde hazır bulunmuştu. Söylediğine göre, çocuk, geçen yılın 15 ekiminde Amsterdam'da ana rahmine düşmüştü. Hélène onu 19 temmuzda dünyaya getirmişti. Descartes bir defa daha Utrecht'ten Amsterdam'a gidiyor. Bu

sefer, oradan geçen Huygens'i karşılamak istiyor. 1635 yılında, 29 Mart'la 6 nisan arasında 3 sabah bir arada konuşuyorlar. Feylesof, *Dioptrik*'in büyük bir kısmını okuyor. Geri kalan yaprakları da ona bırakıyor. Huygens gözlük camları ile ilgilendiği için, Amsterdam'da bir camcıya Descartes'ın verdiği talimata göre camlar yontturmayı deniyor. Descartes bu nisan konuşmasından çok canlı bir intıba ediniyor 1 kasımda yazdığı bir mektupta bu intıbanın hâlâ devam ettiğini görüyoruz. Huygens'in intıbaı da daha zayıf değildi Descartes ona *Dioptrik*'e aynı zamanda *Meteorlar*'ı da ekliyeceğini söylemişti. *Dioptrik*'i 1634 te *Meteorlar*'ı da 1635 te temize çekmişti.

Gerçekten *Dünya*'sını bir an için, bir yana bırakmıştı. Daha küçük bir eser hazırlıyordu. Fakat bu iddiasız bir eser değildi .Çünkü kitaba koymak istediği ad oldukça cür'etli bir unvandı: *Tabiatımızı en yüksek kemali ve olgunluk derecesine yükseltebilecek külli bir ilmin projesi*. Mersenne'in tavsiyesi üzerine, bu adı: *Metot Üzerine Konuşma ve bu Metodun Denemeleri olarak Dioptrik, Meteorlar ve Geometri*, şeklinde değiştiriyor. 1636 şubatında Leyde'ye geliyor. Huygens, hiç olmazsa eserin bir parçasını okumak için, 1 nisanda La Haye'de buluşmak üzere, kendisine söz veriyor. Baskıya gelince, Elzeviers'lerle değil de, başka bir kitapçı ile, Jean Maire ile an-

laşıyor: kitapçının imzaladığı mukavele 24 aralık 1636 tarihini taşıyor. 1 ocak 1637 de Descartes, Huygens'ten oldukça büyük bir paketi elçilik yolu ile Paris'e göndermesini rica ediyor: bu, *Dioptrik* ile *Meteorlar*'dı. 22 martta yeni bir paket daha veriyor. Bu da *Geometri*'yi içinde taşıyordu. Dediğine göre aşağı yukarı *Meteorlar*'ın baskısı yapılırken kaleme almıştı, "ve hattâ bir kısmını bu sırada icad etmişti,,. *Keometri* ile birlikte, üç deneme'ye bir giriş olan *Metot Üzerine Konuşma*'yı da gönderiyor. Ona da en son olarak yazıyor. Huygens yalnız bu konuşmayı okuyor. *Geometri*'nin yalnız meslekten olanlara mahsus olduğunu sanıyor. Dolayısıyla mâbedin içine girmiyor. Bundan sonra Descartes Fransa'dan gelecek imtiyazı bekliyor: 20 aralık 1636 dan beri Hollânda'nın müsaadesini almış bulunuyordu. Epeyce sabırsızlanıyor. Eseri, gösterilmesi gerekmeyen âlimlere gösterdiği için Mersenne'e kızıyor. Nitekim Toulouse'da bulunan Fermat, oldukça kısa bir zamanda *Dioptrik*'ten haberdar oluyor. Fakat Feylesomuz, imtiyaz verme hakkı kendine ait olan Adliye Nazırı Segquier'nin, yeni kitapları ilkin güvenilir okuyuculara okuttuğunu bilmiyordu. Hususiyle *Geometri*'yi sekreteri Beaugrand'a okumak üzere vermişti. O da, belki onu Toulouse'a göndermek hatasını işlemişti. Nihayet, Fransız imtiyazı 4 mayısta imzalanarak,

2 haziranda Descartes'a veya daha ziyade kitapçısına gönderilmişti. Eser de 8 haziranda çıkıyor. Descartes, eserin bir nüshasını Orange Prensine takdim etmesini Huygens'den bir defa daha rica ediyor. Kıral XIII. Louis ile Kardinal Richelieu'ye takdim edilmek üzere iki nüsha da Fransız Büyük Elçisi de Charnacé vasıtasıyla Paris'e gönderiliyor. Ayrıca da elçiye bir nüsha takdim ediyor.

Bu 1636 - 37 yılında Hogelande ile pek sıkı dost oluyor. Esasen Leyde de 1630 da ilk kalışı sırasında da kendisi ile tanışmıştı. Bu sırf insaniyet için hekimlik eden bir asılzade idi. Kendi lâboratuvarında hazırladığı ilâçları parasız olarak hastalarına dağıtıyordu .O da Güllü - Haç'tan değil mi idi?

Leyde'de bulunduğu sırada üniversitenin anatomi anfisine devam ediyordu. Sonradan 1 nisan 1640 ta, ona göre dimağda ruhun merkezi olan omurilik soğanından bahsederken şöyle diyor: "üç yıl önce (yani 1637 de) Leyde'de teşrihi yapılan bir kadın cesedinde bu soğanı görmek istedim. Büyük bir dikkatle aradım. Fakat bir türlü tanıyamadım. Halbuki taze kesilmiş hayvanlarda kolayca bulma alışkanlığını edinmiştim. Kadın da pek çok bozulmuştu. Teşrihçiler de dimağı açmadan önce birkaç gün barsaklar ve başka bölümlerle uğraşıyorlardı,, diyor.

Descartes'ın Leyde'deki bu ikameti hakkında meraklı bir şahadet daha vardır. O da, Saumaise'in 4 nisan 1637 tarihli bir mektubudur: "Kitabı basılırken hep bu şehirde oturdu. Fakat saklanıyor ve binde bir görünüyordu. Bu memlekette daima büyük merkezlerden uzak, küçük bir şehirde yaşıyor. Bazıları d'Escartes adını aldığını iddia ediyor. Zira eskiden kendini başka bir adla, Perron Beyi adı ile tanıtmıştı Poitou asılzadesi olduğunu söylüyor. Katoliktir, dinine de pek bağlıdır. *Pek efendi, pek tahsilli terbiyeli bir adam olduğu görülüyor, konuştuğu kimseler de öyle.* Buranın âlimleri onun eşsiz olduğunu söylüyorlar". Descartes, sonradan eserinin bir nüshasını Saumaise'e gönderiyor. Meşhur bir mütebehhir olan bu vatandaşa pek konuşmuyor. Buna sebep belki de evin hanımının mizacıdır. Saumaise'in evinde her pazar onbeş yirmi mühim şahsiyet toplanırdı. Sorbière'in dediğine göre, karısı bütün konuşmalara karışırdı. Hiç birinin, alayından birkaç fiske almadan ayrılmasına müsaade etmezdi. Esasen böyle bir ifritin pençesine düştüğü için kocasına acırdı.

Fakat Saumaise'in lehte olan hükmüne gelelim. Descartes'ın bu sırada Huygens ile olan münasebetleri de bunu doğruluyor görünüyor. Bayan Huygens, 13 mart 1627 de bir kız çocuğu dünyaya getirmişti. Descartes şef-

katli bir eda ile çocuğun ve hususiyle annenin sıhhatinden malûmat istiyor. Anne doğumdan sonra iyileşmiyor ve pek az sonra 10 mayısta ölüyor. Descartes kederli dul babaya bir mektup gönderiyor. Mektubunda feylesof olarak konuşuyor. Başkaca konuşmasına imkân var mıydı? Fakat aynı zamanda keder duyan ve dostunun acısını paylaşan bir insan olarak da yazıyor.

20 mayısta yazılan bu mektup için özür diliyor. Dediğine göre beş altı haftalık bir seyahat için Leyde'den ayrılmıştı. Belki bu arada İspanyol Holânda'sında Douai'ye kadar gitmişti. Yol üzerinde rasladığı birinin anlattığına göre Douai yakınında, Lille'de bulunan La Flèche'ten eski hocası P. Fournet hakkında bilgi edinmiş olması ihtimali kuvvetlidir. Kuzey Holânda eyaletinde bulunmasına ise daha kesin olarak hükmedilebilir. 20 Mayıs tarihli mektubu Alkmar da yazmıştı. "Hem buradayım, hem de değilim, çünkü kalmaya niyetim yok" diye yazıyor. Çevrede münzevi bir yer arıyordu. Aradığı yeri Harlem'e bir fersah mesafede Stantpoort'da buldu. İki buçuk yıldan fazla bir zaman orada ikamet etti. Bütün 1939 yılı ve 1640 m ilk aylarında yazdığı mektupların başlığında oranın adı var. 1638 de yazdığı mektuplarda nereden yazdığını söylemiyor.

Çünkü bilinmesini arzu etmiyor. Ancak bir defa, 17 mayısta, Mersenne'e bildiriyor. "Kendi tarzımda yaşamak mümkün olduğu müddetçe, daima kırdaki kalacağım. Komşularımın ziyaretleriyle rahatsız olmayacak bir yerde oturacağım, meselâ şimdi Kuzey Holânda'nın bir köşesinde böyle yaşıyorum" diyor. Buraya küçük kızı Francine ile annesi Hélène'i getiriyor. Çocuğa yeğenim diyor. Bu hususta 31 ağustos 1637 tarihli mektubu elimizdedir. Şüphesiz her ikisini de orada kaldığı müddetçe hiç yanından ayırmıyor.

Nelerle meşgul oldu. İlk kitabı üzerine, *Geometri*, hususiyle *Dioptrik* üzerine, gönderilen mektuplara cevap veriyor. 9 ocak 1639 da Mersenne'e "kışın geri kalan bölümünde yeni bir konuyu incelemek niyetindeyim, eğlenecek vaktim yok, sizden rica ediyorum, müsaade buyurun da paskalyaya kadar mektup yazmayayım" diyor.

Fakat yine yazıyor: 9 ve 20 şubatta, uzun mektuplar yazıyor, hattâ günde iki mektup yazdığı bile oluyor. Kendine sorulan matematik suallerini cevapsız bırakmıyor. İncelediği yeni konuya gelince, kasaplık hayvanlar üzerinde (hattâ, diri köpekler ve tavşanlar üzerinde) yaptığı teşrih tecrübeleri olsa gerektir. 20 şubat 1638 de yazdığı bir mektupta, "bu benim on bir yıldır (yani 1628 den beri) uğraş-

tığım bir konudur, öyle zannediyorum ki, bu konuyu benim kadar yakından incelemiş bir hekim de yoktur” diyor. Sözüne şunu da ekliyor: “Tam teşekkür etmiş bir hayvanın vücudunu incelediğim ve yalnız fonksiyonlarını göstermekle yetindiğim, *Dünya*’mı yeniden ele alsaydım, teşekkürünün ve doğumunun sebeplerini de eklemeyi denerdim” Stantport’da, elinde en çokdeniz hayvanları, balıklar ve tatlı su balıkları (yılan balığı) vardı: 23 mart 1638 de Plempius’a yazdığı mektupta daha sabahleyin birini teşrih ettiğini söylüyor, kaydettiği müşahedeleri anlatıyor. Plempius ise 1637 tatilinde onu, inzivasında, Harlem yakınında bir köyde, ziyaret etmişti.

Gerçekten ziyaretçileri de eksik değildi. Reneri, Utrecht kulesini, Mersenne’in istediği şekilde, tam olarak ölçüyor. 350 kıral kademi olduğunu bildirmek üzere 23 ağustos 1638 de ziyaretine geliyor. Başka bir defa da Descartes’ın felsefesine kazandığı bir meslektaşla, Regius’la birlikte ziyaretine geleceğini haber veriyor. Regius 1638 den beri Utrecht Üniversitesinde hocalık ediyordu. Reneri hasta olduğu için, yalnız gelmek müsaadesini istiyor: “Eğer size yük olmazsam, iki üç gün yanınızda kalmak istiyorum, bazı noktalar üzerinde fikrinizi almak niyetindeyim” diyor. Descartes da kendi sırası gelince şuraya buraya gidiyor. Reneri’nin ağır hasta olduğunu öğre-

nince, Utrcht'e gidiyor. Çok geç varmış olmaktan, kendisini ölüm döşeginde bulmaktan duyduğu kederi 6 mayıs 1639 da yazdığı bir mektupta ifade ederken, "artık dostlarından yardım bekliyecek durumda değildi" diyor. Pollot'yu Stantpoort'a davet etmeğe cesaret edemiyor: "çünkü lâıyk olduğunuz şekilde kabul edecek durumda değilim; bununla beraber gelmek arzu ederseniz, çok memnun olurum ve minnettarınız kalırım" diyorum.

Fakat Harlem, bulunduğu yere, ancak bir fersah mesafede olduğu için, severek gidiyor. Bannius ve Bloemaert adında iki papazla ahbab oluyor. Bannius musikiye çok meraklı idi. Hem nazariyeci, hem de icracı idi. Dolayısıyla Stanpoort'daki komşusunu hem şan, hem de müzik konserlerine davet ediyordu. Descartes hayranlığını ifade ediyor, alkışlıyor, dostu da iftihar ediyor (13 ocak 1638). Bununla beraber, dostluk feylesofumuzu Bannius ile Paris'li bir kompozitör arasındaki bir musiki turnuvasında, defne dalını vatandaşının başına takmaktan alıkoymuyor. Bannius'u da Madmazel Schurman tutuyor. Esasen Descartes, 30 kasım 1646 da "hemen hemen sağır olduğundan, hiçbir zaman da *ut, mi, fa, sol, la* söylemeyi öğrenmediğinden" bahsederek özür diliyor. (Kör bir matematikçi renkler üzerine nazariye kurabildiğine göre, niçin bir sağır sesler üzerine kurmasın?) Fakat Descar-

tes, şüphesiz ibadetlerini icra etmekte güç-
duruma düşen iki katolik dostunun dâvasını
savunmakta tereddüd etmiyor. Sırf bu mak-
satla, aynı musiki zevkı dolayısıyla kendilerine
karşı sempati beslediğini bildiği, Huygens'e,
onlar lehinde müdahale etmesini rica etmek
üzere, mektup yazıyor: "Eğer bize burada
birkaç Katolik papaz bırakmak istiyorsanız,
onların bu ikisi olmasını sizden rica ediyor-
um" diyor.

Descartes, *Düşünceler*'ini de Stantpoort'
da kaleme almıştı. 1640 ta basılması için ye-
niden Leyde'ye geliyor. Fakat daha önce ese-
rini Utrecht'li iki dostuna, Regius ile Aemili-
us'a sunuyor; onlar da ancak önemsiz bir-
kaç nokta virgül hatası buluyorlar. Sonra Har-
lemli iki dostuna, Bannius ile Bloelmaret'e
gösteriyor: kelâmcıdan ziyade muskici olan bu
dostları da, Tanrı'nın varlığı söz konusu ol-
duğuna bakarak, feylesofun elyazısını, kelâm-
la (théologie) onlardan daha çok uğraşan Alc-
mar Başpapazı Caterus'a veriyorlar. Sonra
onun itirazlarını Descartes'a gönderiyorlar, o
da, derhal cevap veriyor. Feylesof eseri, bu
cevabı da ekliyerek, 15 kasım 1640 ta, Huy-
gens'e emanet ediyor. O da her zamanki ne-
zaketi göstererek, Paris'e gönderiyor. Mer-
senne, eseri bütünüyle Sorbonne'un tasvibine

arz ediyor. Descartes, Sorbonne'un tasvibini elde etmek için teoloji doktorlarından (kelâm ulemasından) birinin, P. Gibieuf'ün dostluğuna güveniyor. Sonra beklenmedik başka bir yardım ortaya çıkıyor: Richelieu'nün yeğeni Duchesse d'Aiguillon: bu da "büyük bir iltimas" diyor. Buna rağmen, tasvip de bir türlü çıkmıyor. Bununla beraber ümidi de kesmiyor, böylece kitap 28 ağustos 1641 de, Cum Approbatione Doktourum (kelâm ulemasının tasvibi ile) Paris'te intişar ediyor. Descartes katolikliğe aykırı gelecek hiçbir şey söylemediğine inanıyordu. Holânda'da kendini iyi Katolik olarak tanıtmıştı, hattâ kalvinci protestan Saumaise'in dediğine göre, hem de koyu katolikti. Leyde'de feylesof, kendine vicdan müdürü, yani şahsi papaz olarak bir Jezvitten ziyade bir oratorieni seçmiştir, o da P. Ellequens'di,

Fakat 1640 yılı sonunda iki hâdisе huzurunu bozuyor. Biri kızı küçük Francine'in ölümü idi. Çocuk henüz beş yaşında bulunuyordu. 7 eylülde Amsterdam'da ölmüştü. Bu da bize, Descartes'ın Leyde'den on beş gün ayrılmasının sebebini açıklıyor (1 - 15 eylül): çocuğu ağır hasta olduğu için gitmişti. Kızın ölümü onda "hayatında hissettiği en büyük teessürü bırakmıştı." Descartes babasını da görmek istiyordu, bu maksatla Fransa'ya gitmeği tasarlıyordu. Babası herhalde "dana de-

risinden ciltlere büründüğü için" kızmıyacaktı. Fakat o da, 17 ekimde ölmüştü. 20 eylülde Nantes'ta gömülmüştü. Bu iki matemden feylesofa ne derece dokunduğunu, ve bunlar karşısında hissettiği duyguları biliyoruz: bir kardeşini kaybettiği için, onun gibi matemden olan dostu Pollot'ya 1641 de yazdığı mektupta: "ben, gözyaşları ile acıların ancak kadınlara mahsus olduğunu, dolayısıyla metin ve cesur bir adam görünmek için insanın her zaman kendini sakın bir çehre ile görünmeğe zorlaması gerektiğini söyliyenden değilim." diyor.

Descartes Fransa'ya gitmek istiyordu, ama, bu tarihte gitmiyor. Miras işinin tanzimi için, bir dostuna vekâlet veriyor, (Vekâletnamenin tarihi 13 şubat 1641). Bundan sonra, maddi vaziyeti daha da düzelmiş görünüyor. Zaten her zaman düzgündü. Böylece daha rahat, daha geniş yaşamağa başlıyor, 31 marttan itibaren yeni bir konağa yerleştiğini yazıyor. Leyde'den yarım fersah ötede Endegeest şatosuna yerleşmişti. Ziyaretine giden Sorbière mevkii pek beğeniyor: "güzel bir bahçe, bahçenin dibinde güzel bir meyva koruluğu, çevresinde çayırlar, daha ileride denize kadar, ufukta gittikçe alçalan çan kuleleri görülüyor" Feylesofun hizmetinde de "kibar ve güzel kimseler vardır. Başlıca misafiri rahip Picot idi. İki arkadaşı ile birlikte, aşağı yu-

karı bir yıla yakın yanında kalmıştı. Bunlardan biri Tours vilâyetine bağlı Touchelaye'den bir rahip idi. Öteki de söz ve hareket serbestliği ile tanınmış, Parlamento âzası Desmbarreaux idi: Descartes şüphesiz onu Paris'te tanımıştı: çünkü 31 mayıs 1625 ten beri bu unvanı almış bulunuyordu. Feylesofun, Fransızcada kaleme aldığı "*Tabiat Işığı İle Hakikatı Arama*" adlı diyalogu, bunlar yanında bulunduğu sırada yazmış olması çok muhtemeldir.

Genç Schooten, Fransa'dan dönüşünde seyahat intıbalarını anlatmak maksadiyle, Descartes'ın yanına geliyor. Fermat'dan bahsediyor. Descartes ciddi bir Poitou'lu edasiyle, rakibi hakkında "mösyö Fermat, Gascon'dur, ben değilim" diyor. Bundan başka, bir İngiliz asilzadesi de, Lord Kenelm Digby, sırf onu görmek için, Holânda'ya geliyor, belki de şaka ederek söylediği bir sözü hikâye ediyor: feylesof "*ilk atalır kadar (yani Adem'den Nuha kadar gelen peygamberler kadar) yaşamanın sırrını bulmuştur*"

Endegeest'de başka ziyaretçiler de kabul ediyor. Sorbière, 1642 baharında Holânda'ya varır varmaz, Descartes'ı görmeğe koşuyor. Fakat hayal kırıklığı ile dönüyor. İki saatlik konuşma sırasında, feylesoftan, felsefesine dair, birşey, hiçbir şey öğrenemiyor. Descartes'a güceniyor. Feylesof "sırlarını açığa

vurmak istemiyor. Onları yalnız iki dostu için, Hogelande ile papaz Picot için, saklıyor" diyor. Sorbière'in birçok yıllar Descartes'a karşı beslediği husumet, şüphesiz bundan geliyor. Descartes başka bir şahsiyete daha fazla açılıyor: o da Çek reformatörü Comenius idi: 1642 haziran veya temmuzunda, Holânda'dan geçerken, dostları onu Endegeest'e getirmişti. Konuşma aşağı yukarı dört saat sürüyor. Descartes, ilkelerini gizlemediği gibi, o da Descartes'tan kendi ilkelerini gizlemiyor. Dostça vedalaşıyorlar, feylesofun, Çek kelâmcısına söylediği son söz hatırdâ tutmağa değer: "Benimle eşyanın ancak kısmî bir bilgisi elde edilebilecektir. Halbuki sizinle tam bir bilgiye erişilecektir". Görünüşte bu, yerinde bir nezaket ise de, gerçekte tatlı bir alaydı.

Comenius, Descartes iki yıla kadar *Fizik*'ini yani kendi tâbirine göre, *Felsefe*'sini, neşredecektir, diyor (çünkü Descartes'a göre, Fizik ile Felsefe aynı şeydir). Halbuki Sorbière'e, bir yıl sonra neşredeceğini söylemişti. Gerçekte de 1644 te neşrediyor. Bunu bekliyerek, arada, *Düşünceler*'in ikinci bir baskısını hazırlıyor. Bu defa Holânda'da bastırmak istiyor. Bu baskıya, P. Dinet'ye yazdırdığı bir mektubu ekliyor: Dinet, vaktiyle La Flèche kolejinde felsefe müzakerecisi idi, şimdi *İsa Cemiyeti*'nde (yani Cizvitler cemiyetinde) rütbe sahibi olmuştu. Mektubunda, ad söylemek-

sizin Paris'te, Clermont Kolejinde bir cezvitin (P.Bourdain) talebelerine, aleyhinde tezler müdafaa ettirmek suretiyle başına açtığı dertler ile; yine, Utrecht'te, üniversite profesörü bir protestan papazının, felsefesini mahkûm ettirerek, feylesofun dostu ve tilmizi bir meslektaşı, Regius, aleyhinde takibata girişmek suretiyle, başına açtığı dertlerden şikâyet ediyor. Descartes, 1642 yazında, Regius'u karısı ve kızı ile birlikte Edegeest'e davet ediyor: "ağaçlarım yemyeşil, kirazlarla armutlar da yakında erecek" diyor.

Huygens, Père Dinet'ye yazılan bu mektubun kendisini iyi eğlendirdiğini söylüyor (26 mayıs 1642). Descartes, başka ulu bir okuyucu daha buluyor: o da, 1619 dan 1620 ye kadar Bohemya kralı olan Frédéric'in kızı, Prenses Elizabeht idi. Dul annesinin, La-Haye'de, ufak bir konağı vardı. Orange Prensi dul kraliçe ile kalabalık ailesine asaletine yaşar bir hayat temin etmişti. Konakları, Üç Güzellik İlâhesinin veya daha doğru olarak dört İlâhenin sarayı idi. Çünkü kraliçenin dört kızı vardı. Descartes'ın dostu Pullot, konağın devamlılarından. Bir gün Descartes'a, Prenses Elisabeth'in *Düşünceleri*'ni okuduğunu söylüyor, o da, 6 ekim 1642 de dostuna teşekkür ediyor. Bunun üzerine, feylesof, prensese saygılarını sunmak ve buyruklarını almak için, ziyaretine gitmeye hazırlanıyor. 1642 - 43

kışında şüphesiz birçok defa ziyaretine gidiyor. Çünkü La Haye Endegees'den ancak üç fersah uzaktır. 1643 nisanında vedalaşmak için ziyaretine gittiği muhakkak: çünkü, daha kenar bir yere çekilmek istediğinden, Kuzey Holânda'ya gidiyor, 1 mayıs 1643 te Egmond op den Hoef'de yerleşiyor. Feylesofu, eskisi gibi, kolayca göremiyen Prenses, kendisi ile mektuplaşmağa başlıyor: İlk mektubu 16 mayıs tarihini taşıyor, o da derhal, 21 Mayıs'ta cevap veriyor. Bu mektuplaşma, Elizabeth Holânda'da kaldığı müddetçe devam ettiği gibi, 1644 eylülünden 1649 sonuna kadar Almanya'da Brandeburg'da iken de kesilmiyor.

Descartes, yeni konağında, ancak kira tarihi müddetince, yani 1 mayıs 1644 e kadar kalıyor. Mektuplarını ilkin Egmond op den Hoëf'ten, sonra sadece Hoëf'ten yazıyor. Orada, bir dostu ile kômşu oluyor. Egmond'dan pek uzak olmıyan Bergen adlı arazi ve beyliği elde ettiği için Van Bergan adını alan Antonie Van Zurck ile buluşuyor. Descartes onu epeydir tanıyordu. Çünkü Holânda'ya gelir gelmez işlerinin idaresini ona havale etmişti. Dostu feylesofu av gezilerine davet ediyor. O da bunları memnunlukla kabul ediyor. Hattâ, hususi yerlerde avlanma müsaadesi almak için, Huygens nezdinde tavassutta bile bulunuyor. Ayrıca da, Van Bergen, parkında, alafranga bir bahçe yaptırmayı merak ettiği için, Paris'ten

Tuileries ve Luxemoburg bahçelerinin plânlarını getirtmeye de tavassut ediyor.

Descartes, Bergen'in evinde, genç Schooten'e raslıyordu: bu genç, daha önce, 1637 de çıkan kitabındaki şekilleri çizmişti. Şimdi de *Dioptrik* ile *Meteorlar*'ın Latince tercüme-leri için bu şekilleri hazırlıyordu. Descartes, ancak temmuzda bitecek olan baskı işinin geciktiğini görünce, 1644 yazında, uzun zamandan beri tasarladığı Fransa seyahatine çıkıyor. Van Bergen yeni kitabın nüshalarını dağıtmak işini üzerine alıyor. En önce Prensess Elisabeth kendine ayrılan nüshayı alıyor: eser kendine ithaf edilmiştir: feylesofun, bir yıl önce, 1648 de yazdığı mektuplar, Prensessin hem metafizik'i hem de matematik'i aynı derecede anlamaya elverişli bir kafaya sahip olduğunu, dolayısıyla bütün felsefeyi anlayabileceğini göstermişti. Prensess, Paris'e iletilen bir mektupla teşekkür ediyor.

Feylesof Paris'te, dostu Picot'da misafir kalıyor. Picot, P. Mersenne'in oturduğu Place Royale'daki Minime'ler tarikatı manastırının yakınında Rue des Ecouffes'ta oturuyordu. Descartes burada yeni dostlar ediniyor. Bunlardan biri Clerselier'dir. Onu daha önce tanımıyordu. Sonra kayınbiraderi Pierre Chanut ile tanışıyor. Clerselier, genç Luynes dukasının (1641 de 20 yaşında idi) Fransızcaya ter-

cüme ettiği *Düşünceler*'den sonra gelen, *İtirazlar* ile *Cevaplar*'ı Fransızcaya çevirmişti. Clerselier ile feylesof arasında öyle bir itimat ve samimiyet bağılılığı kuruluyor ki, küçük Francine'in doğumu ve ölümünü gizlemediği gibi, Helene'in gebe kaldığı tarihi bile anlatıyor. Kayın biraderi Chanut ile de o derece ahbap oluyor. Chanut, 1642 den beri P. Bourdin'in münakaşalarına alâkalanmıştı. Descartes'in onunla da dostluğu az canlı değildi: sanki kırk yıllık dostmuş, yani çocukluktan, yahut da hayatlarının baharından beri dostmuş gibi seviştiler; gerçekte bu bir olgunluk, yahut da mevsim sonu dostluğu idi; ama, belki de bundan olacak, o derecede ciddî ve sağlam bir dostluktu.

Descartes, Fransa'da kaldığı müddetçe yalnız Paris'te oturmuyor, Touraine ve Bretanya'yada gidiyor. Belki Poitou'ya da uğrıyor. Babasının ölümünü bildirmekte pek acele etmeyen büyük kardeşi Pierre'e şüphesiz kızmıyor: Baillet'nin dediğine göre, Mersene, ölüm haberini, M. de La Brétaillère'den önce bildirmişti. Fakat Mersenne nereden haber almıştı? Belki ona da haber veren yine kardeşi idi, Holânda'daki kardeşinin adresinden şüphe ettiği için, doğru adresini sormuştu. O da bu suretle kendisine kardeşinden önce yazmak imkânını bulmuştu. Bunun yanında, babasının ikinci karısından dünyaya gelen üvey kar-

deşi kendisini iyi karşılıyor, hattâ yeni dünyaya gelen bir çocuğunu (15 ağustos) vaftiz ettirmekle beraber, asıl vaftiz merasimi için amcasının gelmesini bekliyor, böylece Descartes 15 eylülde vaftiz babası oluyor.

Rahip Picot'nun derhal tercümeğe başladığı *İlkeler*'in Fransızca nüshasını da yanında götürüyordu. Fakat, bu seyahati sırasında okuyacak vakit bulamıyor. Ama dönüşünde, rüzgârların ters esmesi yüzünden, onu Holânda'ya götürecek gemi, Calais'de on beş gün bekliyor (kasım 1644). Ozaman tercümeği okuyacak boş vakit bulabiliyor. Holânda'dan ayrılırken, bir daha geri dönmiyeceğinden korkan dostları onu görünce bayram ediyorlar. Halbuki ayrılırken onlara, Justinien'in bir metnini hatırlatmış, ehli hayvanlar gibi yuvasına dönmesini bilmiyen, dönüş fikrinden mahrum yaban hayvanlarından olmadığını söyliyerek, yine geleceğine teminat bile vermişti.

İlk oturduğu Egmond'a dönmüyor. Gene aynı çevrede bulunan Egmond - Binnen'de yahut da kısaca Egmond'da yeni bir konak seçiyor. İsveç'e hareketine kadar, aşağı yukarı beş yıl, orada oturuyor. Ertesi yıl, 1645 te, Prenses Elisabeth onu görmeğe geleceğinden ve kendisi ile birlikte yeni bahçesinde gezmek

istediğinden bahsediyor. Dostları, başlıca incelemelerinin, nebatlar ile hayvanlar üzerine müşahede ve tecrübeler olduğunu biliyorlar. Nitekim, Egmond'da hangi kitabı okuduğunu soran bir ziyaretçiyi avlunun gerisine getiriyor, teşrih ameliyesini bekliyen bir danayı göstererek, "İşte bütün kütüphanem bundan ibaret,, diye cevap veriyor (fakat hiç değilse yanında Fransa'dan getirdiği bir *Mukaddes Kitap* ile Saint Thomas'ın bir *Summa'sı* vardı). Bu hikâye, Descartes'ın kendi sözleri ile de tasdik edilmektedir. 2 kasım 1646 da Mersenne'e yazdığı mektupta: "civcivlerin yumurtada teşekkülüne gelince, on yıl önce (yani 1630 - 31 de) Fabricius ad Acquapendente'nin, buna dair yazdığını okumuştum. Kendim de bir kaç defa, bu tecrübeyi görmek için yumurtalar kırdım. Fakat ben daha fazla tecesus gösterdim: çünkü, eskiden pek az önce gebe kaldığını bildiğim bir ineği kestirdim, maksadım gebeliğin meyvasını görmektir. Sonraları bu memlekette kasapların, yavru tam teşekkül ettikten sonra dahi, inekleri kestiklerini öğrenince, on kadar karın getirttim. Bunların içinde, bazıları ev faresi, bazıları kır faresi, bazıları da köpek enikleri kadar büyük yavrular buldum Organları daha büyük, gözle görülmeğe daha elverişli olduğundan, onlarda civcivlerde görülenden daha fazla şeyler müşahede etim,, diyor.

Arasına La Haye'ye gidiyordu: başka bir iş için değilse bile, hiç olmazsa Prenses Elisabeth'e saygılarını sunmak, kendisini bekliyen vazifeleri yerine getirmek, Prensesin uğradığı acılara çareler bulmak için La-Haye'ye gidiyordu. Gerçekten de Prensesin kardeşlerinden biri, 1646 yazında kızkardeşlerinden birinin şerefine intikamını almak için, bir Fransız asılzadesini güpegündüz, La Haye'de öldürtmüştü (20 haziran). Elisabeth, 15 ağustosta, bir daha görmeyeceği Holânda'dan ayrılarak, Brendadourg'a hareket ediyor. Bundan sonra da Descartes 1647 de. Fransa'ya ikinci seyahatini yapıyor.

Gene Rahip Picot'da misafir kalıyor. Fakat bu defa Geoffroy-l'Anier caddesinde oturuyor. Rahip, dostunu eğlendirmek için elinden geleni yapıyor. Bir İngiliz, Newcaste markisi, onunla, iki hasmı Hobbes ve Gassendi'yi bir sofrada topluyor ve bir barış ziyafeti veriyor. Aynı şekilde, genç Estrées rahibi de, onu Gassandi ile barıştırıyor. Şereflerine bir ziyafet veriyor. Davetliler, son dakikada gelmesine mâni Gassendi'nin evine gidiyorlar.

Fakat Paris'te bu defaki kalışının bizce en meraka değer tarafı, Descartes'ın 23, 24 eylül pazartesi, salı günleri, oldukça rahatsız bulunan, genç Pascal'ı iki defa ziyafet etmiş olmasıdır. Pazartesi konuşmasında Pascal'ın kız-

kardeşi Jacqueline de hazır bulunmuştu. Konuşmanın hikâyesini ondan öğreniyoruz. Fakat salı konuşmasında Jacqueline yoktu. İkinci gün *Boşluk Üzerine Yeni Tecrübeler*'in söz konusu olduğuna şüphe yok. Bu addaki *Risale*'nin neşir müsaadesi 8 ekim tarihini taşıyor (yani konuşmadan on beş gün sonra). Descartes Holânda'ya dönünce, Huygens'e bundan bahsediyor. Huygens'e yenice aldığı bir nüshayı Descartes'a gönderirken yazdığı bir mektupta: "Bana bildirmek zahmetinde bulunduğunuz Yeni Tecrübeler,, diye bahsediyor. Fakat Risale "aynı konu üzerine büyük bir kitabın ilk hulâsası olarak,, sunulduğu için, Huygens, feylesof bu hususta fikrini söylemek niyetinde ise, "genç müellif eserin bütünü üzerine düşüncelerini bildirdikten sonra,, söylemenin daha uygun olacağını söylüyor. Descartes da, 8 aralıkta "delillerinin görülebilmesi için vadettiği yeni cildin intişarını görmek isterdim,, diye cevap veriyor. Risale, Descartes'a "müellifler tarafından,, yani Blaise Pascal ile babası Pierre Pascal tarafından gönderilmişti. Descartes vad edilen yeni cildi beklediği için teşekkür etmeği ihmal etti. Bu da müelliflerin, Pascal'ın Descartes'la 24 eylül 1647 de konuşmasından iki ay sonra, 15 kasım 1647 de verdiği talimata göre, 22 eylül 1648 de kayınbiraderi Florin Périer tarafın-

dan, Puy de Dôme'da yapılan "Büyük Tecrübenin Hikâyesi"ni, niçin daha sonra Descartes'a göndermediklerini izah ediyor. Descartes, "başaracağını temin ederek, bu tecrübeyi yapmasını" kendinin söylediğini 11 haziran ve 17 ağustos 1649 da yazdığı mektuplarda iki defa hatırlatarak, bu tecrübe hakkında ediyor. Esasen 13 aralık 1647 de Mersenne'e yazdığı bir mektupta "Mösyö Pascal'a, cıvanın, bir dağın tepesinde, dağın tam aşağısında yükseldiği kadar yükselip yükselmediğini tecrübe etmesini tavsiye ettim" diyor.

Egmond'una kavuşmuştu, aynı 13 aralık 1647 tarihli mektubunda : "hava sıcakken olduğu kadar soğukken de, şimal rüzgârı eserken olduğu gibi cenup rüzgârı eserken de" cıvanın yüksekliğini müşahede etmeğe başladığını, "tecrübeyi yapmak için, gece güdüz, aynı yerde duran bir borusu olduğunu" söylüyor.

Hareketen birkaç gün önce, Paris'te kendine yapılacak bir tevcihten (yani bağlanacak maaştan (pension)) bahsedilmişti. Az sonra, belki de Silhon sayesinde tevcih yapılıyor. Şüphesiz, artık temelli kalması için, Fransa'ya dönmeğe davet ediliyor. Leyde üniversitesindeki kelâmcıların başına açtığı belâlar göz önüne alınırca, belki de buna razı olacaktı. Daha önce Groningue üniversitesi önünde görülen dâva dolayısıyla Fransız Büyükelçisi La

Thuillierie'ye müracaat ettiği gibi, bu defa da, yine Fransız Büyük Elçisi Abel Servien'a başvurmak zorunda kalıyor. Şüphesiz Holânda'da dostsuz kalmış değildi, fakat, dostlariyle münasebeti daha ziyade muhabereden ibaretti, onları sıkça göremiyordu; dolayısıyla onlara, başka herhangi bir yerden olduğu gibi, Paris'ten de yazabilirlerdi. Böylece, 1648 yazında bir daha Fransa'ya gidiyor. Fakat çok kalmıyor, çabuk Holânda'ya dönüyor: Fransa'da ilkin felsefesinden ziyade şahsına alâka gösteriliyor: şahsının uyandırdığı merak, nadir bir hayvanın, bir filin veya bir parsın tahrik ettiği tecessüsten farksızdı. Fakat, hususiyle, Fransa'ya çok kötü bir zamanda gelmişti: Lens zaferi için resmi dua edilen (Te Deum yapılan) aynı günde Fronde isyanı patlıyor. Daha sonra yazdığı bir mektupta, bu, dostlarına yemeğe davet edilen bir kimsenin, eve varınca, mutfağı karma karışık ve çanak çömleği de altüst olmuş görmesine benziyordu, dolayısıyla, "Kızgınlıklarını artırmamak için ayaküstü geri döndüm,, diyor. 1647-48 yılını onunla birlikte geçirmek üzere yine Holânda'ya gelmiş olan dostu Picot'ya kışı onunla birlikte Fransa'da geçirmeyi vadetmiş olmasına rağmen, ertesini gün 24 ağustasta, yeniden yola çıkıyor. Dostu Brasset, Descartes, Egmond'da Notre Dame'ın avlusundakinden daha fazla emniyet buluyor, diyor, ve, tedbirli bir gemici gibi,

vatandan uzak, sakin bir limana sığınmasını tasvip ediyor. Fransa'nın La Haye mümessili olan bu aynı Brasset onu siyasi havadislerden haberdar ediyor, çünkü iyi bir Fransız olarak bunlarla alâkalandığını, memleketin işleri iyi gitmediği zaman yüreğinin sızladığını biliyor.

Descartes, Prenses Elizabeth'in istediği *İhtiraslar Üzerine Kitap'a* da az çalışmıyordu. Bunlara kendine göre zarurî olan temelleri sağlamak için de, epey zaman önce kaleme aldığı *Hayvan Üzerine Kitap'ı* yeniden gözden geçiriyordu. Bilhassa 1647 - 48 kışında bununla uğraşiyor. Kendini görmeğe gelen, köylü kılıklı birini, uşağı iki defa yüzgeri ediyor. Hatâ bir defasında bir sadaka bile vermeğe kalkıyorsa da, adam reddediyor. Fakat üçüncü defasında, feylesof içeri almasını emrediyor: sadece onun emri ve idaresi altında çalışmak isteyen, meraklı bir zekâ karşısında olduğunu çabucak fark ediyor. Gerçekten de, adı, Dirck Rembrantz olan zat, ünlü bir astronomi bilgini oluyor, ve daha sonra, bastırıldığı bir eserde velinimetini bu hususiyetini anlatmaktan çekinmiyor.

Bu, Descartes'ın Holânda'da yaptığı biricik iyilik değilidi. Prensten, karısının ikinci kocasını öldürmekten sanık zavallı bir köylünün affını elde etmesi için dostu Huggens nezdinde bir teşebbüste bulunuyor: öldürülen

adam, karısından ayrıldıktan sonra, kadınla birlikte iki çocuğunu da öldürmek tehdidinde bulunmuştu. Aynı hâdise dolayısıyla, memleketin hâkimi lehinde de müracaat ediyor: çünkü kaatili çabuk beraet ettirmekle itham edilmiş ve bu yüzden takibata uğramıştı. Şu iki halde de feylesofun müdafaası aynıdır: birinci halde, kaatil kaçıyor, bu yüzden mallarına el konuyor, dolayısıyla de kendinden çok karısı ile çocukları cezalandırılıyordu. İkinci halde de, acele hüküm veren hâkimin bir sürü çocuğu vardı, babalarına çok muhtaçtılar. Bu bir sürü mâsumu cezalandırmadan ceza görmesi imkânsızdı. Feylesof komşularına borçlu olduğu merhamette kusur etmek istemiyordu. Hükümdar için de, af veya bağışlama hakkını icra etmede güzel bir fırsat değil mi? (1646 - 47 yılları).

Bu sırada Descartes, 1646 dan beri yeni bir muhabir bulmuştu. O da, Chanut idi: İsveç'te ilkin temsilci, sonra büyük elçi olmuştu. Descartes onu 1644 yazında Paris'te tanımıştı, sonra 1645 ekiminde, vazife başına giderken, Amsterdam'a uğrayan diplomatı, ardı ardına dört gün yeniden görmüştü. Chanut İstokholm'de, Kraliçeye Descartes'ı tanıtmak istiyor. Çünkü onun sarayına âlimleri, mütebehhirleri ve sanatkârları çekmek arzusunda olduğunu biliyordu. Buna güvenerek, ne yaptı yaptı, Kraliçeyi Descartes'ı davet etmeğe ikna

etti. O da, Amiral Flemming, feylesofu birlikte getirmek emriyle, Holânda'ya yolladı. Feylesof, şüphesiz meramını iyi anlatamıyan Amiralin tekliflerini reddetti. Daha sonra, kendini mazur göstermek için, bu kadar büyük bir şahsiyetin kendisi için rahatsız olacağına inanmadığını söyledi. Fakat kıraliçenin kütüphanecisi Frenishemius'un malûmatına müracaat etti, o da, tavassut vaadinde bulunuyor, Chanut de, kendi evinde misafir etmeyi teklif ediyor, böylece gitmeye karar veriyor. Giderken, Brasset'ye veda ediyor. O da ayakkapları, çorapları ve elbisesiyle, daha Holânda'da bir saray adamı kıyafetine bürünen Feylesofu uğurluyor; fakat hususiyle iki dostuna, Hogelande ile Bergen'e, sanki döneceğinden emin değilmiş gibi, işleri hakkında talimat veriyor.

İstokholm'e varınca, belki aradan bir gün geçmeden, Kıraliçe, ardı ardına iki defa kendisini kabul ediyor. Fakat daha önce, âdet üzere, seyahati hakkında kendisine malûmat vermeğe gelen gemi kaptanını dinliyor: kaptan bu acayip yolcunun kendinde uyandırdığı hayreti ifade ederken: "üç haftalık yolculuğumda, denizcilik üzerine, otuz yıllık gemicilikte öğrendiğimden daha çok şeyler öğrendim" diyor. Descartes 1619 dan itibaren, hususiyle 1634 ve 1639 da, Holânda'da denizcilikte pek önemli

olan boylam (tul) daireleri ve puslalarda mık-natıslı ibrenin tahavvülleriyle her zaman uğ-raşmıştı.

Kıraliçenin iyi kabulüne rağmen, feylesof biraz hayal kırıklığına uğruyor, bunu da Prenses Elisabeth'ten gizlemiyor. 9 Ekim 1649 da yazdığı mektupta "Kıraliçenin, felsefeye dair henüz bir şey görüp görmediğini bilmiyorum; bundan alacağı zevk hakkında da bir hüküm veremem; edebiyata, hususiyle Yunan diline son derece meraklı" diyor. Bu merak hakkındaki kanaatini Kıraliçeye, samimî olarak söylüyor: ben de, çocukken, bu gibi havaiyatla uğraşmaktan zevk alıyordum, fakat daha sağlam bir ilimden zevk almaya başladıktan sonra, onları unuttum, buna da çok memnunum, diyor. Kıraliçe bu samimî ifadeye kızmıyor, hattâ, kendisi için yeni olan bu memlekete alışabilmek fırsatını vermek için, her gün saraya gelmek külfetinden onu affediyor, ve ancak kendisinin göstereceği saatlerde gelmesini söylüyor. Descartes da böylece, "Kıraliçeye tâzimatını arz etmek için fazla zahmete katlanmak zorunda kalmıyor, bu da onun mizacına daha uygun geliyor" O, bu lûtfu Freinshemius'a borçlu idi, kütüphaneci Descartes'a hiç de kin bağlamamıştı, çünkü, Kıraliçe, onun Üstün İyi üzerine bir nutkuna "Mösyö Descartes'ın kanaatini" tercih etmişti, çünkü birincisi konuya sadece dokunarak geçmiş demişti.

O halde feylesof ne ile uğraşacaktı? Egmond da 1648 kışında, havanın barometre borusunda değişen yüksekliği üzerine müşahedeler yapmıştı. Périer, dostu Chanut'ye İstokholm'de de benzer müşahedeler yapmasını yazmıştı. Chanut'nün yokluğunda 21 ekimden itibaren, şüphesiz babasının aralık sonunda dönüşüne kadar, büyük oğlundan da yardım görerek, Descartes işi kendi üzerine aldı. Bu arada yalnız, elçinin evinde oturanlar arasında bulunan, Augustinius tarikatına mensup, elçilik papazı P. Viogué ile konuşuyordu. Şüphesiz aralarında birçok defa teoloji ve felsefe üzerine görüşmeler olmuştu. Feylesof bir defasında, kilise adamiyle rekabet ederek, selâmetimiz, kurtuluşumuz üzerine "güzel bir nutuk" verdi. Madame Chanut oğlunun bu toplantıda bulunmamasına çok esflendi.

Ve yine, yarı diplomat, yarı asker, bir Fransız asılzadesinin, Comte de Brégy'nin, İstokholm'de bulunması, Descartes için iyi bir fırsat oldu. Onunla çok iyi ahbap oldu. Sonra ona 18 aralık 1649 ve 15 ocak 1650 de iki mektup yazdı. Bunlar onun son mektupları idi.

18 aralık mektubu ile ona, ertesi gün 19 aralıkta, İstokholm'da oynanacak baletin manzum güftesini gönderiyordu. Brégy, Descartes'ın Balet'i yazdığını görmüştü, şüphesiz manzumeye ilgi göstermişti. Kırالیçe gerek

kendi doğum günü şenlikleri için (yirmi üç yaşma giriyordu), gerek İsveç'in lehinde imzalanan Vestefalya sulhünün yıl dönümü bayramları için, ondan böyle bir Balet yazmasını istemişti. İsveçli okuyucuların gözle takibedebilmeleri için, manzume bastırılmıştı. Baillet, Descartes'ın, aynı vesile ile, bir de bir Komedi yahut da Kuru Masalı (Fable bocagère) yazdığını söylüyorsa da, bulunamamıştır.

Chanut, birkaç gün sonra, 22 aralıkta Büyük Elçi unvaniyle dönüyor. Kırالیçe kendisine. 23 te kabul ediyor. Bu ilk kabulde Descartes da bulunuyor. Madame Chanut'nün, hem kardeşinin, hem de kocasının dostu olan feylesofa gösterdiği aynı dikkat ve itinayı, Chanut de misafirine göstermekte devam ediyor. Feylesof, elçilikten epeyce uzak olan saraya, elçiliğin arabasiyle gidiyordu; fakat bu gidiş, İsveç'in sert iklimi altında, kışın tam ortasında, sabahın beşinde oluyordu. Belki saraya sanıldığı kadar sık gitmemiştir, fakat ne de olsa sağlığına zarar verecek kadar sık gitmiştir. İstokholm'de bulunduğu ilk altı hafta içinde, vakitini istediği gibi kullanmakta hemen hemen serbest bırakılmıştı, bundan sonraki meşguliyetleri de ancak felsefî idi. 18 ve 19 aralık şenliklerinden sonra, Kırالیçe Upsala'ya hareket ediyor, 14 ocaka kadar orada kalıyor. Descartes, 15 ocakta hiçbir ziyarette bulunmadığını, keyfinin yerinde olmadığını yazıyor: "burada

kışın, insanların düşünceleri sular gibi donuyor” diyor. Descartes hususiyle ocak ayının ikinci yarısında, soğğun en şiddetli olduğu bir zamanda, saraya gidiyor; bu sırada Chanut hastalanıyor, fakat çabuk iyileşiyor. Descartes ondan daha az talihli çıkıyor. 2 şubatta, aynı hastalığa, yani pnömoniye yakalanıyor. Holânda’lı bir hekimin, Wullen yahut Weulles’in tedavisini reddediyor, yahut da çok geç kabul ediyor. Hekim dostu değildi. Kan alma teklif etti: o da bunu “Fransız kanını koruyunuz” diyerek reddetti. Son anlarında, P. Viogué yanında bulunuyor. Metanetle, “Ey ruhum, gidelim” diyor. Kocasına gösterdiği aynı dikkat ve ihtimamla dokuz gün kendisine bakan Madame Chanut’ye bilhassa minnet duygularını ifade ediyor. 11 şubat 1650 de, elli üç yıl, on ay ve on bir gün yaşadıktan sonra, ölüyor.

Kıraliçe bu beklenmedik âkıbet karşısında şaşırıldı. Hasta düştüğü günün arifesinde onunla yine bir konuşması olmuştu. Bu konuşmada, Kıraliçeye, İstokholm’de kurulmasını arzu ettiği bir akademi tasarısı sunmuştu. Kıraliçe, feylesofa atfedilen, hayatını istediği kadar uzatabileceğine dair dedikoduları ima ederek “kehanetleri onu adamakıllı aldattı” demiştir. Fakat, derhal, Kırallarla kırallığın büyüklerinin mezarlarına tahsis edilen bir kilisede, ona bir mezar yaptırmağı teklif etti. Chanut bütün bu teklifleri reddetti: bunların, fey-

lesofun sadeliği ile olduğu kadar asıllığı ile de bağdaşır şeyler olmadığını düşünüyordu. Böylece, ölüsü kendi parası ile kaldırıldı. Merasim de pek basit oldu: tabutunu elçinin büyük oğlu ile elçilik mensupları taşıdı. Vaftizsiz ve ya erginlik yaşına gelmemiş çocuklara, yani mâsum ölenlere, mahsus mezarlığa gömüldü. Chanut, yine sade bir mezar taşının dört yüzüne yazılmak üzere, Descartes'ın hayatı ile eserini hulâsa eden, dört Latince mersiye kaleme aldı.

Daha sonra, 1666 - 67 de, kemikleri Fran-sa'ya taşındı. Fakat bu da ârızasız olmadı: tabut, hem hareket, hem de seyahat sırasında açıldı; feylesofun hayranları, mübarek kemikleri aşırır gibi, kemiklerini aşırıldılar. 24 haziran 1667 de, (bugün Saint - Etienne - du - Mont olan) Sainte - Geneviève'de muhteşem bir merasimle gömüldü. 1654 te, tahtından feragat eden ve Katolikliğe ihtida eden Christine, şanlı ihtidasının şerefini Descartes'a atfederek "eğer hâlâ Kırالیçe olsaydım, İsveç'in elinden böyle bir hazinenin alınmasına müsaade etmezdim" demiştir.

Feylesofun kemikleri bugün artık Saint - Etienne'de değildir. 1792 de kilise kapandığı zaman, ceset Geçici Müze'ye, yani Fransız Âbidelerinin Elysée Bahçesine taşındı, 1819 a kadar orada kaldı. Bu müze de bu tarihte dağı-

tıldığından, kemikler, en yakında bulunan kiliseye, Saint Germain - des - Prés'ye götürüldü, şimdi orada gömülüdür. Tabutunda da, taşınırken ne bulundu ise o vardır; iskelet tam olmaktan pek uzaktır; ortada birkaç kemikten başka bir şey yoktur. Kafatası, tabut Fransa'ya taşınırken açıldığı zaman, İstokholm'de aşırılmıştır. Bu arada birçok el değiştirmiş, nihayet 1882 de Berzélius, Cuvier'ye göndermiştir, o da, Museum'un koleksiyonları arasına koymuştur. Şimdi, daha lââyık bir yer bekliyerek, orada durmaktadır. Bu yer, Millî Konvansiyon'un (Convention Nationale) 2 ve 4 ekim 1793 te verdiği ve hiçbir zaman yerine getirilmeyen, iki kararının gösterdiği gibi Panthéon mudur? Yahut da, Sorbenne'un içinde Richelieu'nün mezarı bulunan Chapelle midir? O da bizim fikir Richelieu'müz değil midir? Onu buraya gömmek, her halde, XVII. yüzyılda denildiği gibi, "payitahtın en yüksek yerinde, Fransa'nın birinci Üniversitesinin doruğunda, bütün Fransa'nın gözüne sunmak olacaktır,..

İKİNCİ BÖLÜM

ESERİ

I

KİTAPLARI

Dünya (Le Monde). — Metot Üzerine Konuşma ve bu Metodun Denemeleri (Discours de la méthode et Essais de cette Méthode). — Metafizik Düşünceler (Méditations Métaphysiques). — Felsefenin İlkeleri (Principes de la Philosophie). — Ruhun İhtirasları Les Passions de l'Ame).

DÜNYA

Descartes, ilmî ve felsefi eserini, Fransızca bir tek ciltte, *Işık üzerine kitap'ta (Traité de la Lumiere)* izah edecekti. Bu ad altında şunları topluyordu: "Işığın tabiatı; ışığın çıktığı Güneş ve Sabit Yıldızlar; ışığı nakleden Gökler; ışığı aksettiren Gezeğenler (Seyyareler), kuyruklu Yıldızlar ve Yer; renkli; şeffaf, veya ışık veren bütün yeryüzü cisimleri; nihayet bunların seyircisi olan İnsan,.. Böyle an-

laşılınca, bu kitaba *Dünya* adı verilebilirdi. Esasen Descartes da bu adı vermişti. Fakat elimizde ancak ölümünden sonra, 1664 ve 1667 de, basılan birkaç bahisten başka bir şey kalmamıştır. Descartes sağlığında felsefesini üç kitapta yayımladı. Bu üç kitap, üç ilk kavram üzerine dayanıyor: “bu kavramlar birtakım asıllar veya orijinallerdir ki bütün öbür bilgilerimizi onların örneği üzerine kuruyoruz: birincisi, yalnız ruh için, düşünce kavramıdır (*Düşünceler*’in konusu); ikincisi, yalnız beden için uzam (*étendue*) kavramıdır (bu bütün *Fi-zik*’tir, buna *Felsefenin İlkeleri* de diyor); üçüncüsü de, ruh ile bedenin ikisine birden ait olan, insanda, ruh ile bedenin birleşmesi kavramıdır; bunun üzerine de *Tarité des Passions* = *İhtiraslar üzerine kitap* adlı eserinde ufak bir taslak bırakmıştır. Fakat 1637 de bu üç kitabı yayımlamadan önce felsefesi hakkında bir fikir vermek için, *ulemanın* dili olan Lâtineden ziyade halkın dili olan Fransızca yazdığı bir eserde felsefesinin bir hulâsını veriyor, böylece “ancak sâf, tabiî akıllarını kullanan kimselerin, memleketinin dilinde okuyacakları bir kitapta, kanaatleri hakkında daha iyi bir hüküm verebileceklerini umuyor” Ka-

dınların bile felsefesinden bir şey anlamasını istemiyor mu idi?

METOT VE DENEMELER

Descartes'ın, üstüne adını bile koymadığı, bu 1637 yılı eseri, şu adı taşıyordu: *Metot Üzerine Konuşma ve bu Metodun Denemeleri*. Sayısı üç olan bu *Denemeler*, aşağı yukarı bütün kitabı teşkil ediyor, *Konuşma* sadece bunlara bir giriştir. Adları: *Dioptrik*, *Geometri* ve *Meteorlar*'dır.

Dioptrik, Descartes'ın *Dünya*'sına verdiği adı: "*Işık Üzerine Kitap*" ı (*Traité de la Lumière*) hatırlatıyor. Orada, kendinin keşfettiği kırılma kanununu anlatıyor; hususiyle son bahiste dürbün veya teleskop camlarını yontmak için bir makine teklif ediyor: camların kürevi değil, hiperbolik olmasını teklif ediyor. Kendisine bu bahsi yazdırmak fırsatını bu harikavî gözlüklerin verdiğini söylüyor. 13 kasım 1629 da yazdığı bir mektupta dediği gibi, mükemmelleştirilirse, belki de "ayda hayvan bulunup bulunmadığını" görmek mümkün olacağını söylemiyorsa da, yine "Bu icatla, yıldızlarda, yeryüzünde gördüğümüz şeyler kadar hususi şeyler görebileceğimizi" ümidediyor.

Bu ilk eser bir matematik ve fizik karması olduğu halde, ikinci *Deneme* yani *Mete-*

orlar yalnız fizik eseridir. Descartes bu kitapta, okullarda bu ad altında okutulan dersten bahsettikten sonra, asıl okuyucuları ilgilendirmek için onu iyi incelediği bahisle, gök kuşağı ile (arc-en-ciel), 1629 da çok ilgi çekmiş olan yalancı güneşlerin (parhélies) izahı ile bitiriyor.

Son olarak üçüncü *Deneme* yalnız matematikten bahsediyor: *Geometri*. Bunda, Pappus meselesi büyük bir yer tutuyor. Descartes'ın keşif veya icadını, ilme getirdiği yeniliği asıl bu eserde görüyoruz: ilme büyük bir inkılâp getiriyor: matematiği, buldukları şey ne olursa olsun, oran veya orantıların incelenmesine irca ediyor. Bu incelemeyi de çizgilerin tetkikine, onu da, sonunda yeni bir (harfleme) notation sistemine kavuşan cebire irca ediyor.

Fakat bugün, ilimlerin ilerlemesi ile aşılmış olan bu üç *Deneme*'den ziyade, *Metot Üzerine Konuşma* hâlâ okunuyor, her zaman da okunacaktır. Gerçekten de, bütün Descartes'ı onda buluyoruz. La Flèche'teki ilk tahsil ve tetkikleri, ve niçin bunlar düşünüşleri ile araştırmalarının hareket noktası olmuştur (1. Bölüm) Metodunun kaideleri (2. Bölüm): bunlar da, genişletilmeye muhtaçtı ve 1627-28 de kaleme aldığı bir eserde, *Aklın İdaresi İçin Kurallar*'da genişletilmişti. Birinci kaidesi de

(hiç değilse ilimlerde): “doğruluğunu apaçık olarak bilmediği hiçbir şeyi doğru olarak kabul etmemek” ti. Ahlâk kaideleri (3. Bölüm): bunlar eğreti kaidelerdir, fakat, ayrı bir eserde değilse de, ilkin Prenses Elisabeth’e. sonra da, Kırالیçe Kristine’ye yazdığı mektuplarda tamamlayacaktır. 4. Bölüm, metafizikten, yani ruh ile Tanrıdan, kısaca bahsediyor: bunun için, aynı konuyu, *Düşünceleri*’inde genişçe anlatıyor. Fakat bundan sonra 5. ve 6. Bölümleri okumamak hata olur. Burada fizikinin, yahut kozmogonisinin, yahut da ancak bir ima bulunmasına rağmen kolayca anlaşılın Galilei’nin mahkûmiyetinin neşrine mâni olduğu *Dünya*’sının bir hulâsası vardır. Bu 5. bölümde, metodunun örneği olarak, yüreğin hareketi ile kanın dolaşması üzerine fikrini bütün teferruatı ile açıklıyor. Harvey’in keşfini kabul ediyor. Fakat bütün fikirlerine iştirak etmiyor. Gene 4. bölümde, makine - hayvan nazariyesinin bir taslağını veriyor: şüphesiz bu ona her türlü iphamı bertaraf etmek ve İskolastiğin sözde izahlarını (nebati veya hayvani ruhu, sureti cismaniyeyi) katî olarak ortadan kaldırmak için biricik vasıta görünüyordu.

Son bölümde, Descartes ilmin gaye ve hedeflerinin neler olmak gerektiğini açıkça gösteriyor: bunlardan biri “bizi tabiatın hâkim ve sahibi kılmak” tır. Öteki de “bizi birçok

hastalıklardan, hattâ ihtiyarlığın dermansızlığından kurtarmak" tır. Bu da hekimliğin konusudur. Oda belki "insanları şimdiye kadar olduğundan daha bilge ve daha becerikli bir yol bulmak" imkânını sağlayacaktır. Böylece hekimlik ahlâkın unsurlarından (bir teki değilse de) biri olacaktır. Bu gaye ve hedefleri yalnız göstermekle kalmıyor, gayeye ulaşma vasıtalarını da bildiriyor: bu da bütün âlimlerin iş ortaklığı veya kollaborasyonudur: "böylece sonuncular öncekilerin bitirdiği yerden başlayarak, bir çoklarının da hayatı ve çalışmasını birbirine ekliyerek hep birlikte her birimizin gidemeyeceğinden daha ileri gidebiliriz" diyor. Kendine gelince, "tabiatın her zamanki gidişine göre, ömrünün kısa müddeti müsaade ettiği ölçüde" elinden geleni yapacaktır: burada birkaç yüzyıllık bir ömre güvenmekten ne kadar uzaktı, halbuki bu ona kolayca atfedilen bir ihtiras veya iddiadır.

Halkın önüne bu şekilde adsız olarak çıktıktan sonra (çünkü adsızlık müellifin adını uzun zaman gizliyemedi), eserlerini imzaladığı zaman artık meçhul bir yazar olmayacaktır. Kabiliyetini bu şekilde ispat ettikten ve en yüksek meseleleri çözümlenmeğe muktedir ol-

duğunu gösterdikten sonra artık bir kredi ve itibar elde edebilecektir.

DÜŞÜNCELER

1637 de çıkan kitaptan sonra, Descartes'ın büyük felsefe eserlerinin birincisi *Düşünceler'*dir. Bu, ilkönce, küçük bir *Metafizik Kitabı* (Traité de Métaphysique) idi. Holânda'ya varır varmaz, üzerinde çalışmaya başlamıştı. Çalışmasını 18 temmuz 1629 da Mersenne'e "şimdi elimde bir kitap var, onda bu konu üzerine (yani ruh ve Tanrı üzerine) daha önce (1637) yazdığımı anlatıyorum" diyor. Gerçekten de, Konuşma'da yazdığını, kısalığı yüzünden, karanlık bulanlar olmuştu. Haksız da değillerdi. Sayısı altıyı bulan bu *Düşünceler'*de bunları ele alıyor: 1) kendilerinden şüphe edilen şeyler: insan, bu şeylerin kaynağından emin olmadıkça (kim bilir, belki de "kurnaz ve kötü bir cin" bizi aldatmak için bütün zanaat ve maharetini kullanmaktadır), hiçbiri şüpheden istisna edilmiyor; 2) insan ruhunun mahiyeti ve onu bilmenin bedeni bilmeden daha kolay olduğu: "düşünüyorum, öyle ise varım"; 3) Tanrı ve Tanrı'nın var olduğu; 4) doğru ve yanlış; 5) maddi şeylerin özü ve bir daha Tanrı'nın varlığı; 6) maddi şeylerin varlığı ve insanın bedeniyle ruhu arasındaki gerçek fark.

Kitabın ilk adı şöyle idi: "*Düşünceler*: bu düşüncelerde Tanrının varlığı ve ruhun ölmez-

liği ispat edilmiştir." Mersenne feylesofa ölmezlik üzerine bir şey demediğini gösteriyor. Bunun üzerine Descartes ikinci baskıda kitabın adını değiştiriyor: "*Düşünceler...* bu düşüncelerde Tanrı'nın varlığı ve insanın ruhu ile bedeni arasındaki gerçek ayrılık ispat edilmiştir". Bu yeni adı verişi, ölmezlikten şüphe ettiği için değildi. Fakat, samimî olarak şuna inanıyordu ki, felsefenin yapabileceği biricik şey bir ayrılığı, yani ruh ile bedenin gerçek farkını göstermekten ibaretti. Bu da ölmezliği hiç olmazsa mümkün ve hattâ muhtemel kıldı: müminlere teminat vermek dine düşerdi. Zaten feylesofun dinî duygusu Üçüncü Düşünce'nin sonunda Tanrı'dan söz ederen kendini gösteriyor: bir an, bir hamle yapmak ve "bir *Sır* üzerinde yükselmek" için değil, fakat "tam olgun olan Tanrı'yı temaşa etmek, bu büyük ışığın ölçülmez güzelliğine, hiç değilse karşısında gözleri kamaşan zihninin gücü yettiği ölçüde, bakmak, bayılmak ve tapmak için" duruyor.

Düşünceler'de, yalnız Tanrı ve ruh değil, felsefede bilinebilen bütün şeyler söz konusudur. İlkin Mersenne'e 28 ocak 1641 de, bu küçük kitap "Fizikimin bütün temellerini ihtiva ediyor, ama bunu kimseye söylemeyin" diye yazıyor. Bununla beraber 1642 mayısında P. Dinet adında bir cezvite yazdığı mektupta kendisi söylüyor. Ama Sorbonne'un tasvibini

elde etmek istediğinden, şimdilik eserin ancak teolojik yanını takdim etmenin daha iyi olacağını sanıyor.

Descartes kitabını Holânda'lı bir ilâhiyatçının, Alckmar Başpapazı Caterus'un *İtirazlar*'ı ve kendinin onlara verdiği *Cevaplar*'la birlikte göndermişti. Bu da, eserin Katolikliğe bağlılığının sağlam bir teminatı değil mi idi? Mersenne kendisine "sekiz gün sonra" başka *İtirazlar* da göndermek va'dinde bulunuyor. Feylesof buna şaşıyor: "Kitapta yazılanı anlamak ve eser hakkında bir fikir ileri sürmek için daha fazla zaman lâzımdır" diyor. İlk önce bu itirazlardan birkaçını alıyor. Bunlar "İkinci itirazlar" ı teşkil ediyor. Doktorlardan (yani kelâm ülemasından), feylesoflardan ve matematikçilerden de itirazlar beklediğini ve bunlardan memnun kalacağını söylüyor: ama Fermat'nnı itirazlarını istemiyor: "odan hiçbir şey göndermeyiniz, çünkü o iyi itirazlar yapmaya en az kabiliyetli onlardan biridir" diyor. Aksine Desargues'ın itiraz'larını istiyor! "Ona üç İlâhiyatçıdan daha çok itimadım vardır" diyor (24 aralık 1640).

İkinci itirazlar, gerçekten Mersenne'den geliyordu. Nitekim, daha sonra, Voët'e yazdığı bir mektupta bunu söylüyor. Fakat Descartes bunu bilmiyordu. Onların birtakım ilâhiyatçılardan geldiğini sanıyordu: "yazdığım-

dan hiçbir şey anlamamışa ve pek acele okumuşsa benziyorlar” diyordu (dostu hakkında verdiği hüküm bu idi.)

Bundan sonra aldığı Üçüncü İtirazlar bir İngiliz feylesofuna, Hobbes’a aitti. Mersenne eseri Hobbes’a göstermişti. Bu belki Descartes’in yapamayacağı bir şeydi: çünkü tam bu sırada onunla *Dioptrik* üzerinde bir münakaşası vardı. Ona sadece “İngiliz” diyordu. Onun için, fazla açılmak lüzumunu duymadan, kısaca cevap veriyor, 21 nisan 1641 de “bu *İtirazlar* bana pek az muhtemel görünüyor, uzunca bir cevap vermek onları fazla değerlendirmek olurdu” diyor. Gerçekten de, *Üçüncü İtirazlar* ile *Cevaplar*, ciltte en az yer tutmaktadır. (A. T. VII. cildin 422 sahifesine karşılık sadece 25 sahifedir.

Aksine, henüz İlâhiyat (Kelâm) doktoru olmıyan, genç bir ilâhiyatçıdan aldığı İtirazları (Dördüncüleri) memnunlukla karşılıyor. “Bunlar, aldıklarımın en iyisidir” diyor. Bunlara, iki defada 4 ve 18 mart 1641 de, memnunlukla iki cevap veriyor. Hattâ itirazcısının hükmüne itibar ettiğini göstermek için, metninden bazı şeyleri bile değiştiriyor. Cevabının sonunda “ilâhiyatçıların *Eukahristia* üzerine umumi kanaatlerinin kendi kanaati kadar kilisenin doktrinine uygun olmadığını yazacak kadar ileri bile gittiğini,, söylüyor Fa-

kat birinci baskıda, ilâhiyat ulemasını gücendirmemek için, Mersenne bu parçayı metinden çıkarıyor.

Bundan sonra Gassendi'nin yaptığı Beşinci İtirazlar geliyor. Gassendi, Mersenne kendisine *Düşünceler*'den bahsettiği zaman, Descartes 1637 de *Meteorlar*'ında kendinden bahsetmediği için rahibe şikâyette bulunmuştu. Feylesof 21 niasanda buna verdiği cevapta Gassendi'nin açıklamasının hiçbir değeri olmadığını, esasen müşahedenin de onun tarafından yapılmadığını söylemişti. Bu yeni hasım, Mersenne'den *Düşünceler*'in metnini alıyor: itirazlarını 1641 mayısında, Pierre de. Gassendi'nin mektubu şekli altında gönderiyor (bu defa adının unutulmamasından emin olmak istiyor). Descartes 16 ve 23 haziranda cevap veriyor. Gassendi artık bu defa şikâyet edemeyecektir: çünkü Beşinci İtirazlar ile Cevaplar tek başına, cildin üçte birini teşkil edecektir. Her ne kadar feylesof hasmına "efendice ve tatlıca,, muamele etmek için elinden geleni yapıyorsa da, rakibi, "kendini hor gördürmek için feylesofa fazlaca fırsat veriyor; çünkü sağduyudan mahrumdur, asla akli ile muhakeme etmesini bilmiyor,, Bunun üzerine Gassendi Descartes'a Ruh (Mens) lâkabını takıyor; o da buna, Gassendi'ye Cisim (Caro) lâkabını takarak karşılık veriyor. Hasımına

“budala mahlûk,, demesi ayıplanıyor ; o da alaylı bir eda ile özür diliyor.

Altıncı İtirazlar’la Cevaplar birtakım matematikçi ve ilâhiyatçılardandır. Burada her birinin payını ayırt etmek zordur. Bütün bu İtirazlar, Cevapları ile birlikte cildi epeyce kabartıyor. Nerede ise beş misline çıkarıyor. Bereket versin, yedinciler de buna eklenemiyor: bunların meçhûl kalan müellifi, kendini son savaşı “hype raspistes,, olarak takdim ediyor: Descartes buna uzunca bir cevap veriyor; fakat cilde eklemek için çok geç kalmıştı. Baskı hemen hemen bitmişti. Onları ancak muhaberelelerinde buluyoruz.

Kitabın bu birinci baskısı Paris’te yapılıyor (28 ağustos 1641), fakat bir türlü Hollanda’ya gelemiyor. Descartes, Amsterdam’lı Louis Elzevier’e ikinci bir basım yapmasını teklif ediyor; bu basımda 1642 nisanı sonunda hazır oluyor. Adı, yukarıda gördüğümüz gibi, değişiyor ve *Sorbonne İlâhiyat Doktorlarının (Ulemasının) tasvibiyle* ibaresi çıkarılıyor. Çünkü ümit edilen tasvip elde edilememişti. Böylece, ilkönce, çıkarılmış olan, “Eucharistia,, üzerine parça da yeniden metne konuyor.

Fazla olarak da, 110 sahifelik uzun itiraz ve cevaplar ekleniyor, bu itirazlar (Yedinciler) Paris’te, Clermont Kollejinde bulunan bir Cizvitten, P. Bourdin’den geliyordu. Bu zat daha

önce, talebelerine yaptırdığı tezlerde *Dioptrik*'i tenkid ettirmişti. Descartes İsa Cemiyetine mensup bir papazdan gelmesi haysiyetiyle, buna büyük bir önem veriyor; ve nasıl cevap vermek gerektiğini anlamak için, kendi harp şurasını topladıktan sonra, noktası noktasına cevap vermeğe karar veriyor. Ayrıca da, Cizvitlerin Fransa memleketi mümessili ve Kırılın hususi rahibi olan P. Dinet'ye bir mektubu da bastırıyor, Dinet'yi P. Bourdin ile tartışmasında hakem yaptığı gibi; yukarıda gördüğümüz gibi, Holanda'da bir Utrecht Üniversitesinde profesör olan Gisbert Voët ile tartışmasında da hakem seçiyor. "Protestan papazını Cizvitle nasıl birleştirdiğim görüldükten sonra, maksadımın din üzerine tartışmalara girişmek olmadığı görüleceğini ümit edirim,, diyor. (26 nisan 1642). Esasen Jezevite elden geldiği kadar kibar muamele ettiğini söylüyor. "Paris'te, Yedinci İtirazlar hakkında ne deniyor?,, diye soruyor (ekim 1642). 17 kasımda da, P. Bourdin'in İtirazlarına nasıl istemiyerek cevap verdiğini,, anlatıyor.

İlkönce ulemaya sunulmak için Lâtince yazılan *Düşünceler*'in Fransızca bir tercümesi lâzımdı. Genç Luynes Dukası (1641 de 20 yaşında idi), altı *Düşünce*'nin tercümesine girişiyor. Clerselier de en ağır işi üzerine alıyor: *İtirazlar ile Cevapları* tercüme ediyor. Fakat bu arada Gassendi İtirazlarını arzusu hilâfına basıldığından şikâyet etti: halbuki Des-

cartes'in isteği üzerine, baskı sırasında, İtirazların provaları kendisine gösterilmişti. 19 temmuz 1641 de, bu sefer kendine karşı dost hareket edildiğini bile yazmıştı. Onun için, Descartes'in *Cevapları*'nı okuluktan sonra, 15 mart 1642 tarihini taşıyan, *Mürafaalar*'ı (Instances) kaleme aldı; bunların kopyeleri Paris'te ve Fransa'da meraklıların elinde dolaşıyordu. Sorbiere vasıtasıyla haberdar olan Descartes, tam olarak neşredilmelerini istiyor ve bunu *Dinet'ye mektup*'unda bildiriyor. Gassendi bir yıldan fazla tereddüdettikten sonra, 9 haziran 1643 te metni Sorbière'e veriyor. O da, Holânda'da neşrini üzerine alıyor. Eser 1644 te *Disquisitio metaphysica Dubitaliones* (artık İtirazlar demiyor) *et instantiae*, adı altında intişar ediyor. Bu, in-4° da 319 sahifelik oldukça kabarık bir cilt oluyor. Descartes ancak yüzüncü sahifeye kadar okuyor. Geri kalanı okumaya sabrı yetmiyor (26 şubat 1644). Bunlara cevap verme zorunda kalmak istemiyor. Hattâ, "eğer dostlarım fikrimi değiştirtmezlerse, *Düşüncelerimi* yeniden bastırırken, onları 5. *İtirazlar*'ın bütününden kurtaracağım, çünkü hiçbir değerleri yoktur ve sadece kitabın üçte birini dolduruyorlar,, diyor. Dostları yalnız *Mürafaalar*'ın kısa bir hulâsasını yapıyorlar, o da, Fransızca yazdığı (20 aralık 1645 ve 12 ocak 1646) kısabir cevap veriyor, bu da, Fransızca tercümede, 5. *İti-*

razlar ile *Cevaplar*'ın sonunda basılıdır (1647). Çünkü Clerselier bu itirazlar ile cevapların tercümesinin de basılmasını güçlkle sağlamıştı; iki hasmın menfaatine olarak, kavgalarının bazı ağır noktalarını hafifletmişti. Feylesofa da bu yumuşatmaları kabul ettirmişti. Şüphesiz her biri mevkiini muhafaza ediyordu: Gassendi, Epikuros felsefesinin âşığı olarak, maddenin düşünmeğe gayrimuktedir olmasını kabul edemiyordu; Descartes da tam aksini, düşünceyi, ruh veya zihnin temelli bir kavramı olarak alıyor, uzam'ı da (etendue) cismin temel kavramı olarak kabul ediyor, ikisinin birleşmesini de insanın bütünü için temel bir kavram olarak görüyordu.

FELSEFENİN İLKELERİ

11 aralık 1640 ta, Descartes, Mersenne'e *Düşünceler*'inin müsveddesini gönderirken: "Bu pek az Metafizik, *Fizik*'imin bütün ilkelelerini ihtiva ediyor,, diyor. *Düşünceler*'in nasıl karşılandığını görmeden, *Fizik*'ini neşretmek niyetinde değildi, bununla beraber, onu yazmak lüzumunu hissediyordu. 3 aralıkta Fransa'ya gitmeği tasarladığı zaman (1644 ten önce gidemiyor): "*Felsefemi yazmadan buradan ayrılacağını sanmıyorum,, diyor. 31 aralıkta da, bu yıl (1641 yılı) elimedenden geldiği kadar az eğlenmeğe çalışacağım, bunu yapabilirsem çok iyi olacak, çünkü bu yılımı Fel-*

sefemi yazmağa hasretmeğe karar verdim, öyle bir sıra ve düzenle yazmak istiyorum ki kolayca okutulabilsin,, diye yazıyor, ama yılın büyük bir bölümü Fransa'dan aldığı itirazlara cevap vermekle geçiyor. 31 ocak 1642 de Huygens'e de bundan bahsederek: "Bana karşı açılan bu iskolastik savaşları (yani Utrecht ve hattâ Paris savaşları) belki de *Dünya*'nın yakında dünyaya gelmesine sebep olacaklar. İlkine ona Lâtince konuşmasını öğreteceğim, adını da *Summa Philosiphiae* koyacağım, böylece iskolastikten kimselerle kolayca konuşabilecektir,, diyor. Fakat 1642 şubatında, Regius'a birçok şeyin kendini *Felsefe*'siyle uğraşmaktan alıkoymasından şikâyet ediyor, bununla beraber bu yıl bitirmeğe karar verdiğini söylüyor. 7 aralık 1642 de, Villebressieu'ye, çalışmak için yanına gelmek istediği zaman, "Şimdi olmaz, *Felsefem* basılmadan hiçbir tecrübe üzerinde durmak istemiyorum" diyor. 2 şubat 1643 te d "bu yaz bastırmaya başlayacağım" diyor. Fakat bitiremiyor: 23 martta Gök'ün, hususiyle Gezeğenlerin tasviri bahsinde. 24 mayısta Huygens'e miknatısın bir izahını gönderiyor. Bu izahı 1 ocak 1644 te Pollot'ya gönderdiği bir mektupta tamamlıyor. Paskalya'da matbaacı, şekillerin baskısını bitirdiği zaman, hepsi bitiyor. Kırk şekil vardı. Bunları da 1637 de olduğu gibi, Schooten çizmişti. Esasen *Dioptrik* ile *Meteorlar*'ın Lâtince

bir tercümesi ile, bir Protestan papazının, Etienne de Courcelles, Lâtinceye çevirdiği *Konuşma* da, *İlkeler* ile aynı zamanda yayımlanacaktır. Böylece *Felsefenin İlkeleri* (Principia Philosophiae) nin baskısı 10 temmuz 1644 te tamamlanmış oldu.

Descartes bu iş için *Dünya'sını* yeniden ele almıştı: *İlkeler*, *Dünya'nın* bir tercümesi değildir. Ama gene *Dünya'nın* özü, eşitsiz dört bölümde, *İlkeler'de* anlatılmaktadır: ilk iki bölüm, bir arada eserin ancak dörtte birini teşkil ettiği halde, üçüncü ve dördüncü bölümler dörtte üçünü tutuyor.

İlk bölüm, eserin ancak sekizde biridir. *Düşünceler'in* hemen hemen aynıdır, yalnız başka bir üslûpta yazılmıştır. (Büyük A. T. baskısında 74 sahife yerine 39 sahife tutuyor, VII ve VIII. ciltler). Descartes, bu bölümü okumakta fazlaca durmamayı, yani gecikmemeyi tavsiye ediyor. Bölüme şu adı veriyor: "İnsan Bilgisinin İlkeleri"

"Maddi Şeylerin İlkelerine Dair" başlıklı ikinci bölüm de pep uzun değildir. Tanrı maddeyi yaratmış ve harekete koymuştur; şimdi maddeyi koruyor, ve ona koyduğu hareketi de olduğu gibi muhafaza ediyor. Descartes bu bölümde kendi bulduğu hareket kanunlarını bildiriyor (36 - 53. maddeler). Bundan başka ona göre madde uzam veya mekân olduğuna

göre, boşluğun varlığı bir tenakuzu ihtiva ediyor: boş bir mekân, gerçek bir şey olmıyan bir şey oluyor (Newcastle'e, 1645 ekimi).

Üçüncü bölüm "Görünen Dünyaya Dairr" dir. Descartes buarada ışık üzerine açıklamasını yeniden ele alıyor (madde 55 —); daha sonra Güneşin lekelerini açıklıyor (94 — 118). Bunlar pek az önce P. Scheiner tarafından keşfedilmişti. Esasen ona saygılarını sunuyor (35); sonra Kuyruklu Yıldızlar (119 - 138), Gezegenler (139 - 148); Ay ve Yer (149 - 153); sonra Juppiter'in gezegenleri üzerine bir madde: dört müdür, yoksa dokuz mu? Fakat, bu üçüncü bölümde hususi olarak, Yerin hareketi üzerine kendi nazariyesini ortaya atıyor: ona göre bu nazariye, Tycho-Brache'ninkinden de, Copernicus'unkinden de, hele "şimdi bütün Felesoflarca terkedilen Ptolemos'unkinden" daha iyidir (17 - 8 - 9 ve 38 - 9). Ve daha başlangıçta şunu da söylemeye dikkat ediyor: "bütün şeylerin insan için yaratıldığı, ve güttüğü maksat ve gayeyi bilmeğe asla teşebbüs etmemek gereken Tanrının da, şeyleri yaratırken başka maksat ve gayeler gütmmediği hiçbir suretle muhtemel değildir" (madde 1, 2, 3).

Dördüncü bölüm "Yere Dair" dir. Yer nasıl meydana gelmiştir, nasıl bölünmüştür; Descartes'ın anladığı mânada unsurlar; cisimlerin teşekkülü ve çeşitli tesirleri, Yerçekimi (mad-

de 20 - 27). Gene Işık (28), Isı veya Hararet (29 - 31); biraz ileride Hava (45 - 47), Su (48 - 56), sonra deniz yükselmesi ve alçalmasının (Med ve Cezir'in) izahı; Ateş (80 - 116) ve Ateşin etkileri (117 - 123), Cam yapma (dokuz madde 124 - 132); Descartes Holânda'da oldukça bol olan cam imalâthanelerini ziyaret etmiş olsa gerek; sonra Mıknatıs, onun mahiyeti (on iki madde: 133 - 144), özellikleri (kırk iki madde: 145 - 186), bu esnada mıknatıs şiddetli birecessüs konusu idi: 29 ocak 1640 ta Mersenne'e yazdığı bir mektupta: "Yazdığınız mıknatıs tecrübelerinin hepsini *çoktandır* öğrenmiş bulunuyorum, ve *Dünya*'mda hepsinin sebebinin kolayca verebilirim" diyordu. Bu fizik eksik kalıyor: çünkü cansız cisimleri inceliyor.

Rahip Picot, *Felsefeyi* veya *Fiziki* alır almaz tercümeyle koyuluyor. İlk iki bölüm, Fransa'ya gelmiş olan Descartes'ın Holânda'ya dönmüşünden önce hazır oluyor: Descartes tercümeyle mükemmel buluyor. Daha iyisi de arzu edilemezdi diyor (8 kasım 1644). 17 şubat 1645 te üçüncü bölümü aldığı zaman, Picot'ya teşekkür ediyor: "Son derece memnun olduğun, fakat henüz hepsini okumadığımı" bildiriyor. Dördüncü bölüme gelince, o da, 1 haziran 1645 te tamam oluyor. Fakat Descartes bütünü epey zaman yanında tutuyor. 17 şubat 1645 te harekete dair koyduğu kuralların güçsüzlüğünü kabul ediyor; ve 20 nisan

1646 da, bunları aydınlatmak için, bütün bir yıl içinde henüz bir çeyrek saat bile bulamadığından şikâyet ediyor: bunun için "Mösyö Picot'ya tercümesinin geri kalan kısmını gönderemiyorum" diyor. Yalnız 23 kasımda, Newcastle markisine, *İlkel*lerinin yakında Fransızca olarak basılacağını haber veriyor. 6 haziran 1647 de Prens Elisabeth'e baskının bittiğini bildiriyor. İthafnamenin bir suretini gönderiyor. Hoşlanmıyacakları bir şey varsa lûtfen bildirmelerini rica ediyor, ve bu yüzden bunun en son basılacağını arz ediyor. Prens kendisine mayıs ayında: "Asıl bu Fransızca kitabı görmek için sabırsızlanıyorum, çünkü, Lâtincesinde olmıyan bir şeyi ona eklemiş bulunuyorsunuz, bu da dördüncü kitapta (4. bölüm) olacak sanırım, zira öteki üçü bana kılınması mümkün olan derecede aydın ve açık geliyor" diye yazmıştı.

Feylesof hiç de bu fikirde değildi. İkinci bölümdeki hareket kanunlarını açıklamıştı, bundan başka, üçüncü bölüme birçok parçalar eklemişti, dördüncü bölüme ekledikleri daha da fazla idi. Ama daha da önemlisi var. Tercümenin ikinci nüshasında, üçüncü bölümün kırk birinci maddesinin kenarında, Rahip Legrand'ın şu notları bulunuyor: "Tercüme buradan itibaren Descartes'ındır: biz böyle hükmediyoruz, çünkü kendi eliyle yazdığı orijinal metin elimizdedir. Eğer bu tercüme kendinin ol-

masaydı, birçok işin yükü altında olduğu halde kendi eliyle yazmak zahmetine katlanması imkânsızdı,, diyor. Belki de Descartes eklemelerinin veya değiştirmelerinin her birini, ancak kendinin koyabileceği, tam yerine koyabilmek için, Picot'nun tercümesini yeniden yazmıştır. Bunun için de uzun zaman yanında tutmuştur. Ne olursa olsun 1647 de yapılan Fransızca tercümenin cildinde 486 sahife içinde, üçüncü bölümün 41 inci maddesinden sonra, 334 sahife yani eserin üçte ikisi bu meyanda sayılmaktadır.

Düşünceler için olduğu gibi, *İlkeler* için de *İtirazlar ve Cevaplar* olmamıştır. 6 mart 1646 da eserinde işaret ettiği yanlışları bildirmesini Chanut'den istiyordu: "zira henüz bu işaretleri yapan birine rastgelmedim" diyordu. Ve bu yılın sonunda aralıkta Elisabeth'e "Şuna müteselliyim ki, birçoklarının beni tenkid etmek arzusunda kusur etmediklerinden emin olmakla beraber, henüz sahneye çıkan biri olmadı. Hattâ sayın cezvit papazlarından iltifatlar bile alıyorum.,, diye yazıyordu. Gassendi, birçokları, *Metafizikini* de tenkide davet ettikleri halde, hiç olmazsa alenî bir yazıda tenkid etmekten çekindi; zira, Rivet'ye yazdığı hususi bir mektupta (28 ocak 1645) bunun pek lüzumsuz olduğunu, eserin müllifinden önce öleceğini söyledikten sonra, tenkidlerini esirgemiyor: onu başından sonuna kadar oku-

mak cesaretini gösterecek, ve en can sıkıcı kitaplardan biri olarak görmeyecek, böyle bir dehada bu kadar iyi işlenmiş mânasızlıklar görmekten şaşırıp kalmıyacak bir kimse göremiyorum, diyor. Bununla beraber, hiç değilse kendisine ithaf edilen bu kitabı aldığı zaman, (11 ağustos 1644) Prens Elisabeth'in kendisine gösterdiği iki güçlüğü hatırlamak gerekir. Üç itiraz da rahip Picot'dan geldi. Üçüncü bölümün tercümesini gönderdiği zaman, Descartes'in vaktiyle belki Paris'te tanıdığı Mösyö Le Conte adında birinin izahat talebine, Clerelier ile mutabık kalarak, Picot tek başına cevap verdi: feylesof müdahale etmedi, yahut da pek az müdahale etti, münakaşada, taraflar arasında, hâkim veya hakem kalmakla yetindi (temmuz, ağustos 1646).

Fakat belki de *İlkeler*'in Fransızca tercümesinde bizim için en önemli olan şey "müellifin, kitaba Önsöz yerini tutmak üzere, mütercime yazdığı mektup'tur. (İlk baskıda 26 sahife. A. T. Baskısında, IX. cildin B bölümünde 20 sahife).

Descartes Prens Elisabeth'e *Tebehhur* (*erudition*) Üzerine Kitap yazacağından bahsetmiş, hattâ bunu yazmayı taahhüt bile etmişti. Prens, 5 aralık 1647 de, sözünü hatırlatarak, kitabı istiyor, o da, 31 ocak 1648 de, şimdilik vaktim yok, ama Fransızca tercümenin

Önsözünde bazı şeylere dokundum, diye cevap veriyor. Elisabeth 1647 yılından beri Fransa'da elde edilebilen kitabı henüz almamıştı. Alır almaz Önsözü okuyor. Derhal birkaç açıklama istiyor. Descartes bu açıklamayı verdi mi, bilmiyoruz. Ama bu Önsözün bütün doktrinin tam bir açıklaması olduğunu biliyoruz. Felsefesini bir kıyaslama ile hulâsa ettiği o meşhur cümle buradadır: "Bütün felsefe bir ağaç gibidir: kökleri Metafizik, gövdesi Fizik, bu gövdeden çıkan dallar da öteki ilimlerdir, onlar da başlıca üçe irca edilebilir: Tıp, Mihanik ve Ahlâk. Burada kastettiğim Ahlâk, öteki ilimlerin tam bir bilgisini isteyen ve Bilgeliğin en son basamağı olan en yüksek ve en tam Ahlâktır.,,

RUHUN İHTİRASLARI

İlkeler, birinci bölümde hulâsa ettiği *Düşünceler*'in bir devamı olduğu gibi, *İhtiraslar* da, tamamlanmış olsalardı. *İlkeler*'in devamı olacaktı. Fakat *İlkeler* tamamlanmamıştı: onları teşkil eden dört bölüme bir beşincisi ve altıncısı da eklenecekti. Böylece eksik olan da *İhtiraslar Üzerine Kitap*'a bir başlangıç veya giriş olacaktı.

Descartes'ın Holânda'daki dostları ,epeydir, bekledikleri *Dünya* yayımlanmazsa, *İlkeler*'inin eksik kalacağından korkuyorlardı. Huygens 5 ekim 1643 te: "*Fizik*'inizden birkaç par-

çayı çıkaracak olursanız, geldiği zaman bana ne diyecekler?" diye yazıyor. 23 kısım'da da "Polloti'yle, ben, *Fizik*'inizi yayımladığınız zaman, *İnsan Üzerine* bu bölümü kopararak eserinizi sakatlamana taraftar değiliz" diyor. Descartes onları tatmin edemediği için özür diliyor, sadece kısa bir taslakla yetiniyor (madde 189 - 199). "Bu kitaba başladığım zaman tasarladığım gibi, ona, biri *Hayvanların ve Nebatların* tabiatı, öteki de *İnsanın* tabiatı üzerine iki bölüm daha ekleseydim, *Felsefenin İlkelerinin* bu dördüncü bölümünü burada bitirirdim" (madde 188) diyor. Fakat, "Tecrübelerin eksikliği yüzünden", bu beşinci ve altıncı bölümleri asla tamamlamak imkânını elde edemiyor. Ertesi yıl (1645) şöyle yazıyor: "Ancak hayvanın fonksiyonları üzerine bilirim sandığım şeyleri temize çekmek istiyordum, çünkü teşekkülünün, meydana gelişinin sebeplerini bulmak ümidini kaybetmiştim. Fakat bunun üzerine düşünürken, kadar yeni memleketler keşfettim ki, *Bütün Fizik*'i arzuma göre bitireceğimden artık şüphe etmiyorum" Sonra bir an ümitsizliğe düşüyor. Chanut'ye bir mektubunda (6 mart 1646) altıgen bir kar parçasını 1635 te müşahade edilmesinin, *Meteorlar*'ında bir bölümün yazılmasına sebep olduğunu hatırlatarak diyor ki: "*Fizik*'imin geri kalan kısmı için, ihtiyacım olan bütün tecrübeler gökten düşebilseydi, onları tanımak

için de ancak gözlere ihtiyacı olsaydı, o zaman onu *az bir zamanda tamamlamayı* tasavvur edebilirdim. Fakat, o tecrübeleri yapmak için ellerde lâzım olduğundan, yapmaya elverişli eller de bende bulunmadığından, bunlar üzerine daha fazla çalışmak arzusunu bütün bütüne kaybediyorum.

“Daha önce yapılması gereken bu inceleme, *İhtiraslar*’a giriş olmak bakımından zaruri idi. Bunu Prens Elisabeth’e söylüyor ve beklediği bu Kitap için mühlet istiyor: “Bu ihtirasları, tarif edebilmem için, pek hususi bir şekilde incelemem lâzımdır,, diyor. (6 ekim 1645). “Bu da bana başka birine yazmaktan daha kolay gelecektir. Zira Altesiniz, *Hayvanların Tabiatı Üzerine* daha önce denediğim bir kitabı okumak zahmetinde buldukları için, hayvanların dimağlarında çeşitli intıbaların teşekkül tarzı hakkında ne düşündüğümü esasen biliyorsunuz,,. Descartes bütün 1645 - 46 kışı bu kitap üzerinde çalışmıştır. Elisabeth 25 nisan 1646 da *İhtiraslar Üzerine Kitap*’ı alıyor. Bunun üzerine verdiği hüküm bizi hiç şaşırtmıyor: “bu *Kitabın mânevi (Morale) bölümü*, bugüne kadar söylenenlerin hepsini aşmıştır, bunu anlamamak için insanın duygusuz olması lâzımdır. Maddi veya cismani (*physique*) bölümü cahiller için açık ve aydın değildir,, diyor. Gerçekten de “bu fizik bölüm,, yarım yamalak bilineni, adamakıllı biliniyormuş gibi

farzederek izah ediyordu. Onun için, tercih ettiği bir inceleme olmasa bile, her zaman kendisini dinlendirmek için ele aldığı bu konuyu, Holândaya vardıktan sonra yeniden incelemeye koyuluyor: 1629 da Amsterdam'da anatomi ile uğraşiyor, 1631-32 kışında ve daha sonra Santport'da (20 şubat 1639 mektubu) dissekasyonlar yapıyor. Bunları 2 kasım 1646 da yazdığı bir mektupta hatırlıyarak hülâsa ediyor: 1647 - kışında da bu incelemeyi yeniden ele alıyor. 31 ocak 1648 de Elisabeth'e yazdığı bir mektupta: "Şimdi elimde başka bir yazı var: Hayvan ile İnsan'ın fonksiyonlarının tasviri: zira on iki on üç yıl önce karalamış olduğum ve Altesinin de görmüş olduğu yazı, yanlış nakleden bir çoklarının eline düştüğü için, onu daha açık kılmak, yani yeniden yazmak mecburiyetinde kaldım, hattâ hayvanın başlangıçtan itibaren nasıl teşekkül ettiğini açıklamaya bile giriştim. Fakat bunu yalnız sekiz on gündür yapmaktayım" diyor. Descartes'ın el yazıları arasında bulunan bütün bunlar, 1664 te *İnsan Üzerine Kitap, ve İnsan Vücudunun (yahut da cenin'in teşekkülünün) Tasviri* adı altında neşredilmiştir.

Ruhun İhtirasları Üzerine Kitap'a gelelim. Descartes'la mektuplaşan Henri More (Mors), 5 mart 1649 da Descartes'tan ruhla bedenin birleşmesi üzerine fikrini açıklamasını istiyordu. Cevap olarak feylesof yakında neşredeceği

bu kitabı okumasını tavsiye ediyor. Bu kitap Descartes'ın Doktrini'nin bütününe ihtiva ediyordu; ruh veya düşünce, cisim veya uzam, ve insanda ikisinin birleşmesi.

1 eylül 1645'te, Elisabeth'e yazdığı bir mektupta, Descartes ihtiraslar üzerine de birkaç şey söylüyor. Prenses 15 eylülde, iyi tanımak için onları tarif etmesini istiyor. Feylesof 6 ekimde "onları daha özel olarak incelemem lâzımdır" diye cevap veriyor. 3 kasım da "Tabiatlarını daha etraflıca inceliyebilmek için, son günlerde bütün ihtirasların sayı ve sıraları üzerinde düşündüm; fakat bu konuda fikirlerimi henüz Altesinize yazmaya kalkacak derecede hazmetmiş değilim" diyordu. Bu, 1645 - 46 kışında, incelemesinin konusu olacaktır. 15 haziran 1646 da Chanut'ye yazdığı mektupta: "bu kış, *Ruhun İhtirasları Üzerine*, yayımlamak niyetinde olmaksızın, ufak bir kitap kaleme aldım" diyor. Eserin bütününe değilse bile, hiç olmazsa yazdığı kısmı: birinci bölümün elle yazılı bir kopyasını, daha mart ayında Elisabeth'e vermişti. Prenses 25 nisanda birkaç noktanın aydınlanmasını istiyor. Feylesof da 1646 mayısında verdiği cevapta, itizar beyan ederek "bu daha önce hiç incelemediğim ve sadece ilk taslağını çizmekle yetindiğim bir konudur" diyor. Daha sonra, 20 kasım 1647 de "muhafaza ettiği pek karışık bir müsvedde üzerinden güçlkle nak-

ledebildiği bir kopyasını", Kraliçe Christine'ye verilmek üzere, Chanut'e gönderiyor.

Bununla beraber, yayımlanması için gerekli hazırlıklara da girişiliyor. Öyle görünüyor ki Descartes ile Clerselier arasında değil de, Rahip Picot arasında, 4 kasım, 4 aralık 1648 ve sonra 23 temmuz, 14 ağustos 1649 da, önsöz yerini tutabilecek mektuplar teati ediliyor. Feylesof yazısını yeniden gözden geçirmek ve ona yeni şeyler eklemekte gösterdiği ihmal yüzünden meydana gelen gecikmeden dolayı özür diliyor: eklediği bölüm kitabı üçte bir arttırıyor. Esasen kitabın İsveç'e hareketinden önce intişar edebileceğine inanmıyor. Descartes, esasen başlangıçta kraliçe için yazmadığı, bu kadar küçük bir cildi. Christine'e ithaf etmekte tereddütler gösteriyor. Bu yüzden kitabın baskısı gecikiyor. Sonunda ithafa cesaret edemiyor. Eser de Kasımda, o İstokholm'da iken, yayımlanıyor. Kitabın Holânda ve Fransa'da tevzii işini karşılıklı olarak yine Van Bergen ile Rahip Picot üzerlerine aldılar. Kitap Amsterdam'da Elzevierler matbaasında basıldı. Bazı nüshalarda da, Henri Le Gras à Paris, damgası vardır. Sonra, *Düşünceler* ile *İlkeler* Fransızcaya çevrildiği gibi, Elisabeth için, Fransızca yazılmış olan *İhtiraslar* da Lâtinceye tercüme edildi: tercümede yalnız mütercimmin adının ilk harfleri vardı: H. D. M. I. V. L. Henri Des Marets, licencié en

L'un et l'autre droit *Iuris Vlriusque Licenciatus*. (yani hem medenî hukuk, hem de kilise hukukundan lisansiye). Mütercim, Groninguede profesör ve *Metot Üzerine Konuşma*'nın Lâtince mütercimi, Etienne de Courcelles gibi, bir Protestan rahibi olan Samuel Desmarets'in oğlu idi.

Ihtiraslar Üzerine Kitap'da üç bölüm vardır. Birinci bölüm, kitapta hâkim olan zihniyeti pek iyi belirtiyor. Bu bölümde, kısa bir girişten sonra, şunlar bulunuyor: Bedenin fonksiyonları (madde 7-16); ruhun fonksiyonları (madde 17-26); ihtirasların tarifi (27-29); ruh ile bedenin birleşmesi (30-34); bu birleşmenin bir neticesinin misali (35-40); ruhun doğrudan doğruya (directe) veya dolayısıyla (indirecte) tesiri (41-50).

İkinci bölümde ilkin ihtirasların sayısını tesbit ettikten sonra (1-68), ilk altı ihtirasın ayrılması: hayranlık (70), aşk ve nefret (79), arzu (86), neşe ve keder (91-93).

Nihayet üçüncü bölüm baştan başa âlice-naplık (générosité) üzerinedir (153): bu, ihtirasların bütün düzensizliklerine ve sapırtmalarına olduğu kadar (156), aşırılıklarına da çare hizmetini görebilen (203) hâkim ihtirastır (passion maîtresse). Onun için Corneille'in Kahramanı ile Descartes'in "Âlicenab" ı arasında ince ve zekice bir yaklaştırma yapılmıştır.

Feylesofumuz yazılarında, yazdığı satırlar kadar tecrübeler bulunduğunu söylüyor. Denebilir ki, *İhtiraslar Üzerine Kitap*'ta anatomi ve fizyoloji müşahedeleri kadar bir ahlâkçının müşahedeleri de bolca mevcuttur. Bütün insan ihtirasları üzerine çizdiği geniş tabloda sadece karakteristik iki çizgiyi belirtmek isteriz: birincisi, ihtirasların kaynağına aittir: feylesof bu çizgiyi orgaizmanın derinliğinde, hattâ çocuğun doğumdan önceki hayatında buluyor: bol gıda çocuğa neş'e verir, dolayısıyla verene karşı sevgi uyandırır; eksik gıda keder doğurur ve onu bu hale düşürenen nefret ettirir. Hiç kimse, varlığımızın derinliklerine kadar inerek, bu derece ileriye nüfuz etmemişti. Öte yandan da, yine kimse insan tabiatının, gösterdiği bu yüksekliğe kendiliğinden erişmeye kabiliyetli olduğunu onun kadar iyi ispat etmemiştir. 1 kasım 1646 da, Chanut'ye yazdığı mektupta hiddet ve iğbirar hakkında şöyle diyor: "ruhumuzu o kadar yükseğe çıkarmalıyız ki başkalarının bize yapabileceği tecavüzler asla bize kadar erişmesin".

Fakat yine, bu aynı hususi mektupta, bilhassa ihtirasları inceledikçe, hemen hemen hepsini iyi bulduğunu da söylüyor. *Kitap*'ının sonunda daha da ileri gidiyor: hepsinin iyi olduğunu beyan ediyor. Eskiden, "sağduyu dünyada en iyi paylaşılmış şeydir" demişti, fakat hemen arkasından "iyi düşünceli olmak

yetmez, iş onu iyi kullanmaktadır” demişti. Aynı şekilde burada da, şüphesiz ihtirasların hepsi iyi olabilir, hiç değilse iyi hale getirilebilir, fakat bunun için, düzensizlik ve aşırılıktan kaçınmaları ve konularının da daima iyi olması şarttır.

II

MEKTUPLAR

Mersene. — Beeckman. — Balzac. — Ferrer. — Gibieuf. — Huygens. — Louvain İtirazları. — Paris İtirazları. — Stampioen Waessenaer. — Utrecht, Groningue. Leyde. — Cizvitler. — İngiliz muhabirler. — Carcavi. — Prenses Elisabeth. — Chanut ve Kraliçe Christine.

Descartes, 11 haziran 1649 da, Carcavi'ye yazdığı bir mektupta: "Merhum P. Mersenne'in sağlığında şöyle bir kârım vardı: hiçbir şey hakkında malûmat istemesem de, ulema arasında olup biten bütün şeylere dair bana etraflıca malûmatı verirdi: bazan, bana, birtakım sualler soruyordu, ama, cevaplarını pek cömertçe ödüyordu, kendisi ve başkalarının yaptığı bütün tecrübeleri, bulunan veya aranan en nadir icatları, itibarda olan bütün yeni kitapları ve nihayet âlimler arasında cereyan eden bütün münakaşaları bana haber veriyordu" diyor Bununla beraber hiç değilse Toricelli tecrübesini bildirmediğini ve feylesofun buna gücendiğini ileri sürerek, Mersenne'in bu işte

kusur etiğini söyleyebilir miyiz. Pek muhtemeldir ki Mersenne tecrübeyi kendisi tekrarlamış, muvaffak olamayınca da Descartes'a bildirmemiştir. Fakat Mersenne, Huygens'in dediği gibi, kâinatın bütün boşluğunu mektupları ile dolduruyordu. Onun sayesinde, hiç değilse Fransa'da, Descartes'ın fikirleri kitaplarda yayımlanmadan önce bilindi. Mersenne mektuplaştığı kimselerden aldığı mektuplara cevap yazarken, Descartes'ın fikirlerini onlara bildiriyordu. Onlardan aldıklarının kopyalarını da, müellifinin adını zikretmeksizin, Holânda'ya gönderiyordu : bunlar Sens hekimi (Villiers), Lyon'dan (Meyssonnier), yahut da onun gibi din adamları idi, "sizin Blaye'li dindar" (P. Lacombe), Rouen'dan P. Durelle, Chaumont'dan Frère Thibaut, daha sonra, Toulouse'da minime tarikatından P. Maignan, Lyon cizviti P. Fabri. Yahut da meraklılardı : Nîmes'li adam (Guiraud), Grenoble'lu adam (Jacques de Valois), Bergerac'tan Deschamps, Montpellier'den Bonnel. Şüphesiz bunlara matematikçileri de eklemek gerekir : Paris'ten Roberval, Etienne Pascal (Blaise'in babası). Frénicle, Sainte-Croix, Toulouse'dan Fermat, Blois'dan Debeaune. Lyon'dan Desargues. Böylece Descartes'a Fransa'nın bütün vilâyetlerinden ilim haberleri ulaşıyordu, fikirleri de aynı kanaldan her yere dağılıyordu

Mersenne, mektuplaştığı birçok kimselerle feylesofumuz arasında mutavassıtlık yapmazdan önce feylesofun 1618 - 1619 da Holânda'da Beekman ve 1628 de Fransa'da Balzac ile çok enteresan mektuplaşmaları olmuştur.

Descartes, Bréda'da garnizonda iken Beckman ile Descartes'ın birbirine gönderdiği mektupların kopyalarını Beekman jurnalında muhafaza etmiştir. Bunlar ilimler tarihine büyük hizmeti dokunan genç bir tarihçi, Cornélis de Waard tarafından daha geçenlerde bulunmuştur. Mektuplar 1619 yılının ilk dört ayının tarihini taşıyor. Bunlar da feylesofun en eski mektuplarıdır. O zaman henüz yirmi yaşında bulunuyordu. İncelemelerinden, tasarılarından, buluşlarından tam bir güvenle söz ediyor. Arkadaşına borçlu olduklarını da açıkça söylüyor. Fakat dostu, sözünü olduğu gibi alarak, her şeyini kendine borçlu olduğunu hayal ediyor. On yıl sonra yeniden buluştukları zaman, bundan kendine bir böbürlenme payı da çıkarıyor, Descartes buna kızıyor. Bazı meselelerde orijinallik ve ilklik kendine ait olduğunu söylüyor. Böylece, 1630 da yazdığı mektuplarının edası biraz sert ve acıdır (her ne kadar Lâtince olsalar da) ve 1619 daki dostluk tezahürleri ile zıdlık teşkil ediyor. Çok şükür dargınlık fazla sürmüyor. Descartes ile Beckman barışarak, Amsterdam'da birlikte yemek yiyorlar. Beckman feylesofu yine girmeğe

geliyor. Ona kitaplar getiriyor. 1634 Galilei'nin kitabı ile geliyor. Hususiyle ışığın hızı üzerine meraklı tecrübeler yapıyorlar. Böylece Beckman Dordrecht'te 20 mayıs 1637 de öldüğü zaman müşterek bir dost, Calvius, Descartes'ı dostunun ölümünden haberdar ediyor. Çünkü ilgisiz kalmıyacağıını biliyordu.

1627 de Balzac'ın *Mektupları*'nın altıncı baskısı yapılıyor. Kardinal Richelieu'ye hitabeden, bir *Önsöz - Mektup* da, Silhon, "mektuplar ilk defa olarak burada müelliflerice itiraf edilmiştir" diyor. Descartes Balzac'ın bu neşriyatı üzerine, ad vermese de, Silhon'a gönderdiği anlaşılan Lâtince bir mektupta, Balzac'ın neşriyatı hakkında bir tenkid yazıyor. Balzac da ona, teşekkür yerine üç *Risale* gönderiyor, (3 mart 1628). Bunlar daha sonra neşrediliyorsa da, o zaman feylesofun Paris'te nasıl itibarda olduğunu gösteriyor. Holânda'da inzivaya çekildiği zaman, Balzac oraya kendini görmeğe gideceğinden bahsediyor. Descartes onu fikrinden vazgeçirmek istemiyorsa da, gelmesi için fazla ısrar da etmiyor. Hattâ Amsterdam'da oturmanın İtalya'da ikametten daha iyi olduğunu yazarak Holânda'nın güzelliklerini bile öğüyor. 1637 de, *Metot Üzerine Konuşma*'nın ilk nüshalarından birini ona gönderiyor. Böylece Fransa'dan ayrılmadan önce "düşüncesinin tarihini" yazmak hususunda verdiği, Balzac'ın da 1631 de kendisine

hatırlattığı, sözü yerine getirmiş oluyor. Ertesi yıl, Huygens, Descartes'a Balzac'ın sükûtundan şikâyet ediyor: "uğradığım büyük ailevî ıstırabımı bilmez değildir" diyor; o da, "fakat bu kaybın (yani karısının ölümünün) sizi bu derecede müteessir ettiğini bilmedi" diyerek dostunu mazur göstermeğe çalışıyor. 1644 te *İlkeleri* yayımladıktan sonra, Balzac, Descartes'a mevhum mekânlarda bütün bir dünyayı yeniden kuran bir Demiurgos olarak. "tabiatın Daimon'u" adını veriyor, hattâ ona Büyük Daimon bile diyor, çünkü küçük ruhlara günde iki defa ders veriyor, diye ilâve ediyor (24 ekim 1644). Bununla beraber ertesi yıl, Cureau de La Chambre *İhtirasların Özellikleri* nin ikinci cildini neşrettikten sonra, Balzac onu çok methediyor: "insan düşüncesinin sizin nüfuz etmediğiniz ne bir köşesi ne de gizli bir yeri kalmıştır. "Büyük Daimon bile size ancak kapıyı açmıştır,, diyor. (15 eylül 1645). Filhakika Descartes, *Ruhun İhtirasları Üzerine Kitap*'ı ancak 1649 da yayımlıyacaktır.

1619 dan 1629 a kadar, Descartes'ın ancak kendi işleri üzerine bazı mektupları elimizdedir. Asıl mektuplaşması, Franeker'e varması ile başlıyor. Birçok uzun mektuplar da, daha önce 1626 - 27 de Paris'te gözlükler üzerine çalıştırdığı ve yeniden idaresi altında ça-

lıştırmak istediği, mahir usta Ferrier'yi yanına getirmeğe çalışıyor. Hattâ onu camları oymaya mahsus bir makinenin modelini bile gönderiyor. Bu modeli daha sonra *Dioptrik*'te buluyoruz. Descartes el işlerinde bir yardımcıya muhtaç olduğunu samimiyetle itiraf ediyor: ellerim bu türlü işlere pek az yetiyor, öyle ki elsizim desem daha doğru olacak, diyor. Şüphesiz bu daha ziyade temrinsizlikten ileri geliyor. Çünkü, çocukluğunda elişlerinden çok zevk aldığını ve oldukça iyi bir zanaatkâr olabileceğini de hikâye ediyor. Daha sonra, hep aynı fikrin endişesi ile, zanaatkârlar için bir Okul'un plânını bile çiziyor. Bunda, bugünkü Sanat ve Meslek Okulu'nun ilk örneğini haklı olarak görenler bile olmuştur.

18 temmuz 1629, da, P. Gibieuf'e yazdığı kısa mektupta bize, bu esnada, küçük bir "Metafizik Kitabı,, üzerine düşündüğünü öğretiyor. Mütaakıp yıllarda, yine bu yüksek meseleler üzerinde, hususiyle "Ebedî Hakikatlar,, meselesi üzerinde duruyor. Fakat bu yılları daha çok *Dünya veya Işık üzerinden Kitap* için harcamıştı. Mersenne'e yazdığı mektuplarda kitabın hazırlanmasını bahis bahis takip edebiliyoruz. 1630 başlangıcında eseri üç yılda, yani 1633 te, tamamlayacağım vadediyor. Sonra 1634 te, yılbaşı hediyesi olarak, sunacağını söylüyor. Fakat Galillei'nin 22 haziran 1633 te mahkûm oluşunu aynı yılın Kasım ayında öğ-

reniyor. Birşey neşretmemeye karar veriyor. Bununla beraber bazı bahisler kalıyor. Ölümünden sonra neşrediliyor. Bunları bu devirdeki mektuplarla olduğu gibi, daha sonra *Metot Üzerine Konuşma*'nın beşinci bölümünde verdiği *Dünya'nın bütün hulâsası* ve 1644 te çıkan *Felsefenin İlkeleri*'nin birçok bahisleri ile de karşılaştırabiliriz.

1634 ten 1637 ye kadar yazılan mektuplarda hususiyle *Methodun Denemeleri* üzerine birçok şeyler öğreniyoruz: ilkönce *Dioptrik*'i yazıyor. 1635 martı sonu veya nisanı başında bunun birçok yerlerini Huygens'e okuyor; sonra *Meteorlar*'ı, 1 kısımda bildirdiği gibi, 1635 te yazıyor; nihayet bu ikisi basılırken de, 1636 da, *Geometri*'yi yazıyor; en son olarak da, 1637 martında bu üç denemeye giriş hizmetini görebilecek olan, *Metot Üzerine Konuşma*'yı yazıyor. Descartes'la Huygens arasında 1635 ten 1647 ye kadar devam eden mektuplaşma, bilhassa *Dioptrik* ile *Meteorlar* üzerinde oluyor. Bunlar, kendi eliyle yazılmış 121 mektuptur. Şimdiye kadar eksik kopyaları ile malûm olan 33 tanesi geçenlerde bulunarak 1926 da Léon Roth tarafından Oxford'da neşredilmiştir.

Bunlar feylesof üzerine birçok enteresan hususiyetleri öğretmekten başka, ayrıca da, Bannius ile Boesset'nin iki güftesini mukayese

eden hükümlerini de ihtiva etmektedir. Sonra da hakiki bir hidrostatik kitabı denebilecek olan, az para ile durgun suları yükseltmek imkânları hakkında, bir cevabını da ihtiva etmektedir. Bu Holânda'da pek önemli bir mesele idi. Huygens daha önce 26 ağustos 1639 da "değirmenlerimiz yapılışı, biçimi ve kullanılışı bakımından pahalı ve masraflı makinelerdir,, diyerek, bunun üzerine Mersenne'in fikrini de sormuştu. Maksat suyu 10 yahut 12 kadem yükseğe çıkarmaktı. Descartes da tecrübeleri için 12 kademlik bir boru yaptırmıştı. Hattâ Descartes, 11 mart 1640 ta yazdığı mektupta "Bir İngiliz bu memleket bataklıklarını boşaltmayı teklif ederek, gerektiğinden fazlasını bile vadediyordu,, diye alay ediyor. Feylesofumuz dostunu 12 mayıs 1642 de sorduğu suale cevap vermek için acele etmiyor. 18 şubat 1642 de ona bütün bir nazariye gönderiyor. Hattâ bunu 15 kasımda tamamlıyor. Esasen Descartes, 5 ekim 1637 de, Huygens'e *Makinaların izahı* adını taşıyan "mükemmel bir mihanik yazısı,, göndermişti. Huygens'in talebi üzerine gönderdiği bu izah, zaten bu kabil yazılara karşı, dostunun iştihasını açmıştı.

1637 de yayımladığı eseri hakkında, sayıları oldukça kabarık, izahat talepleri, itirazlar,

tenkidler birbirini takip ediyor. Descartes memnunlukla cevap veriyor. İlkönce maksadı onları cevapları ile birlikte bir arada toplama, daha sonra *Düşünceler*'de yaptığı gibi, eserin peşinden gelecek ikinci bir baskı da yayımlamaktı. Fakat bu tasarı gerçekleşmedi.

İlkönce Üniversite profesörü ve dostu Plempius eliyle Louvain'den Fromondus veya Froidmond'un itirazları geliyor. O da bir *Meteoroloji* müellifi idi: tartışma bir satranç oyununa benziyor. Oyun bittikten sonra gene dostça ayrılıyorlar. Sonra Plempius'un kendi itirazları geliyor. O da, hekimdir, yüreğin hareketi hakkında itiraz ediyor: bunlar da bir dosttan gelen itirazlar. Sonra bir cizvitin, adını vermiyen P. Ciermans'ın gökkuşağı (arc-en-ciel) renkleri hakkında itirazları geliyor. Descartes memnunlukla cevap veriyor. Felsefesinin bu büyük Üniversitede okutabileceğini umuyor.

'La Haye'den biri" de itirazlarda bulunuyor: bu da Pollot ile pek dostça münasebetlerin ve bütün bir mektuplaşmanın başlangıcı oluyor. Bu Piemont'lu bir asılzadedir. Cenevre'ye iltica etmiş Protestan bir aileye mensuptur. Bir kardeşi ile Orange Prensini yanında kendine bir mevki aramak için gelmişti.

Plempius kitabın bir nüshasını P. Fourcizvitlerin Belçika'da baştemsalcisi idi. Descar-

tes, La Flèche'teki felsefe hocasını unutmamıştı. Fakat P. Fournet pek az sonra 10 ocak 1638 de öldü. Eski talebesine cevap verecek zamanı olmadı. Descartes La Flèche'e, kitabından bir nüsha göndermemişse de, oradakilerin çabuk haberi oldu. Adını koymamışsa da, gene ona ait olduğunu öğrendiler. Profesör P. Vatier de kendisine iki mektup gönderdi, pek memnun olduğunu söyledi.

Fakat itirazlar bilhassa Paris'ten geldi. Birincisi, Collège de France profesörlerinden Jean - Baptiste Morin'in itirazları idi. Boylamlar (longitudes) üzerinde bir eser neşretmişti. Bu eser Descartes'ı da ilgilendirmişti (1634). Morin iskolastik alanından çıkmıyor. Büyük bir hayret ve memnurlukla görüyor ki, feylesof da onu aynı alanda takibediyor. Uzun uzun cevap vermek zahmetine katlanıyor. Böylece 1637 ekimi ile 1638 ekimi arasında birbirine yedi mektup yazıyorlar.

Halbuki başka bir itirazcısına, Pierre Petit'ye karşı, aynı muammeleyi yapmıyor. O da kırılmalarla uğraşmıştı. Daha sonra boşluk üzerine başarılı tecrübeler de yapmıştır. Fakat fazla olarak feylesofun metafiziğine de hücum etmiştir. Descartes ona ilkin istihfafla muamele ediyor: "Isırmaya gücü yetmeden, dur-

maksızın arkamdan havlıyan böyle bir köpek eniğinin peşinden gidersem iyi bir şey yapmış olmam" diyor. Bununla beraber *Düşünceler*'in Önsözü'nde (28 ocak 1641) tenkidlerine ima eder gibi oluyor. Demek ki tenkidler yavaş yavaş tesir etmeğe başlamıştı. 18 martta Mersenne'e yazdığı bir mektupta "Mösyö Petit, Metafizikimden biraz zevk almaya başladı; zira bilirsiniz, cennette, günahından tövbe eden bir günahkâr için günahında inad eden bin iyiden daha fazla neşe vardır" diyor.

Hususiyle matematikçilerle işi oldu. Mersenne veya Beaugrand, Toulouse'lu Fermat'ya kitabın basılası verilen provalarını neşrinden önce göstermişlerdi. Fermat ilkönce *Dioptrik*'e hücum ediyor. Sonra Descartes'a *De Maximis et Minimis* adlı eserini gönderiyor. Tartışma asıl bu konu üzerinde başlıyor. Toulouse'luyu Paris'li matematikçiler, Roberval ile, Pascal'ın babası, Pierre Pascal tutuyor; Descartes'tan yana da Paris'te tanıdığı iki dostu Mydorge ile Hardy bulunuyor. Stantpoort'daki ikameti esnasında Descartes yeniden matematikçi oluyor ve bu tartışma ile çok meşgul bulunuyor.

İtirazlardan, ancak bir faydası olabilecekleri muhafaza ediyor. Ötekilere gelince; nasıl sokaktan geçerken pencereye asılı bir papağanın küfürlerine aldırmış etmezse, öylece onlara da ehemmiyet vermiyor. Bu yılki meşgaleleri-

ni 19 ağustos 1638 de Huygens'e yazdığı bir mektupta şöyle hülâsa ediyor:

Geometriden bir şey anlamadan matematikçi geçinen, fakat onu itibardan düşürmek için de her türlü çareye başvuran birtakım kimseler ortaya çıktı. Fakat, cevaplarımda, söyledikleri şeylere dair hiçbir şey anlamadıklarını gösterince de, bana hücum etmek için başka bir icada başvurdular; "benim en az uğraştığımı sandıkları bazı konular üzerine birtakım sorular ortaya atıldılar. Beni çalıştıracak bir şey bulamadılarsa da, bir korulukta dinlenmek için gölgeye yatan bir adamın etrafında uçuşan iki üç sinek bazen onu dinlenmekten alıkoyduğu gibi, onlar da beni oldukça işimden alıkoydular" diyor.

Bu sorulardan biri Beaugrand'ın Geostatik'idir. Descartes ilkin onu tenkidetmek zahmetine katlanıyor (28 haziran 1638); tenkidi çok sert sözlerle bitiyor, öyle ki daha sonra onun silinmesi veya kısaltılmasını istiyor (27 temmuz). Beaugrand'ın hilekârlığı sandığı bir şeyi hatırlıyarak, kaleminden kaçtığını söylüyor. Meselenin hallini üzerine alıyor, ufak bir Statik kitabı yazıyor (13 temmuz), son olarak buna bir bent ekliyor, sonra da bunun silinmesini tavsiye ediyor: "zannedersenem onu yazarken uyumaya başlamıştım" diyor (15 kasım). 9 şubat 1639 da bu tavsiye üzerine ısrar bile

ediyor. Gerçekten de mektubu pek uzundu. Üstelik de 12 eylül 1638 de devamını yazmıştı.

Meselelerden biri de, "Mösyö de Sainte-Croix'nın sayılar üzerine soruları idi. 3 haziran 1638 de bunlara da uzun bir cevap verdi. O kadar uzun bir cevap ki, "Kesirle ifade edilebilen kısımlar üzerine olan 5 inci soruyu cevapsız bırakıyor: "Mübarek P. Révérend, size rica ederim, yalvarırım, merhamet edin, bana bir daha başka sorular göndermeyin, bu mektubu yazarken ellerim yorgunluktan işlemez oldu,, diyor. Bununla beraber, سوالini yine 13 temmuz 1638 de ele alıyor; 15 kısımda gene ondan bahsediyor. Hem de nasıl bir eda ile: "Her kalem atışı ona bu konuda bir teorem öğretiyor.,,

Fakat gene peşini bırakmıyorlar. Roberval tarafından olduğu kadar, Fermat tarafından incelenen Rulet meselesi de aynı şekilde ona sunuluyor. Galilei'nin son eseri üzerinde fikrini söylemesi için de ısrar ediyorlar: 1632 de intişar eden *Massimi sistemi* üzerine değil de, biraz önce Holânda'da basılan *Dialoghi delle nuove Scienze* üzerine. Descartes, gelişigüzel cevap veriyor: kendisinden hiçbir şey esirgemediği Mersenne'e 11 ekim 1638 de, bunu yalnız siz göreceksiniz, diye yazıyor. "Yoksa başka birinin yanlışlarını düzeltmekle vakit geçirmezdim, mizacıma bundan daha aykırı bir şey yoktur,, diyor.

Bazan da, kendisinin yetiştirdiği genç bir matematikçinin Jean Gillot'nun yardımına başvuruyordu: bir ziyaretinden faydalanarak üç gün yanında alıkoymuştu. Çalışmasını Paris'e gönderdi. Paris'tekiler üstadın her zaman kendilerine cevap vermeğe tenezzül etmemesine içerliyerek ona "Descartes'ın talebesi,, diyorlardı.

Fransa'da taraftar ve dostları da yok değildi. Mersenne'e, 31 mart 1638 de "on beş yıldır Geometriyi ihmal ettiğimi pek iyi bilirsiniz,, diyor. 17 martta da: "Bastırdığım eser bir daha incelemek niyetinde olmadığım bu ilimde bir deneme için kâfi gelebilir,, diyor. Bu beyanat bazılarını heyecana düşürüyor. Mersenne Mösyö Desargues'ın "bu ilimde tetkiklerde bulunmak istememesine esflendiğini,, bildiriyor. Feylesofumuz, 27 temmuz 1638 de, "mesele olarak tabiat hâdiselerinin izahlarını ele alan başka türlü bir geometri ile uğraşmaya daha bol vakit bulabilmek için, yalnız mücerret geometriyi terk etmeğe karar verdiğini,, bildirerek, endişeleri teskin ediyor.

Matematikçi olduğu kadar, mimar da olan ve Lemercier ile birlikte ilkin Palais - Cardinal olan Palais - Royal'ın inşasına çalışan Girard Desargues, geometrinin kendi sanatına tatbikiyle iktifa etmedi; Richeliu'nün teveccühüne güvenerek, her şeye gücü yeten nazırı, gözlük.

lerin imali meselesine de ilgilendirmek istedi. Descartes da kendisi olmaksızın bunlar üzerine çalışılmasını istemiyordu; çalışmaları idare etmek için Paris'te bulunmayı arzu ediyordu. 1639 da Mersenne, genç Pascal konikleri Apollonius'dan daha iyi ispat etmekle meşguldür, diye haber veriyor. Feylesof buna, 25 aralıkta "gerçekten, koniklere dair başka şeyler de ileri sürülebilir, ama on altı yaşındaki bir çocuk onların içinden çıkmakta güçlük çeker,, diyor (Pascal 1632 te doğmuştu); 11 mart 1640 ta Pascal'ın çalışmasını henüz almış değildir. Pascal'ın plakard halinde basılan "*Konikler Üzerine Deneme*,, si, Paris, 1640 tarihini taşıyor. Nihayet 1 nisanda, Descartes eseri alıyor. "Daha eserin yarısını okumadan önce, müellifin bunu Mösyö Desargues'dan öğrendiğine hükmettim. Bunu da bana, biraz sonra, müellifin bu husustaki itirafı teyyüt etmiş oldu,, diyor. Gerçekten de eserde: "Zamanımızın en büyük zekâlarından biri olan Lylon'lu Mösyö Desargues'ın icadettiği bir özelliği de ispat edeceğiz,, cümlesi okunuyor.

Blois'lı matematikçi Florimond Debeaune'u da unutmıyalım. O da, bir zanaatkâr gibi, kendi elleriyle, gözlükler üzerinde çalışıyordu. Descartes'ı anlamakta en büyük kabiliyeti göstermiş, hattâ *Geometri*'sine âlimane tefsirler bile eklemiştir. Kendisi de Lâ-

tinceye çevrilen bu *Geometri*'nin sonuna eklediği bu tefsirlerin ancak Lâtince bir tercümesini biliyordu. Fransızca metin, *Kısa Notlar*, geçenlerde Londra'da bulunmuştur. Descartes 19 haziran 1639 da "Ben Mösyö de Beaune'da kendimin kuvvetli bir müdafini görüyorum. Binlerce muarızımın sözünden çok onun sözüne inanmak gerekir,, diyor.

Başka bir matematikçiyi de hatırlıyalım: Dounot. Descartes onu, gıyaben, şöhreti ile tanıyordu. Fakat çok takdir ediyordu, 1639 -40 ta, Holânda âlimlerini büyük bir tartışmaya tutuşturan bir sorunun uzun uzadıya çözüm şeklini Mersenne vasıtasıyla ona gönderiyordu. Bu âlimlerden biri, Stampioen, başkalarına meydan okumak için, bir mesele ortaya atmıştı. Bunu ancak kendisinin yapabileceğini söylüyordu, Utrecht'te, Descartes'm desteklediği genç bir mühendis, Waessenaer, ilk olarak çözümlendi: iki çözüm hakkında hüküm vermek için hakemler seçildi. Bunların arasında Descartes'm dostları Golius ile Schooten de vardı. Hüküm 27 mayıs 1640 ta. Waessenaer lehine olarak verildi. Stampien lehine de bazı noktalar belirtildi. Feylesof bunu biraz fazla buldu. Stampioen doğuştan bir matematikçi olmamakla beraber, iyi bir matematik hocası idi, ve böyle şöhret bulmuştu:

Prenses Stampioen'e karşı, Waessenaer tarafını, yani Descartes tarafını, tutmakla beraber, iki oğluna ilk dersleri vermek için bu profesörü seçmişti. Belki de Descartes, Stampioen'in şöhretinin, Holânda'da kendi geometrisine zarar vermesinden korkuyordu. Çünkü profesörün *Algebra (Nienise Stel-Rezel)* adlı bir eser neşrettiğini biliyordu. Bu tartışmaya karşı şiddetli bir alâka göstermişti. 15 mart 1640 ta Mersenne'e yazdığı mektupta: "Birkaç ay sonra basılacak olan hikâyeyi size gönderebilmem için Flamanca'yı anlamanızı isterim" diyor. Hikâye, ancak Waessenaer'in bir kitabının önsözü olarak ekimde basılıyor.: *Den On-wissen Wis-Konstenaer I. I. Stampioenius ontdeckt.* Bu önsöz Descartes'ın anlattığı hikâyenin Flamanca'ya tercümesinden başka bir şey değildi. 31 temmuz 1640 ta, hikâyeyi Huygens'e göstermişti. O da tercümeyi gördükten sonra, Descartes'ı iyi bir mütercim bulmasından dolayı tebrik ediyor. Bunun da Mösyö Van Surck olacağını sanıyor. Kitap bütün işin tam olarak tanzim ve tasfiyesinden sonra, yani Stampien'in, bahse girerken şart koştuğu, 600 guldenin Leydc'de bir hastahaneye hediyesinden sonra, 17 ekim 1640 ta intişar etti.

Nasıl Huygens, Stampioen aleyhinde ve Descartes'ın lehinde konuştu ise, Descartes da, Huygens ile Heinsius ve Saumaise ara-

sında patlıyan bir tartışmada, Huygens lehinde fikir beyan etmiştir. Descartes, Huygens'in Suamais'e karşı *Müdafaa*larını çok beğendi. Hattâ onları kendi el yazısıyla kopye bile etti. Bu kopye elimizdedir. O ana kadar feylesofa taraftar olan ve hattâ ona kitaplarını bile gönderen Saumais de, kendine karşı aldığı bu durumu affetmedi ve hususi hayatı üzerine dedikodular yapmaktan çekinmedi.

★★

Fakat Fransa'daki muarızları, sadece Hollanda'ya itirazlar göndermekle yetinmediler. Paris'te, bir Cizvit koleji olan, Clermont kolejinde bir profesör, P. Bourdin, okul egzersizlerinde, talebelerine *Dioptrik* aleyhinde tezler müdafaa ettiriyordu. Feylesof buna alınıyor: dikkatle cevap veriyor ; fakat profesörün hareket tarzından Kollejin Rektörü P. Hayneuve'e şikâyet ediyor. Cizvitlerini Fransa mümessili ve vaktiyle La Flèche kolejinde felsefe müzakerecisi olarak tanıdığını P. Dinet'ye başvuruyor. Paris'te P. Bourdin ile tartışmasının hikâyesine, Utrcht'te, üniversite profesörü bir protestan rahibi ile, Gisbert Voët ile aralarında geçen daha ciddî bir kavganın hikâyesini de eklemiştir.

Descartes'ın bu Üniversitenin profesörleri arasında, Reneri'den daha az vefalı olmıyan, başka bir taraftarı daha vardı, o da, Henri de Roy veya Regius idi. Voët, dinsizlikle itham ettiği yeni felsefe aleyhinde talebelerine tezler müdafaa ettirdiği gibi, o da, Regius da, sırası gelince, tamamiyle Karteziyen tezler müdafaa ettiriyordu. Onları ilkin Descartes'a gösteriyordu. O da bazı düzeltmeler ile eklemeler teklif ediyor, Regius'da onları dikkat nazarına alıyordu. Böylece, 10 - 20 haziran 1640 için basılan tezlerde, görülen birçok cümleler tamamiyle Descartes'a aittir. Hattâ Descartes, bu tarihte henüz hayranı olan, Mademoiselle de Schurman'ın tezinin müdafaaasında dinleyici olarak bulunmak için, Utrcht'e gitmekten bile bahsediyor. Fakat işler yavaş yavaş bozuluyor. Nihayet, Voët'in hücumuna uğrıyan Regius, aleni bir cevap hazırlıyor. Onu da gene Descartes'a gösteriyor. Descartes oldukça farklı birçok sayfeler teklif ediyor, fakat neşredilmelerini de istemiyor. Ama Regius, 16 şubat 1642 de, intişar eden cevaplarında (Responsio), kendi sahifeleriyle birlikte, Descartes'ın teklif ettiği sahifeleri de neşrediyor. Voët 17 martta, Akademi Senatosu tarafından yeni doktrini mahkûm eden bir hüküm çıkartıyor. Bu hükümde bilhassa istihdaf edilen parçalarda, asıl Descartes'a ait parçalar bulunuyor. Fakat adı zik-

redilmiyor. Descartes da P. Dinet'ye yazdığı mektupta, ne şahıslardan, ne üniversite'den ne de hattâ Utrecht şehrinden bahsediyor.

1642 nisanı sonunda *Düşünceler*'in ikinci baskısına ek olarak bu mektubu neşrediyor. Bununla iki işi birden görüyordu: bir Cizvite mukabelesi, Holânda protestanlarını hoşuna gidebilirdi; öteyandan da bir Protestan rahibine daha az sert olmıyan mukabelesi Fransa cezvitlerinin hoşuna gitmez değildi. Huygens mektubu okuduğu zaman, "tatlı tatlı eğlendiğini" söylüyor (26 mayıs 1642). Fakat Descartes kendisine en hassas noktada dokunan bu çift hücumun acısını uzun zaman yüreğinde taşıdı. Aradan dört yıl geçtikten sonra bile, 1 kasım 1646 da, Chanut'ye yazdığı mektupta: "Şüphecilerin delillerini çürüttüm diye P. Bourdin adında biri, beni şüphecilikle itham etmek için kâfi delil bulduğunu sandı; Tanrının varlığını ispat etmeye çalıştığımı delil olarak ortaya sürmekten başka bir delil gösteremiyen bir Protestan papazı da, beni Tanrısızlıkla itham etti" diyor.

Mesele Holânda'da yalnız burada bitmedi. Voët fazla olarak, kendisi gibi bir Protestan papazı olan, Samuel Desmaret's'e de hücum etti. O da bir Fransızdı, ve Boise Duc de, iki dinî mezhebin paylaştığı bir şehirde, Protestanların Notre - Dame da bir katolik cemiye-

tine katılmalarına müsamaha ediyordu. Çünkü teşekkül tamamıyla dinî bir cemiyet değildi. Bu daha ziyade bir hayırsevenler cemiyeti idi. Voët bir kitapta buna hücum ediyor. Descartes aleyhinde de bir başka kitap hazırlıyor. Bu işinde de Groningue Üniversitesinde profesör olan bir talmin den, Schoock'tan yardım görüyor. Bu kitap *Philosophia Cartesiana* adı altında intişar ediyor. Bu unvan da iki mânaya çekiyordu. Descartes basıldıkça alıyor, aynı zamanda Voët'in kendisine de hitap eden bir cevap hazırlıyor: "Yalnız şuna üzülüyorum ki bir ilâhiyatçı olması beni onunla alay etmekten alıkoyuyor, bu ise cevabımı daha soğuk ve daha ciddî kılıyor" diyor (ocak 1643). 1643 mayısı sonunda cevabını neşrediyor: *Epistola ad Celeberrimum Virum Gisbertum Voetium*.

Huygens yine bu Voët'e mektubun da tadına doyamıyor. 6 haziran 1643 te: "bir Hıristiyan asılzadeyi lekelemek istiyen en kara iftiraya karşı tatlı bir müdafaa" diyor, Feylesof Allahsızlıkla itham edilmiş ve Toulous'da diri diri yakılmış olan, Allahsızların şahrı Vanius'a benzetilmişti. Huygens artık daha ileri gidilmesine taraftar değildi: "Artık bu çirkinliklerin sonu gelmelidir,, diyor. Colvius da, Descartes'ın dinî duygularını hatırlatmayı vazife biliyor, çünkü feylesof hiçbir zaman bu duygulardan ayrılmamıştır. Prenses Elisabeth

de Colvius gibi düşünüyor. Aksine, o âna kadar feylosofa karşı iyi niyeti biraz şüpheli olan ve ilkönce feylesof'un Voët'e karşı birtakım dil aykırılıklarına kapılmasından korkan Sorbière, bu mektuba o derece bayılıyor ki, bazı parçaları ezbere öğrenmek bile istiyor.

Fakat bu Utrecht'te heyecan uyandırıyor. İleri gelenlerden birinin Huygens'e söylediği ve Huygens'in Descartes'a atfettiği bir söze göre, "birkaç kadıncıkla birkaç aptaldan başka sözüne aldırış eden olmasa da." Voët hâlâ orada kuvvetli bulunmaktadır. Şehir Meclisi, kendi rahibini müdafaa etmektedir. Müdafaname'nin (factum) satılması yasak ediliyor, müellifi de Voët'e karşı sözlerini ispat etmeğe davet ediliyor. Descartes Şimal Holând'sı eyaletinde bulunuyordu (Egmond) du (Hoëf'de idi.) Burası, Utrecht'lilerin kaza sahasının dışında bulunuyordu. Mamafih mahkemeye gelebilmek için, kendine bir serbest giriş müsaadesi verilmişti, Descartes böyle bir izni kullanmaktan sakınıyor. Hattâ, iki eyalet arasında bir anlaşmadan sonra, tevkif edilmesinden, hudut dışına çıkarılmaya mahkûm edilip, kitaplarının yakılmasından bile korkuyor. Yardımlarına başvurduğu La-Haye'deki dostları, Huygens, Pollot, Wilhelm, onlarla birlikte Brasset, Graswinckel ve başkanları, Orange Prensini müdahalesini sağlıyorlar.

Utrecht'ten kendisine: "Altesin, adı, bütün fırtınayı durgunlaştırdı" diye haber geliyor.

Fakat Descartes bununla yetinmiyor. Voët'in hükmetmekte devam ettiği Utrecht'te hakkının tanınmasını ümit etmediğinden, Voët'in kendinin takma bir adı olduğunu ispat etmedikçe, kitabın mesul müellifi olan Schook'un tedris ettiği Groningue Üniversitesine hitabediyor. Daha emin olmak için, feylesof Fransız Büyük Elçisi Thuillierie'nin şahsen müdahalesine baş vuruyor. O da bunu memnunlukla yapıyor. Groningue eyaletinin Devletlerine bir mektup yazıyor (22 ocak 1644). Mesele birkaç zaman böyle uyuyor. Descartes Fransa seyahatinden dönünce, yeniden uyanıyor. Desmarets de Groningue'de profesördü. Hattâ bir yıl rektör bile olmuştu. Fakat artık değildi.

Feylesofun bir istidası, 17 şubat 1645 te, Akademi Senatosuna sunuluyor. Senato, 20 nisanda hükmünü veriyor. Bu hüküm Huygens'in kanaatine göre Descartes'ı tamamiyle tatmin etmek gerekirdi. 7 temmuz 1645 te, artık Groningue'den "şanlı bir berat ilâmı" aldınız diye yazıyor. Elisabeth de "Groningue Akademisinin size hak veren hükmünü büyük bir sevinçle öğrendim" diyor (22 haziran 1645).

Fakat Descartes Utrecht'in de buna iştirâk etmesini arzu ediyor. Bu maksatla hükmün ilâmını oraya gönderiyor. Cevap, Descartes'ın lehinde veya aleyhinde her hangi bir yazıyı satmak veya basmak yasağı oluyor. Bu yandan bir şey elde edemeyince, *Utrecht hâkimine* (Şehir Meclisini teşkil eden Belediye Hâkimleri Heyetine) *Müdafa Mektubu*, adıyla uzun bir mektup gönderiyor (16 haziran 1645). Mektup Lâtince idi. Dinleyicilere tercüme edildi. Onlar da şüphesiz hepsini anlamadılar. Bunun üzerine, Descartes 21 şubat 1648 de yeniden Fransızca ve Flâmanca yazarak gönderdi. Bu bir nevi veda idi. Çünkü yazın Fransa'ya gidecekti. Belki de bir daha Holânda'ya gelmiyecekti.

Fakat eski çömezi, dostu, hattâ bir gün dediği gibi, kardeşi, Regius'la arası açılmıştı. Regius 1646 da *Fundamenta Physices* adlı bir kitap neşretmişti. Fakat feylesof bu kitaptan, birçok defalar aynı ifade ile, şikâyet ediyor. 1647 de Elisabeth'e yazdığı mektupta: "Fizik veya hekimlikle ilgili bütün şeylerde, benim kanaatlerim olduğunu sandığı şeyleri körü körüne takip ediyor, halbuki onları iyice anlamadığından, Metafizikle ilgili bütün noktalarda tenakuslara düşüyor, kendine bunun üzerine bir şey yazmamasını söylemişim. Çünkü bu konuda yazacaklarının ancak kötü olabileceğini kendisine temin etmişim" diyor. Re-

gius tarafından ilham edilen ve usulü daire-sinde çok reklâm gören bir plakart, Descar-tes'in felsefesi aleyhinde tezleri ihtiva ediyordu. Descartes buna oldukça şiddetli bir cevap veriyor. Dostları bunu: *Notaein Programma* adı altında bastırıyorlar. Bununla beraber, daha sonraları İsveç'e gittiği zaman, öfkesi sükûnet bulan feylesof, vaktiyle ilk ve oldukça hatırı sayılır tilmizlerinden biri olduğunu hatırlıyarak, Regius'a karşı daha iyi duygular gösteriyor. Bunu Chanut'ye söylüyor, Regius'un İstokholm'de bulunan bir dostu da bunu kendisine bildiriyor.

Regius'un da daha sonra, bu dostluğu hatırlıyarak, Feylesofla muhaberelelerini, kendisinden rica eden Clerselier'ye vermesi gerekirdi: çünkü, Clerselier üç ciltlik *Descartes'in Mektupları* arasında bunları da neşretmek istiyordu, halbuki Regius'un reddi yüzünden, ancak Feylesof öldükten sonra, kâğıtları arasında bulunan hulâsalarla bazı parçaları neşretmek mecburiyetinde kaldı.

Utrecht ve Groningue Üniversiteleri, Descartes'in şikâyet ettiği biricik üniversiteler değildir. Leyde'de de İlâhiyatçılar tarafından hücumu uğradı. Bununla beraber, feylesofun Üniversitede taraftarları da vardı. Hattâ onlardan biri, belki biraz fazla gayretkeşi, Heereboord, talebelerine, yeni doktrin lehinde tez-

ler müdafaa ettirdi. (aralık 1643, hattâ 8 ocak ve 26 şubat 1644). Hususiyle ocak 1647 de, tefelsüf etme hürriyeti üzerine bir nutuk bile iradetti. Acaba bunda bir nevi meydan okuma mı görüldü? 27 marı için ilân edilen, sonra 6 nisan'a bırakılan, *De Blasphemia Cartesii* adını taşıyan tezler ortaya çıktı. Yine hep aynı ithamdı. Revius ve Triglandius adında iki kelâmcı tarafından destekleniyordu. Descartes bunu 19 nisanda haber alıyor. 4 mayısta üniversitenin mütevellilerine (curateurs) yazıyordu. Onlar da 20 mayısta tezekkür ediyorlar.

Descartes tatmin edilmiyor, 27 mayısta itiraz ediyor. Mütevelliler de, bunu ancak 26 ağustosta okuyorlar. Yeni felsefenin lehinde veya aleyhinde hiçbir şey söylenmemesini emrediyorlar: feylesofun adı bile telâffuz edilmemeli diyorlar. Fakat akademik münazarlarda kolayca keşfediliyor. Talebeler de hocalarından biri veya ötekinin yanını tutuyorlar: 23 aralık 1647 de gürültülü bir münazara yapılıyor. Hattâ 7 şubat 1648 de birbirine girenler bile oluyor. Ertesi gün, mütevelliler yeni ihtarlarda bulunuyorlar. Fakat buna al-dırış eden olmuyor.

Yeni felsefenin öğretimini yasak etmenin daha mâkul olacağına hükmediyorlar. Fakat Revius, Triglandius çatışmayı alevlendirdikle-

ri için, Orange Prensine müdahalesi rica ediyor. Böylece sus emri alıyorlar. (27 temmuz 1648 mektubu). 14 martta ölen babasının yerini alan genç II. Wilhelm feylesofa az taraftar değildi. Feylesofun da Üniversitede hararetli taraftarları vardı. Mütevellilerin kendileri de, boşalan bir kürsüye tanınmış bir Descartes'çıyı tâyin etmekte güçlük çıkarmadılar. (13 eylül 1648). Bu da Descartes'ın büyük hayranı ve bilâhare onu, Heereboord gibi, hürmetle anan Heydanus idi.

Bu arada, Descartes yine Fransız büyük-elçisine başvurmak zorunda kaldı (12 mayıs 1647). Bu esnada Abel Servien elçi idi. Leyde Üniversitesinin şefi olan, Orange Prensi yanında, kendi lehinde teşebbüste bulunmasını rica ediyordu. "Mütevelli Baylar, İspanyol Engizisyonunu buradan koğmak için kendilerinin yardımına koşan Fransızların döktüğü bu kadar kandan sonra, vaktiyle aynı dâva uğrunda silâhına sarılmış bir Fransızın, şimdi Hollândalı Protestan papazlarının engizisyonuna uğramasını tasvip edemezler" diyor. Biraz ileride de: "bu memlekette onlar bize hürriyet borçludur. Çünkü Kırıl Fransa'da benzerini onlara veriyor" diyor. Bu 1647 yılının sonunda, 8 aralıkta Huygens'e yazıyor. İçi yanmıyor değil, ve hattâ görünüşe göre, hafif bir itapta bulunuyor: Paris'ten kendisine, bir maaştan (tevcih, pansiyon) başka, Fransa'da kal-

mak isterse, başka avantajlar da sağlanacağı haberi geldiği bir sırada: “bana öyle geliyor ki, doğduğum ve bana oldukça itibar gösterilen bir memlekette olmaktan ziyade, on dokuz yılda hiçbir yurttaşlık hakkı elde edemediğim, ve zulüm ve tahakkümü bertaraf etmek için, her defasında Elçimiz hazretlerine müracaat etmek zorunda kaldığım bir memlekette kalmayı istersem, şüphesiz akılsızca bir harekette bulunmuş olurum” diyor.

Descartes'ın en yüksek meseleler üzerine samimî ve hakiki düşüncesi mektuplarında kendini gösteriyor. Huygens'e yazdığı mektuplardan bir ikisi bu bakımdan çok mânalıdır: biri, karısının ölümü üzerine gönderdiği teselli mektubudur: bunda, gönülden gelen sözlerle dimağı ile konuşan bir feylesofun sözleri de ekleniyor; öteki de, “sevgili ve biricik kardeşini” kaybeden aynı Huygene'e yazdığı ikinci mektuptur: burada Descartes “ölenler hakkında bizimkinden daha tatlı ve daha sakin bir hayata geçtiklerinden başka bir şey tasavvur edemiyor” (10 ekim 1642). Sonra, bir kardeşini kaybeden dostu Pollot'ya, daha önce yazdığı bir mektupta da: “Biliyorsunuz ki, bu dünyada namusu ile yaşıyan insanlara, bu hayattan sonra korkulacak bir şey bulunduğunu gösterecek ne bir akıl, ne de bir iman vardır. Fakat aksine her ikisi de, onlara neşe-

ler ve mükâfat vadetmektedir” diyor (ocak 1641). Feylesof hiç olmazsa birkaç zaman için Prenses Elisabeth’in de aynı kanaatleri paylaşmasını sağlıyor. Fakat, titiz bir Katolik olan Clerselier bu metinler üzerinde tedbirli ihtiraz kayıtları yazmaktan geri kalmıyor

Hattâ fazlasını bile yapıyor. Descartes’ın daha ziyade kendi lehinde olan bir cevite, P. Mesland’a “Eukharistia” sırrını izah etmeyi deniyen mektubunu bile basmaya cesaret edemiyor. Alışılan felsefe bunun bir izahını veriyordu. Dolayısıyla Descartes da kendi izahını vermek zorunda idi, çünkü okullarda öğretilmek istendiği zaman felsefesinde bir boşluk bulunmamak gerekirdi. Descartes, güçlüğü, kabul etmek zorunda olduğumuz başka bir güçlüğe irca ediyor: o da ruhla beden birleşmesidir. Yalnız burada beden “eukharistik nevilerden” dir. “Ruh da İsanın ruhudur. Bu görüş tamamiyle dinî görüşe uygun mu idi? Tecessüs fazlası ile uyandırılmıştı. Bu mektupların birçok kopyası elden ele dolaştı; birisi, Clerselier’in orijinale göre tashih ettiği bir metinle birlikte Chartres kütüphanesinde saklanmıştı.

P. Mesland, feylesofumuzun mektuplaştığı biricik Cizvit değildir. P. Charlet, P. Dinet, kenidisi ile barıştığı, hattâ *İlkeler*’in kitaplarını mestaklaşlarına dağıtmayı kendisine yük-

lediği, P. Bourdin bunlar arasında idi. Mıkna-tıs üzerinde müşahadeler yapan P. Grandamy de mektuplarını alıyordu. Onların fikirlerini soruyor, tavsiyelerini istiyordu. Fikir ve tavsiyelerini takibe hazır olduğunu söylüyordu. Hattâ bir defasında, kolejlerde okutulan felsefe dersini kendi felsefesi ile karşılaştırmış bir şekilde neşretmek niyetinde olduğunu, böylece, öteki felsefeyi noktası noktasına inceliyerek, çürütebileceğini bile söylüyor. Fakat bu bir tasarıdan ibaret kalıyorsa, sonu gelmiyor. Bunu belki de onları yeni felsefeyi okumaya mecbur etmek için söylemişti. Bununla beraber içlerinden birçoğu ondan yana idi. P. Vattier 1637 den itibaren, ona bu mealde bir mektup yazmıştı. Descartes da kendini okumak için vakit bulamıyacak kadar çok meşgul olan P. Charlet'ye bunu, bildirmekle pek bahtiyar olmuştu. Başka biri, P. Noël, 1648 de basılan bir kitapta, onun lehinde olduğunu söylemekten çekinmiyor. Bu da eski felsefeye pek sadık meslektaşları tarafından takbih bile ediliyor. Bir üçüncüsü daha da iyi ediyor: *Hidrografi* adlı kitabında, *Meteorlar*'dan başlı başına sayfeler alıyor, hem de müellifin ismini zikrediyor: bu da P. Fournier'dir (1643).

Zaten Descartes, Cizvitlere fikirlerini açıkça söylüyor. Böylece, Katolikliğe sadıqlığından emin bir insan olarak, aleni bir yazıda, P. Dinnet'ye mektupta: "hususiyile iman meseleleri-

de kendisi ile aynı fikirde olmıyan hiçbir kimseyi hor görmediğini,,; tam aksine olarak, "onunla (yani başlıca düşmanı Voët ile) aynı dinde olan birtakım ilâhiyatçı ve vaizleri taziz ve tebcil bile ettiğini,, söylüyor. Descartes, birçok (multos) ilâhiyatçı demişti; Clerselier bunu birtakım (plusieurs) ile tercüme ediyor: şüphesiz bu kadarını kâfi, hattâ belki de fazla bile buluyordu. Bu protestan papazları şunlardı: Amsterdam'da *Metod* ile *Denemeler*'in (*Geometri* hariç) mütercimi Etienne de Courcelles; Leyde'den Abraham de Mori ile Louis de Dieu, bilhassa Dordrecht de Andreas Clovius ve daha sonra da Samuel Desmarets: sonuncusu, ilkin Bois-leDuc'te papaz iken sonradan Groningue'de profesör oluyor. Oğluna, *İhtiraslar Üzerine Kitabı* Lâtinceye tercüme ettiriyor. Bunlardan başka Leyde Üniversitesinde gördüğümüz sadık dostları da unutmamak lâzımdır.

Descartes'la mektuplaşanlar arasında, feylesof Hobbes'tan başka iki veya üç İngiliz daha vardır. Bunlarda iki Cavendish kardeşlerdir. Onlardan biri Charles, gözlüklere karşı olduğu kadar, Paris'te yapılan ve Descartes'ın kendisinin de Holanda'da yaptığı sarkacın uzunluğu ile orantılı ihtizazları üzerine yapılan meraklı tecrübeler de alâka gösteriyor.

Sarkaça Aritmetik gibi bir matematik nazariye de tatbik ediliyor. Bu da Robervat'ın yeniden güreşe girmesine ve Descartes'la araların da yeni iltifatların teatisine fırsat veriyor.

Öteki Canvendish (William), sonradan Newcastle markisi oluyor. Feylosoftan çok zaman pozitif ve pratik bir karakter taşıyan, pek enteresan birtakım sualler soruyor. Bir asılzade ve sporcu olarak makine hayvan meselesine bir türlü inanamıyordu: Descartes, *Metot Üzerine Konuşma*'daki delillerini daha da açarak sırf onun için yeniden ele alıyor. Hayatı uzatmak meselesi de onu ilgilendiriyor; fakat vatandaşı Digby gibi, feylesofa hekimliğin ilerlemeleri sayesinde Adem veya Nuh kadar uzun yaşanabileceği fikrini atfetmiyor; sadece, Descartes'ın zikrettiği Tiberius'un bir sözünü atfetmekle iktifa ediyor: "herkes, otuz yaşında kendi kendinin hekimi olacak kadar kendini tanır,,. Newcastle markisi, yukarda gördüğümüz gibi Descartes'ın 1647 Paris seyahatinde, Descartes ile Hobbes ve Gassendi'ye bir barış ziyafeti çekiyor ve onları safrasında birleştiriyor.

Üçüncü İngiliz, Cambridge hocalarından biri olan Henri Mora (Morus) idi. İkisinin Lâtince mektuplaşması çok enteresandır. Feylesof hayvanların ruhu hakkında kendisine anlatılan bütün hikâyelere rağmen, makina-

hayvan tezini müdafaa ediyor. Üstelik, muhabirinin, itiraflarını topladığı koca cadı karılarına (içlerinde -gençleri de vardı) inanışı ile alay bile ediyor. Fakat hususiyle, asıl itirazı mucip olan büyük güçlüğe cevap vermekte zorluk çekmiyor: bu da, Tanrının sâf düşünce olan Tanrı'nın, ancak madde veya uzam olan dünya üzerine tesiridir. Tanrının da bunun için bir uzamı olmak gerekmez mi? Gene her zaman aynı güçlük, bize ruh ile beden birleşmesi güçlüğü. Dünya ile Tanrının da böyle bir birleşmesi vardır demeli mi?

★★

Descartes'ın Paristeki başlıca muhabiri P. Mersenne, 1 eylül 1647 de öldükten sonra, Carcavi adında bir matematikçi onun yerini almak teklifinde bulunuyor. Bu zat daha önce, 1637 den beri, kendisi gibi Parlâmento âzası olan Fermat ile Mersenne ve daha sonra Descartes arasında mütevassıtlık etmiştir. Descartes bunu unutmamıştır. 7 şubat 1648 de şöyle yazıyor: "Mösyö de Carsavi'nin kendine uygun bir işi olmasına sevindim; böylece tetkik için boş zaman bulabilecektir,,. Carcavi Raguse'ye kıralın daimî temsilcisi tâyin edilmişti (zaten oraya da gitmedi). Bir çağdaş bu "güzel ve zaruri olmıyan mümessillikte felsefe yapmak ve matematiklerle uğraşmak için löl zaman bulabilecektir, çünkü işlerin altında ezilmiyeceğinden emin olabilir,, diyor.

Burada merakı mucip olan bir şey var: Descartes 7 şubat mektubundan sonra 21 şubat'ta Chanut'ye "gelecek ay Paris'e gideceğim (halbuki temmuzda gidecekti) fakat şunu söyleyeyim ki beni düşüncemi işletmekten alıkoyacak ağır bir istemem, amam sizin işinizin düşüncüyü işletmeden alıkoyan işlerden olduğunu sanmıyorum" diye yazıyor. Ohalde Pariste kendisine ne teklif edileceğini sanıyor? Carcavi ve Chanut'nün işleri gibi, kendisine de pek iyi yakışacak görünen, diplomatlıkta mı gözü vardı. Elisabeth'in kardeşinin seçici (elektör) prens olarak yeniden yerleşecek Palatinat'da feylesof tekrar Prenslerin yanında bulunmaktan mesut olabilirdi.

Böylece Carcavi, gönüllü olarak muhabirliği kabul ediyor. Birbirine yalnız dört mektup yazıyorlar: 11 haziran, 9 temmuz, 17 ağustos, 24 eylül 1649. Puy-de-Dôme tecrübesinin başarısını, isteği üzerine, Descartes'a bildiren Carcavi olmuştur. Fakat onu Roberval ile yeniden tartışmaya tutuşturmak istiyor. Bunu da pek acemice yapıyor Böylece Descartes son mektubuna cevap bile vermiyor: bu esnada İstokholm'da bulunuyordu. Mektubu geç almıştı. Cevap vermek istese dahi, vakit bulabilir miydi? Bu da meşkûk.

İki hasımdan hangisi haksızdı? Bu hususta bir hüküm matematikçilere düşer. Meslek

dışından olanlar yalnız bir noktayı kaydedebilirler: P. Mersenne'in ölümünden sonra Roberval din adamının hüccesine giriyor; Descartes'tan aldığı mektupları aşırıyor. Sonra bunları Clerselier'ye vermeyi reddediyor. O da, feylesofun sakladığı mektup müsveddelerini neşretmek zorunda kalıyor. Gönderdiği orjinal mektuplarla bu müsveddeler arasında, şurada burada, bazı farklar göze çarpıyor. Bununla beraber Roberval bu orijinal mektupları yoketmemiştir: ölümünden sonra (1675), Mösyö de La Hire'in eline düşmüşlerdir, o da onları İlimler Akademisi'ne hediye etmiştir. Mektupların listesi iki defada tanzim edilmiştir. Böylece bu muhaberenin hemen hemen bütünü tesbit edilebilmişti. Ancak hususi koleksiyonlarda yavaş yavaş bulunmakta olan birkaç ayrı parça kalmıştır.

Bu mektuplaşmanın, hiç değilse okuyucuların büyük bir kısmı için, en enteresan tarafı Prenses Elisabeth ile Kırالیçe Kristane'e yazılan mektuplarda bulunuyor. Bunun için, Clerselier. Descartes'ın mektuplarının neşrine bunlarla başlamıştır. Bunlar 1657 de neşredilen birinci cildin muhtevasını teşkil etmektedir. Öteki iki cilt 1659 ve 1666 da çıkmıştır.

Descartes 1643 te, prensesin hem metafizik, hem de matematik bir kafaya sahip ol-

duğunu gösterdikten sonra, ertesi yıl çıkan *İlkelerini* prensese ithaf etmekten çekinmiyor; felsefesinin başlıca güçlüğünü, ruhun beden üzerine tesiri ile ikisinin birleşmesini iyi ayırdettiğini teslim ettikten, kullanmasını bileceğinden emin olduğu için, “Cebri’nin anahtarlarını,, verdikten sonra; 1645 ten 1649 a kadar (49 dâhil) yazdığı mektuplar, onun insan ve feylesof yanını, hususiyle ahlâkçı yanını çok iyi tanıtmaktadır.

İlkin insan yanı. Hekim olmadığını söylemesine rağmen, Elisabeth’e, sağlığını yeniden kazanması, yahut da hiç olmazsa, korunması için, birtakım hakiki tıbbî tavsiyelerde bulunuyor. Vücut hekimi olduğu gibi, ruh hekimi de olduğunu gösteriyor: Prenselerin başından geçen üç acıklı durumda, onu teselli ediyor. Kendisine has sözlerle mâneviyatını takviye ediyor. Bu acıklı durumlardan birincisi, kardeşlerinden birinin, Edouard’ın, katolikliğe ihtidası idi: Elisabeth’in buna çok canı sıkılmıştı; ikincisi, başka bir kardeşinin, kız kardeşlerinin âşıkı olan, bir Fransız asilzadesinin şahsında işlediği cinayet veya katil fiili idi; üçüncüsü de, dayıları olan İngiltere Kralı I. Charles’in feci âkıbeti idi. Bunlar, 1645 te Elisabeth’e yazdığı beş veya altı mektupta izah ettiği ahlâk kaidelerini tatbika koymak için, üç mühim fırsat olmuştur.

Hareket noktası, Seneca'nın *De vita beata* (Mesut Hayata dair) kitabını inceleme ile bu konuya dair prensesin düşünceleri olmuştu. Prensese bilhassa feylesofunun İlk çağın iki büyük ahlâk görüşünü barıştırdığını görmekte seviniyor: İstoacıların faziletini kabul ediyor, fakat bu, ona göre, anlayıştan ziyade iradenin eseri olarak görünüyor (bu da emin bir rehber olabilmesi için, bir irade kararı ile her şeyi yaptıktan sonra, akli takibetmek için sağlam ve kuvvetli bir karardır); Epikurosçuların zevki veya şehvetini de reddetmiyor. Fakat bu ona göre her zaman elinden geldiği kadar iyi olanı yapmaktan duyulan memnurluk ve hoşnutluk oluyor. Seneca'nın kıraatine, Elisabeth'in talebi üzerine, Machiavelli'nin kıraatini de ilâve ediyor. Fakat, Elisabeth, belki de "Prenslerin âlimi,, nin siyasi düsturları hakkında *üstadından* daha sert görünüyor.

Fakat feylesofun tam olarak kendini gösterdiği mektup, ahlâkın temeli olan esas hakikatleri vazettiği yazıdır. İlkin bunlardan başlıca üçü üzerinde duruyor: birincisi Tanrının, tam ve kâmil varlığın varolmasıdır; ikincisi, ruh ile bedenin gerçek ayrılığıdır: bu, ruhun ölmezliğini mümkün, belki de muhtemel kılmaktadır; üçüncüsü kâinatın uzamının genişliğidir: bu, bizi kendimizi dünyanın merkezi sanmaktan ve her şeyi kendimize maletmekten alıkoyuyor. Bunlara dördüncü bir ha-

kikat daha ekliyor, o da, daha az önemli değildir: insanın, eşyanın sonsuzluğu içinde kaybolmasından doğacak yalnızlıktan korkmasına karşı bir çare olarak görünüyor: insan yalnız değildir, yalnız mevcut olamaz; o bir bütünün bir bölümüdür, bu bütün de bir tek değil, bir çoktur: aile, devlet, site, cemiyet ve nihayet bütün insan soyu. İmdi, bir bölüm daima kendini bütüne vakf ve feda etmelidir: hususi menfaat umumi menfaatin önünde ortadan çekilmelidir.

İşte,Descartes'a göre, en yüksek ve en tam ahlâk budur, bu ahlâkın dayandığı temelleri Fizik vermektedir. Gerçekten de bu Fizik nedir? Bu Felsefesine verdiği ad değil midir? Bunu açıklıyan *İlkeler*'in birinci bölümünde, ruh ile tanrıyı ispat ediyor; hususiyle tavsiye ettiği, üçüncü bölümde, kainatın geniş uzamını açıklıyor. Eserde eksik olan beşinci ve altıncı bölümler hayvan ve insan üzerine görüşlerini izah edecekti. *İhtiraslar Üzerine Kitap*, eksik bir şekilde bu boşluğu tamamlamaya çalışıyor. Descartes, bu kiapta, *Üstün İyi*'nin temellerinin bir bölümü bulunabileceğini söylüyor: gerçekten ihtiraslarımızla bütün benzerlerimize bağlanmış ve birleşmiş değil miyiz? Descartes, *Metot Üzerine Konuşma*'da, kendi şahsi ihtiyacı için çizdiği kaideleri, yeniden hareket kaideleri olarak ele alıyor. Fakat, bu defa, Elisabeth ile mektuplaşmasında on-

lara umumi bir tatbik sahası buluyor: yukarıda söylenen prensiplere göre tatbik edildikleri takdirde, herkese göre değeri olan ve herkesçe makbul bulunan kaideler oluyorlar.

Bu mektuplar yalnız prenses için yazılmıştı. Kendisi de suallerinin ve düşüncelerinin gizli kalmasını, başkalarına söylenmesini istiyor. Prensese feylesofa Hipokratos'un hekimliğin sırları üzerine yeminini hatırlatıyor; hattâ mektuplarından bazılarının yakılmasını bile tavsiye ediyor, Fakat o hiçbirini yakmıyor. Yalnız Descartes'ın ölümünden sonra, Chanut, hem cevapların iyi anlaşılması, hem de Prensese şereflelendirmek düşüncesi ile, mektupların neşrine müsaade etmesini istediği zaman, Prensese reddediyor. Böylece Chanut, Prensese mektuplarını iade ediyor. Bunların kopyesi uzun zaman sonra bulunuyor: Foucher de Careil 1879 da neşrediyor.

Kıraliçe Christine ile muhaberesi da az ehemmiyetli değildir. Bu ilkin Chanut ile bir muhabere oluyor. Büyük elçi, aldığı mektupları kıraliçeye gösteriyor. Onu Descartes'ın felsefesine, hususiyle feylesofun kendisine ve şahsına ilgilendirmek istiyor. Bunda da pek iyi muvaffak oluyor: kıraliçe, yukarıda gördüğümüz gibi, feylesofu Stokholm'a getirtiyor.

Bu muharebede en az üç şey göze çarpıyor. İlkin, 1 şubat 1647 de yazılan uzun bir mektup var; bu daha ziyade Aşk üzerine bir konuşmadır, bunu: ikisi Chanut'ye, biri de Christine'e ait olan üç soruya cevap olarak kaleme alıyor. Kırالیçe bilhassa, söz arasında, daha önce Elisabeth'i endişelendiren ve ondan daha vesveseli ve hassas olan şahsını şaşırtan bir noktaya işaret ediyor: kainatın bu pek geniş uzamı, ona, Hıristiyanlık doğmaları ile, hususiyetle tecessüt (İncarnation) ile az barışır görünüyor ; İsnânın, kainatın bu ufacık köşesine, tabiatın sonsuzluğu içinde bir nokta olan bu yer yüzüne hususi olarak sırf böyle bir lûtuf için gelmiş olması muhtemel midir? Feylesofumuz Kelâm veya İlâhiyat işlerine karışmak istemiyor: bununla beraber bu alanda münakaşayı kabul ediyor. Onca, Tanrı tam ve olgun varlıktır. Onun sonsuz olgunluğunu ve her şeye yeter gücünü hatırlamak ona kâfi geliyor.

Sonra kırالیçe kendiliğinden üstün iyi meselesini ortaya atıyor ve büyük elçi vasıtasıyla feylesofun bu konudaki kanaatini soruyor. Descartes 20 kasım 1647 tarihli mektubunda, 18 ağustos ve 15 eylül 1645 te Elisabeth'e söylediklerini yeniden ele alıyor, buna, vaktiyle Prensese yazdığı altı mektubu da ekliyor, büyük elçiyi bunları kırالیçeye gösterip göstermemekte serbest bırakıyor. Sonra bunlara *İhti-*

raslar Üzerine Kitap'ı da ilâve ediyor. Fakat feylesof ahlâk üzerine düşüncelerini söylemeyi her zaman reddettiğini, fakat şimdi, kıraliçeyi reddedemediği için, fikrini açığa vurduğunu da hatırlatmayı unutmuyor. Mektubunun başkalarının eline düşürmemesini elçiden ayrıca rica ediyor. "Size yazdıklarımı ancak onunla sizden başkasının görmeyeceğini umarım" diyor.

Bu esnada, *Düşünceler* ile *İlker*'in iki tercümesi de intişar etmişti. Chanut, kıraliçeye, bütün allâmeliğine rağmen, onları Lâtince metinden ziyade, Fransızca tercümesinden okutmayı tercih ediyor. Bundan başka, kıraliçe de, kendine bir izah veya tefsir hazırlanmasını istiyor. Bu da bize 26 şubat 1649 tarihli "Felsefenin İlkeleri kitabını okumak için öğütler" adını alabilecek pek önemli bir mektup kazandırıyor. Descartes bu defa fizikinin anahtarını veriyor: duyulur keyfiyetler (nitelikler) bizde ancak duyumlardır; cisimlerde ancak madde- nin hareket ve şekilleri vardır, ruha gelince, o ancak düşüncedir, dolayısıyla ruh ile bedenin birleşmesi bu duyumların biricik sebebidir.

Böylece, prenses Elisabeth ve (Chanut vasiyetiyle) kıraliçe Christine ile mektuplaşma sayesinde, Descartes'ın felsefesi üzerine, bu muhabere olmaksızın bilemeyeceğimiz bazı şeyleri öğrenmiş oluyoruz. Öyle görünüyor ki,

tek bir defada, bu iki ulu muhabirine açıldığından daha fazla açılmıştır: o da, 16 nisan 1648 de, Burman adında genç bir delikanlı ile yaptığı samimi konuşmadır; denebilir ki orada gerçekten açıktan açığa, samimî olarak fikirlerini söylemiştir.

SONSÖZ

Eflâtun, felsefesinin eşiğinde, “Geometri bilmiyen içeri giremez” diyordu. Descartes da, aynı sözü, genişleterek yeniden ele alabilir ve: “Matematik ve fizik bilmiyen giremez” diyebilirdi. Ona göre Fizik, hattâ maddi dünyaya mânevi dünyayı da ekliyerek, bütün tabiat ilmini ihtiva ediyordu. Gerçekten de felsefe yapmak için, ilmî bir disiplinin zaruri olduğunu nihayet anlamaya başlayan yeni feylesof nesillerine, bütün çalışma hayatı bir ders olmak gerekir.

Şimdi, bir eğlence kabîlinden; Fransa Enstitüsü'nün beş Akademisi ve her birinin bölümleri ile onun zamanında mevcut olduğunu bir an için farz edelim: girmek iddiasında bulunamayacağı, girince de şereflendirmeyeceği bir tanesi var mıdır?

İlkin hemen hemen bütün bölümleri ile, *İlimler Akademisi*'ni alalım:

Matematikler. — En çok buraya lâyıktır; ısrara lüzum yok.

Mihanik. — Huygens'e gönderdiği "Makinelerin izahı" ile, Beaugrand'ın *Geostatik*'ine cevap olarak yazdığı küçük *Statik Kitabı*, Huygens'e gönderdiği ve Holânda'da suların yükseltilmesine dair nazariye yeniden okunsun, liyakatine şüphe kalmıyacaktır.

Astronomi. — Tycho - Brahé'nin hipotezine cevap olarak ileri sürdüğü Yerin hareketi üzerine hipotezi görülsün. Kendisi Göğü teleskopla müşahede etmedi mi? 20 eylül 1642 de Endegeest'te yapılan bir müşahedeyi not etmedi mi?

Coğrafya ve Denizcilik. — Holânda'da denizciler için çok önemli olan boylamlara (tul daireleri) daima ilgi göstermiştir. Onu, İsveç'e götüren gemi kaptanını denizcilik üzerine ilgisi ile hayrete düşürmüştü.

Umumi Fizik. — Kırılma kanunu, ışığın hızı, cisimlerin düşmesi kanunu, sarkaç'ın sallanması (ihtizaz), havanın basıncı altında boş boruda cıvanın yükselmesi, pusulada mıknatıslı ibrenin ihtizazı: zamanında ortaya atılan bütün bu sorular üzerinde kendi özel çözüm şekillerini ileri sürmüştür.

Kimya. — Hemen hemen hiçbir şey; çünkü bu alan da ilim henüz teşekkül etmemiştir.

Botanik. — Endegeest'te, Santpoort'da her iki Egmond'da her zaman bir tecrübe bahçesi vardı; birtakım müşahedeler yapıyordu.

Anatomi ve Zooloji — Holânda'daki bütün ikameti esnasında, anatomi yapmaktan, disseksiyonla uğraşmaktan, hattâ diri hayvanlar üzerinde denemelerde bulunmaktan geri kalmadı; bu konu üzerinde birçok notlar bile bıraktı, hattâ "Embryogénie" ile dahi uğraştı. Fakat bilhassa yeni ve büyük bir keşfin, kan dolaşmasının ilk müdafii olmuştur. Umur iliği soğanı bile bugün yeniden itibar kazanmıyor mu? Nihayet hayvanların otomatizmine varıncıya kadar bütün bu yazılarda bugün dahi istifade edilecek bir şey yok mudur?

Hekimlik ve Cerrahlık. — Her ne kadar hekim olmadığını söylemişse de gene dedesinin torunu idi; dostları fikrini alıyor, hattâ onlara tavsiyelerde bulunuyor, konsültasyonlar bile veriyordu. Orange Prensini, hastalıklarından iyi edeceğini söyliyken sözde bir hekimin (bir şarlatanın) unvanlarını tetkik etmek için kurulan resmî bir komisyona âza olan dostla-

rından birinin çocuğu için verdiği tavsiyeler bu meyandadır.

Öteki akademilere gelince, onlarda da, hattâ Güzel Sanatlarda bile, gene yabancı olamazdı. Hiç değilse serbest akademi âzaları bölümünde bir âzalık bulundu: *Muhtasar Musiki* adlı kitabı, sonra, bir Fransız kompozitörü Boesset ile Holândalı bir amatör arasındaki musiki müsabakasında hakem olması, sonra örneklik bir epinet (Epinette) imali için verdiği talimat, güftesini yazdığı bir baletin hazırlanmasına iştiraki ve "Fransız vari" bir bahçenin tarhı için verdiği kaideler: bütün bunlar kâfi unvanlar (titre) değil mi?

Kitabeler ve Güzel Yazılar. — Bu akademiyi bir tarafa bırakalım, çünkü tebahhür (erudition) onun işi değildi. Onu asla değerine göre takdir etmedi. Bugün Saint-Germain-des-Prés'nin bir şapel (Chapelle) inde mezar taşını iki mütebahhirin mezar taşları arasında görünce, insan biraz şaşırıyor: onlar da, Montfaucon ile Mabillon'dur, hele sonuncunun büstü kendi âbidesini aşmaktadır bile.

Fakat *Mânevi İlimler Akademisi*'nin iki bölümü, *Felsefe* ve *Ahlâk* bölümleri, onu ken-

dilerinden saymakta yerden göğe kadar haklı idiler: yeri orada olmak gerekirdi. *İlimler Akademisindeki* yerinden yüksek değilse bile hiç olmazsa onun kadar yüksek bir yer alması gerekirdi.

Nihayet *Fransız Akademisi*. — Her ne kadar zamanının güzel ve ince zekâları, dilimizde yazdığı eserler dolayısıyla bir Cureau de la Chambre'ı ona tercih edebilirler idiyse de, şüphesiz Balzac'ın, Chapelin'in, Conrart'ın ve Adliye Nazırı Séguier'in, hattâ Richelieu'nün (ki yeğeni muhakkak feylesof lehine onu kazandırdı) reylerini alabilirdi. Bundan başka dışarıda gençliğin sempatisi de onun lehine olurdu: *Düşünceler*'i tercüme eden Luynes dukası henüz yirmi yaşında idi, ve müstakbel Estrées kardinali de onu Gassendi ile barıştırdığı zaman aynı yaşta idi. Bunun içindir ki bugün kubbenin altında Descartes'ın heykeli Akademinin büyük toplantılarında hâkim mevkii işgal etmektedir.

Feylesof, yalnız İlimde veya daha ziyade İlimler Tarihinde önemli bir mevkii işgal etmiyor. Metafizik, zamanının Metafiziği kadar

bütün çağların Metafiziği de, ona çok şeyler borçludur. O, Metafizikte, Fizikin zaruri temelini gördü. Çünkü fizik, bu temel olmaksızın eskilerin ahlâkı gibi, muhteşem ve heybetli bir bina olurdu ama sadece kum üzerine kurulurdu (onun gibi çamur üzerine dememek için bu ifadeyi koyduk.) O, fizike mutlak bir yakîn (kesinlik veya pekinlik) vermek istiyor, bunu da, Tanrının kurduğu kanunlara dayanan sağlam bir temeli fizike garanti olarak vermedikçe başaracağını sanmıyor. Onun belli başlı düşüncesi, bütün bütüne mekanik, bütün bütüne matematik olan fizikin başarıya kavuşması idi. Onun için, onu ancak en emin referanslarla ve en yüksek otoritenin himayesini sağladıktan sonra takdim etmek istiyor: bunlar olmaksızın, kendiliğinden elde edebileceği apaçıklığı kâfi görmüyor.

Ahlâk için de böyle. O da dört temelli hakikat üzerine dayanıyor. İlk ikisi metafizik temellerdir: Tanrı'nın varlığı ve ruhun ölmezliği. Öteki ikisi daha ziyade fizik temellerdir: onlar da, her türlü antroposantrik hayal yarılmalarını giderecek olan kâinatın geniş uzamı (étendue) ile, insan soyunun dayanışmasıdır (tesanüt). Bu da bizim iyilik peşinde koşan fa-

aliyetimize geniş bir saha sunmaktadır: her insan, elinden geldiği kadar başkalarının iyiliğine çalışmak zorundadır, kimseye faydalı olmamak, asıl hiçbir işe yaramamaktır. Şüphesiz bu iki hakikat biraz önce ilim hakikatlerinde olduğu gibi, kendi kendine yetebilirdi. Fakat Descartes buna inanmıyordu, onlardan ancak, onları en sıkı ve sağlam metafizik hakikatlere bağladığı takdirde, emindi.

Burada yalnız feylesof olarak düşünüyor: “bende bulunan bir kusuru itiraf ediyorum: her ne kadar dinin bize öğrettiği her şeye inanmak istesek, hattâ sağlam olarak inandığımızı sansak bile, gene bize pek açık tabiî delillerle ispat edilen şeyler kadar tesir etmiyor.” (Huygens’e mektup, 10 ekim 1642.)

Onun gibi Pascal da, en iyi günlerinden birinde, şöyle diyecektir: “bütün asaletimiz düşüncede dir. Öyle ise iyi düşünmeye çalışalım: ahlâkın temeli işte budur.” Zamanımızda da Henri Poincaré, Descartes’ın mutlak olarak gördüğüne, izafi bir vasıf atfetse de, muhteşem bir dille şöyle diyor: “Düşünce ancak uzun bir gece ortasında parlıyan bir şimşektir: her şey işte bu şimşekten ibarettir.”

Bununla beraber bütün bu sebepler ne kadar mükemmel olursa olsun, Descartes adının bu kadar meşhur olması, Kartezyen metodun, katezyen düşüncenin her an anılması yalnız bu sebeplerden ötürü değildir. Asıl sebep şudur: o, görünüşe aykırı bir hakikati söylemekten çekinmeksizin: sağduyu dünyada en iyi paylaşılmış şeydir, demek cesaretini göstermiştir. Hususiyle bizim memleketimizde her zaman sağduyuya başvurma (veya daha ziyade başvurmaya çağırmaya) işte buradan geliyor. Fakat, sözüne derhal şunu da eklemekten geri kalmadığı unutuluyor: “iyi düşünceli olmak yetmez, iş düşünceliyi iyi kullanmaktır”. Hiç değilse, bu şart dahilinde, bütün düşünceler ırk ve millet farkı gözetmeksizin öğretmeye elverişli değil midir? Montaigne’in bu sözünü Descartes da tekzibetmiyecektir. Şüphesiz, kanaatlerinde ve hesaplarında aldanan birçok kimseleri görmez değildir. Hattâ bunu “külli bir hastalık” olarak görmektedir. Bununla beraber çaresi bulunmaz bir hastalık da değildir. Ruhumuz aslında, esasında sağ ve sağlam olduğuna göre, her zaman hastalıktan kurtulabilir.

Böylece, hiç değilse ilimlerde, bizde ve bizim dışımızda mevcut olan, her türlü yanılma sebebini uzaklaştırmış oluyor, bu suretle de, insan düşüncesini, aşırı bir şüpheciliğin sürüklediği kendine güvensizlikten kurtararak,

ona kendine güvenmeyi öğretiyor. Dışımızda da bu sebeple şu esaslı sebepte toplanıyor: kötü cin, kötülük ruhu, aldatıcı İblis veya Şeytan faraziyesi. Ortaçağ buna gerektiğinden fazla inanıyordu, yeni bir çağın gerçek habercisi olan Descartes ise bu İblis veya Şeytanı insan bilgisinden tamamiyle kovmak için bütün kuvvetini kullanıyor. Bu büyük Aldatıcıya, yanılmanın bu büyük Üstadına meydan okuyor: haydi gel beni aldat, diyor; bunu söyleyebilmek için, ona sadece bizde mevcut olan hürriyeti kullanmak kâfi geliyor. *Açık ve seçik olarak* doğru görünmiyeni kabul etmemekte her zaman hür değil miyiz? Şüphe götürmez şekilde doğru görüneni de, mânen kendimizi mecbur hissetsek de, gene hür olarak kabul ve tasdik ederiz.

Böylece, düşüncenin, hürlüğü, düşüncelerin eşitliği bütün insanlar arasında, kendinin aşk ve ve şefkat dediği, kardeşliğin temeli olan dayanışma (tesanüt) modern Cemiyetin Büyük Şart'ı (Magna karta) olan bütün bu şeyler ondan önce hattâ Rönesans devrinde bile, hiçbir kimse tarafından bu kadar yüksek bir sesle beyan ve ilân edilmemişti.

S O N

Biyografi

4

No. 9393

TOPTAN SATIŞ

İstanbul Devlet Kitapları Müdürlüğü
Ankara, İzmir, Adana, Samsun, Elazığ, Erzurum,
Trabzon ve Van Bölge Şeflikleri

PERAKENDE SATIŞ

Millî Eğitim Yayınevleri
ve Bakanlık Yayınları satıcısı kitapçılar

% 6 KDV DAHİL FİYATI : 7.000 LİRA
(6.604 Lira+396 Lira)